

5
2019
(165)

НАД БУТОМ І НАРВОЮ

Cena 6,00 zł
(VAT=5%)

PL ISSN 1230-2759 Nr indeksu 367214

ЗМІСТ ★ SPIS TREŚCI

М. Ярошук, <i>Будеш, батьку, панувати –</i> <i>поки живуть люди!</i> 2	Л. Лабович, <i>«Ни літай мотелю</i> <i>по-під білим стельом...»</i> . Світ комах в українських говірках Підляшшя 32
(red.), <i>Rozmawiajmy po ukraińsku w kawiarni językowej!</i> 3	Г. Купріянович, <i>«Мій світ»</i> Василя Альбічука у Люблині, але з замовчуванням української складової цього світу... 34
Ju. Hawryluk, <i>Rocznice powszechne i bardziej prywatne</i> 4	М. Лесів, <i>Поет, що жив над Бугом. Про українські</i> <i>вірші Степана Сидорука та їх мовну форму</i> 36
Г. Купріянович, <i>Холмські відзначення</i> <i>100-річчя Товариства «Рідна Хата»</i> 7	Л. Красковська, <i>З давніх часів. Повертання до Вільна</i> 39
РД, <i>Ювілей уродженця Холма Михайла Грушевського</i> 12	І. Киризиук, <i>З циклу «Наленчівський букет», ч. II</i> 40
Л. Семенюк, <i>«Джерела» – традиції і пам'яті</i> 13	М. Fatyga, <i>Wiersze nadesłane z Podlasia</i> 42
Ю. Гаврилюк, <i>Кадри зі шкільних початків</i> 16	Л. Лабович, <i>З хроніки подій над Бугом і Нарвою</i> 43
RD, <i>O Kleniakach – wsi i parafii</i> 23	
Ю. Гаврилюк, <i>Православна парафія</i> <i>Вознесення Господнього в Кленіках</i> 24	

НАША ОБКЛАДИНКА

Отаман Еней з козацьким військом. Ілюстрація Георгія Нарбута до «Енеїди» Івана Котляревського (1919 р.).

Цього року минуло 250 років від дня народження засновника нової української літератури – поета і драматурга Івана Котляревського. Його бурлескно-трагедійна поема стала натхненням для багатьох ілюстраторів, а найвидатнішим з них незаперечно був Георгій Нарбут, нашим читачам відомий як автор «Української абетки», перших українських державних знаків (банкнот і поштових марок) та один із засновників і ректор Української Академії Мистецтв. Саме ілюстрування «Енеїди» стало черговим ве-

ликим мистецьким задумом графіка, однак естиг він виконати лише одну ілюстрацію, адже життя мистця закінчилося передчасно у травні 1920 р.

II стор.: Портрет Івана Котляревського, виконаний 1948 р. художником Іваном Іжакевичем (1864-1962).

III стор. За завданням Археографічної комісії Тарас Шевченко в липні 1845 р. приїхав у Полтаву, де ознайомився з численними історичними місцями та визначними архітектурними пам'ятками міста. Перш за все відвідав і замалював дім Івана Котляревського (вгорі). Будинок, в якому жив автор «Енеїди» і «Наталки Полтавки», стоїть на місі Городище поблизу Успенського собо-

ру, зображеного також на малюнку Воздвиженського монастиря (внизу), який у 1650 р. заснував полтавський полковник Мартин Пушкар, соратник Богдана Хмельницького. Шевченко захоплено й майстерно передав літній пейзаж: мальовнича гора, над якою на світлому небосхилі зависає золотавий ансамбль архітектурних пам'яток у стилі українського бароко XVII-XVIII століть, а праворуч – широке, залите сонячними променями плесо Ворскли.

Стор. IV: Один із найцікавіших сучасних православних храмів Підляшшя – побудована у 1970-1980-х роках церква Вознесення Господнього (Вшестя) у селі Кленики (гм. Чижі Гайнівського повіту). Фото Ю. Гаврилюка

Український часопис Підляшшя „Над Бугом і Нарвою”

Видавець: Союз українців Підляшшя
ul. Ogrodowa 11b, 17- 100 Bielsk Podlaski
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Зреалізовано завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації.

Редакція: Андрій Давидюк, Юрій Гаврилюк (головний редактор), Андрій Скатеринчук, Людмила Лабович. **Співпрацівники редакції:** Іван Киризиук, Христина Костевич, Агнешка Парфінок, Микола Рощенко, Славомир Савчук, Леокадія Саєвич, Мирослав Степанюк, Єлизавета Томчук.

Не всі думки висловлені на сторінках нашого часопису відзеркалюють погляди редакції. Не замовлених матеріалів не повертаємо. Редакція залишає за собою право редагувати, скорочувати тексти та змінювати заголовки. За зміст поміщених реклам та оголошень редакція не відповідає.

Річна передплата на території Польщі коштує 50,00 zł. Річна передплата з-за кордону – рівновартість 35 доларів США (звичайною поштою) або 50 доларів США (летунською поштою). Банк рахунок видавця: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402. Для перерахунків з-за кордону: PKOPPLPW PL 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Друк: Andare Studio Grafiki i Reklamy, ul. Senatorska 40/91, 00-095 Warszawa. Nakład: 1600 egz.

Ukraińskie pismo Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”

Wydawca: Związek Ukraińców Podlasia
ul. Ogrodowa 11b, 17-100 Bielsk Podlaski
www.zup.org.pl E-mail: biuro@zup.org.pl

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji.

Redakcja: Andrzej Dawidziuk, Jurij Hawryluk (Jerzy Gawryluk – red. naczel.), Andrzej Jekaterynczuk, Ludmiła Łabowicz. **Współpracownicy redakcji:** Jan Kiryziuk, Krystyna Kościewicz, Agnieszka Parfieniuk, Mikołaj Roszczenko, Leokadia Sajewicz, Sławomir Sawczuk, Mirosław Stepaniuk, Elżbieta Tomczuk.

Nie wszystkie opinie wyrażone na łamach naszego czasopisma wyrażają poglądy redakcji. Materiałów nie zamówionych redakcja nie zwraca i zastrzega sobie prawo ich redagowania, skracania oraz zmiany tytułów. Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść zamieszczonych reklam i ogłoszeń.

Roczna prenumerata krajowa kosztuje 50.00 zł (w przypadku prenumeraty za okres krótszy ilość numerów należy pomnożyć przez 8.50 zł). Roczna prenumerata zagraniczna – równowartość 35 USD (poczta zwykła) lub 50 USD (poczta lotnicza). Rachunek bankowy: Związek Ukraińców Podlasia, Bank Pekao S.A., nr 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402. Dla wpłat z zagranicy: PKOPPLPW PL 41 1240 5253 1111 0000 5712 5402.

Будеш, батьку, панувати – поки живуть люди!

У вересні в Полтаві святкували 250 років від дня народження Івана Котляревського. Урочистості почалися в понеділок 9 вересня на могилі письменника, який був похоронений на міському цвинтарі при Кобеляцькому шляху, під кронами розлогої тополі. Ні тополі, ні самого кладовища уже давно немає, а могила нині опинилася майже в центрі Полтави, на перетині сучасних вулиць Європейської та Сінної. Українське духовенство відправило поминальну молитву за упокій душі раба Божого Івана, покладено квіти до підніжжя нагробного пам'ятника, відтак учасники урочистостей перемістилися до пам'ятника письменникові, установленому в 1903 році, при вулиці, яка зараз названа його іменем.

Одним з учасників, які взяли тут слово, був директор Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України та професор Національного університету «Києво-Могилянська ака-

демія» Микола Жулинський: «Іван Котляревський – це явище дивовижне, бо на відкриття цього пам'ятника з'їхалися вперше дві України – Наддніпрянська і Західна. І тут, у центральній Україні, вперше побували Василь Стефаник, Леся Українка, Гнат Хоткевич, Михайло Коцюбинський, Михайло Старицький. Його ж „Енеїда” – як прочитання нашої майбутньої долі. Котляревський мріяв про нову „Трою”, де буде мир і благодать, пануватимуть справедливість, добро і злагода. Еней мріяв побудувати нову й сильну країну. І в тому була закодована боротьба за волю України. Іван Котляревський тим і близький нам, що говорив про те, чим ми живемо зараз. „Енеїда” Котляревського – прототип нашої української долі».

Чергове місце на карті полтавських слідів класика це музей-садиба Івана Котляревського на Івановій горі, де пройшло все його життя (музей був відкритий до 200-літнього ювілею, отже, діє він уже 50 ро-

ків). Гостей зустріли актори, які відтворили кілька сценок з життя родини письменника. Відбулося також спеціальне погашення ювілейної марки та конверта, які Українська пошта випустила чотиритисячним тиражем.

На сцені під відкритим небом, влаштованій поряд із музеєм-садибою, артисти Полтавського музично-драматичного театру ставили «Наталку Полтавку». А надвечір всі, хто співає, зокрема, учасники різних хорових колективів, знову зібралися на Івановій горі та хор з понад півтисячі людей виконав пісню «Де згода в сімействі» із цієї безсмертної п'єси.

Наступного дня у Полтавському краєзнавчому музеї ім. Василя Кричевського відкрили виставку «Іван Котляревський та Полтавський театр. Інсценізація творів письменника», адже Іван Котляревський не тільки класик української літератури, а й основоположник української драматургії. Показані були сценічні костюми акторів з «Енеїди» і «Натал-

Розмовляймо по українську в кавиарні мовної!

28 жовтня в Кавиарні Фамы в Бялымстoku о годз. 18.00 русза кoлeжна едycja Бялoстoцкoй Кавиарні Мовної. Jest to propozycja dla wszystkich, którzy chcą się uczyć i rozwijać swoją znajomość języków obcych w nieformalnej, przyjaznej atmosferze, a także poznawać nowych ludzi i ich kulturę. Co ważne, nie ma tu jakichkolwiek ograniczeń wiekowych.

Бялoстoцкa Кавиарня Мовная тo пpoject рeалiзoваний oд 2009 року, czyli oд 10 лат. Spotkania odbywają się w drugi i czwarty poniedziałek każdego miesiąca oд 18.00 oд 21.00. Wystarczy przyjść i dołączyć do stolika z wybranym językiem. Propozycji jest dużo – oprócz języka angielskiego, francuskiego, hiszpańskiego, niemieckiego czy rosyjskiego, w kawiarni można rozmawiać w języku esperanto, po ukraińsku, białorusku czy chińsku. Jest też stolik dla obcokrajowców, którzy chcą się uczyć języka polskiego. Wystarczy dwie osoby, żeby zainicjować rozmowy przy nowym stoliku. Uczestnicy, którzy chcą praktykować kilka języków, mogą bez problemu zmieniać miejsce i kontynuować rozmowę w innej grupie językowej. Do Бялoстoцкoй Кавиарні Мовной можна тaкжe пpичлoдзiць тoлкo po to, by пoслухaць.

Spotkania są bezpłatne i dostępne dla wszystkich bez względu na znajomość danego języka. Oprócz możliwości rozwijania umiejętności językowych, mają duże znaczenie w integrowaniu środowisk mniejszości narodowych oraz obcokrajowców, pomagają też w wymianie doświadczeń i nawiązywaniu nowych kontaktów.

Stolik ukraiński funkcjonuje w ramach Бялoстoцкoй Кавиарні Мовной oд 2014 року, czyli oд пiєциу лат. Jego początki związane są z przyjazdem wolontariuszy z Ukrainy. Z czasem do Ukraińców z Ukrainy dołączyli przedstawiciele podlaskiej społeczności ukraińskiej i stolik ukraiński zaczął funkcjonować jako stolik międzynarodowy.

Wszyscy chętni, którzy chcą porozmawiać po ukraińsku, w tym w miejscowej gwarze ukraińskiej, mogą przyjść już 28 października i wziąć udział w zainicjowaniu kolejnej edycji Бялoстoцкoй Кавиарні Мовной. Będzie to już 144. spotkanie wszystkich miłośników rozmawiania różnymi językami świata.

Więcej szczegółów, w tym listę nadchodzących spotkań, znaleźć można na stronie www.facebook.com/kawiarnia.jezykowa

(red.)

Na zdjęciu Ludmiła Łabowicz: Językowa ukraińsko-białoruska integracja w Бялoстoцкoй Кавиарні Мовной

ки Полтавки», світлини пpовiдних актрис, якi виконували роль Наталки Полтавки на сценi обласного драматичного театру та дpукoванi твори Котляревського, виданi в рiзних часах, листiвки початку ХХ столiття iз зoбpаженням пам'ятних мiсць, пoв'язаних з iменем письменника.

Завершилися урочистостi у п'ятницю, 13 вересня, фестивалем сучасних театрiв «Нашадки Котляревського», який пpойшов у краєзнавчому музеї.

Микола ЯРОШУК

Фото: Новини Полтави KOLO.NEWS (kolo.news); UA:ПОЛТАВА (pl.suspilne.media); Інформаційно-аналітичний портал ЛохвицяNews (lnews.com.ua)

Rocznice powszechne i bardziej prywatne

Znowu o rocznicach? No cóż, przyznaję, że dla mnie osobiście, także jako historyka, patriotyzm to nie kult przeszłości, ale myślenie o przyszłości. Jednak przypominanie o rocznicach historycznych ma swój sens, albowiem pozwala uporządkować nasze myślenie o tym, co minione, budować jego obraz i akcentować to, co istotne dla dnia dzisiejszego.

Brześć – co najmniej tysiąclecie

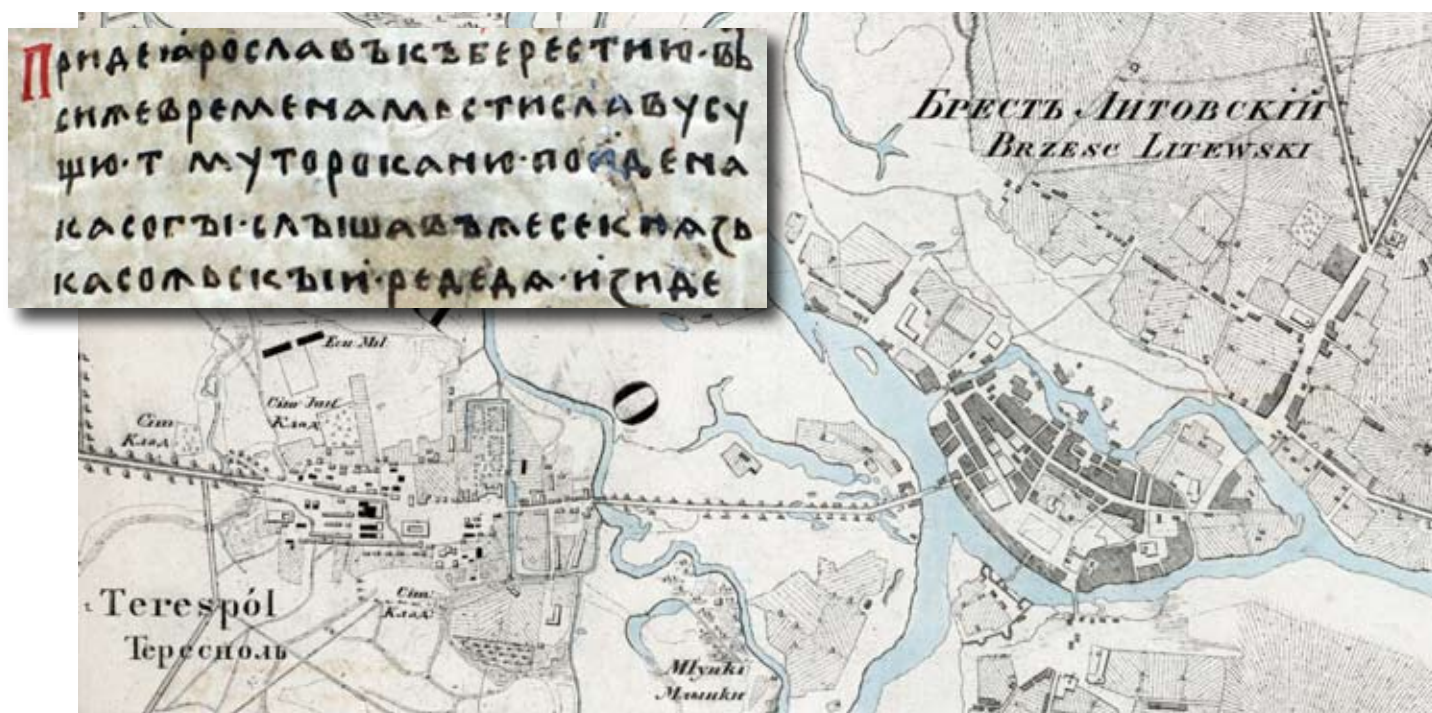
Od 6 do 8 września świętowano 1000-lecie Brześcia – w związku z tym, że w „Powieści lat minionych” kijowski latopisarz Nestor (mnich Monasteru Peczerskiego) wymienia pod 1019 rokiem Brześć jako jeden z punktów na drodze ucieczki księcia Swiatopółka po tym, jak ostatecznie przegrał on walkę o tron kijowski z Jarosławem Mądrym. Że wybrał on taki właśnie szlak, nie powinno dziwić – XV-wieczny historiograf polski Jan Długosz określał Brześć jako „bramę do ziem ruskich”, zaś szerzej to uzasadniła współczesna badaczka podlaskich dziejów Alina Wawrzyńczyk: „Brześć, centralny gród Podlasia, leży nad Muchawcem tuż przy ujściu do Bugu, mając stąd wyjście na dalekie kraje zachodu. Bieg środkowego i górnego Bugu łączył go z krajami żyznego Wołynia, na wschód zaś przy

nieznacznym wododziale między Piną a Muchawcem otwierała się przed nim droga Prypecią i Dnieprem do serca starej Rusi, Kijowa. Skoro weźmie się pod uwagę rozciągające się na wschód bagniste tereny Polesia, utrudniające komunikowanie się północy i południa, zrozumiałe staje się znaczenie pomostu podlaskiego i jego grodów, Brześcia a później Drohiczyna, zarówno w pokojowych jak i wrogich stosunkach sąsiednich ludów”.

Od lat 40. XX w. Brześć w stosunku do Bielska jest miastem za granicą, nie powinno to jednak przesłaniać faktu, że gród nad Bugiem (od 1390 r. miasto na prawie magdeburskim) był, jak już podkreślono wyżej, głównym ośrodkiem obszaru, który anonimowy XVI- lub XVII-wieczny autor szkicu „О плундрованю руского панства в литвы и пораждѣ их” (*O plundrowaniu ruskiego państwa od litwy i porażci ich*) nazwał ‘ruskim księstwem podlaskim’: „Лев Данилович ... в руских князствах, Подляском, Волинском, Киевском, Звиногородском и Подгорском ... широко и велможне пановал” (*Lew Danyłowycz ... w ruskich księstwach, Podlaskom, Wołynskom, Kyjewskom, Zwynohorodskom i Podhorskom ... szYROKO I welmożne panował*). Oczywiście nazwa ‘podlaskie’ pojawiła się w dokumentach dopiero w końcu XV

w. i utrwaliła w związku z utworzeniem nowego województwa, które w przywileju z 1513 r. nazwano „podlaskim, brzeskim i innym”, zaś w następnym (1520) wyliczono, że składa się ono z sześciu włości (powiatów), mających ośrodki administracyjne w Brześciu, Kobryniu, Kamieńcu, Mielniku, Drohiczynie i Bielsku. (Jednak XVI-XVIII-wieczne woj. podlaskie obejmowało nie tylko tereny należące wcześniej do księstw ruskich, ale też fragmenty Mazowsza i skolonizowanych z Mazowsza pojaćwieskich obszarów na północ od Biebrzy, które zostały dołączone do ziemi włości bielskiej i drohiczyńskiej).

W literaturze historycznej dotyczącej czasów sprzed XIV-XV wieku obszar z wymienionymi grodami, należący do księstwa kijowskiego, a później wóldziemierskiego (halicko-wołyńskiego), nazywany jest Środkowym Pobużem (głównie przez archeologów) lub od nazwy tutejszych grodów. Historycy ukraińscy koncentrują się głównie na Brześciu, używając określenia ‘Berestejska zemla’ lub ‘Berestejszczyna’, stąd w „Encyklopediji istoriji Ukrainy” (t. 1, Kijów 2003) przeczytamy: „BERESTEJSKA ZEMLA Berestejszczyna – historyczny rejon u serednij tecziji r. Zachidnyj Buh (basejn Wisły). 7–9 stolittia należała do terytoriji rozse-

Fragment „Planu miasta Brześcia i miasteczka Terespola wraz z ich okolicami”, sporządzonego w 1823 roku, a więc przed tym, jak usytuowany w widłach Muchawca historyczny Brześć, w latopisach nazywany jako Berestij (tu widzimy zapis datowany 1022 rokiem), został zburzony (w latach 30. XIX w. na miejscu starego miasta stanęła cytadela Twierdzy Brzeskiej).

lennia schidnosłowiańskiego plemi du-
libiw. Z 10 st. – u składi Kyjiwskoji Rusi,
z 2-ji poł. 12 st. – u składi Wołyńsko-
kniaziwstwa, z 1199 – Hałyćko-Wołyńs-
koho kniaziwstwa. (...) 1513–20 – u Pidłaś-
komu wojewodstwi (nazwa Pidlaszsa za-
kripyłasia za jiji zachidnoju czastynoju z
mistamy Dorohyczyn, Bilśk – nyny Bielsk
Podlaski, Melnyk, Suraż, nyny wsi Polsz-
cza). Pisl 1566, koły z Pidlaśkoho woje-
wodstwa buło wydiłene Berestejske wo-
jewodstwo, nazwa ‘Berestejszczyna’
zakripyłasia za cym wojewodstwom”. To
samo znajdziemy w haśle „Berestejsz-
czyna”, zamieszczonym w „Encykłopedi-
ji Suczasnoji Ukrainy” (t. 2, Kijów 2003),
przy czym autor dodaje: „Insi nazwy –
Berestijszczyna, Berestejska zemla, Bere-
stejska wołost”. W polskiej literaturze hi-
storycznej spotykamy podobną praktykę,
jednak na ogół podkreśla się znaczną rolę
Drohiczyna, który był ostatnim grodem
ruskim na szlaku z Kijowa, stąd też naj-
częściej widzimy określenie ziemia dro-
hicko-brzeska lub brzesko-drohicka (J.
Jaskanis użył też określenia Ruś drohi-
czyńsko-brzeska).

Berestij nazwany Brestem

Nazwanie Bugu ‘Zapadnym Bugom’
było dziełem XIX-wiecznych rosyjskich
geografów, którzy wschodnim Bugiem
ochrztili wpadającą do Morza Czarne-
go rzekę Boh i nazewnictwo to utrzyma-
ło się w czasach sowieckich, a nawet, jak
widzimy, obecnych. Podobnie było z na-
zwaniem Brześcia, który pod panowanie
państwa carów trafił w 1795 roku, Brest-
Litowskiem – tak właśnie przez ponad
100 lat brzmiała oficjalna nazwa mia-
sta, zapisywana zgodnie z ortografią obo-
wiązującą w Cesarstwie Rosyjskim jako
‘Брестъ-Литовскъ’ (podobnie Kamieniec
stał się Kamieniec-Litowskiem, zaś Wy-
sokie – Wysoko-Litowskiem). Czy była
to kalka z używanej w całkowicie w tym
czasie polskojęzycznym piśmiennictwie
formy ‘Brześć Litewski’, czy też adaptacja
formy ‘Brest’ (przymiotnik ‘brestensis’) z
nadal jeszcze wykorzystywanej, chociaż
już sporadycznie łaciny – niech rozstrzy-
gną źródła archiwalne i filolodzy.

Problemem jest też ustalenie popraw-
nej wersji historycznej nazwy grodu brze-
skiego w tzw. dobre księżęcej, a także w
miejscowej mowie ukraińskiej. W cza-
sach ‘carskich’ i ‘sowieckich’ upowszech-
niło się przekonanie, że wczesnośrednio-
wieczny gród nazywał się ‘Berest’je’

Wzniesiony w 2009 r. na skrzyżowaniu ulic M. Hohola i Sowieckiej Pomnik Tysiąclecia Brześcia, dzieło rzeźbiarza Ołeksija Pawluczuka i architekta Ołeksija Andrejuka. Fot. Igor Turzh.

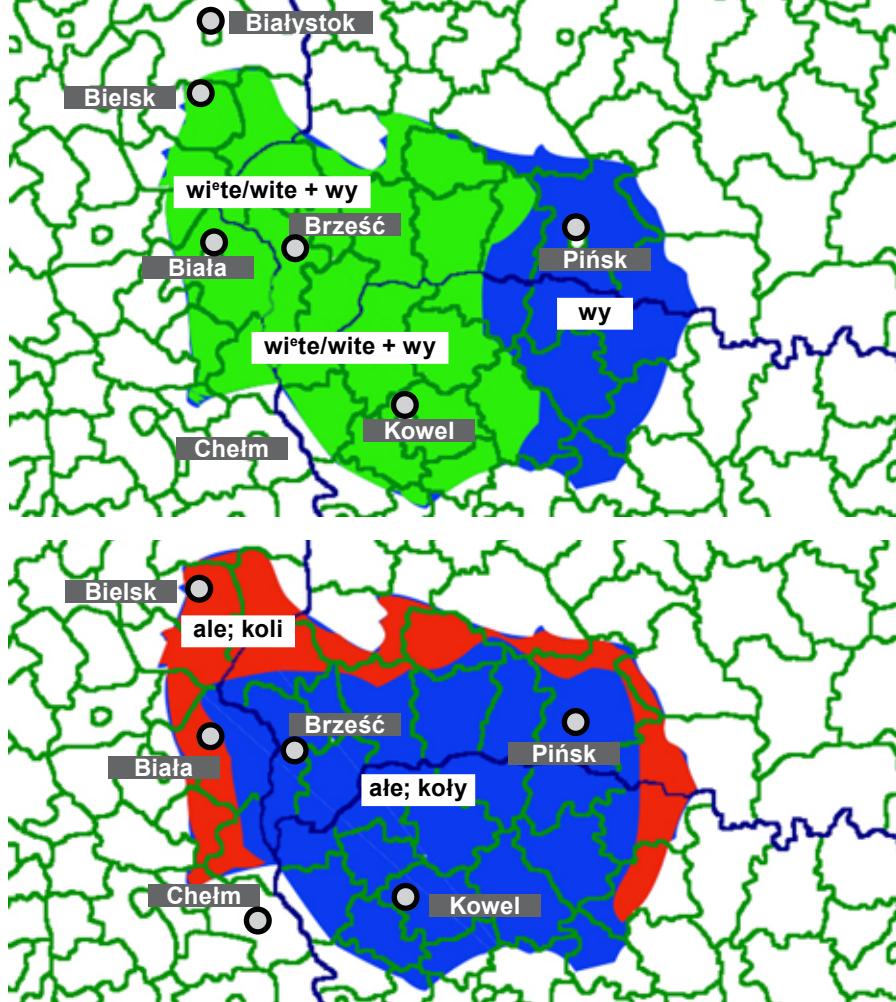
(w ówczesnym zapisie **Берест’је**), co
jego mieszkańcy początkowo mogli wy-
mawiać jako ‘Bieriest’je’, później zaś, w
miarę ‘twardnienia wymowy’, jako ‘Be-
rest’je’. Taką właśnie formę znajdziemy
w rosyjskojęzycznej literaturze historycz-
nej, nawet w nazwie otwartego w 1982
roku pawilonu, w którym eksponowana
jest odsłonięta przez archeologów część
wczesnośredniowiecznego podgrodzia:
„Археологический музей «Берест’је»”
(*Archeologiczeskij muziej „Bieriest’je”*),
w wersji białoruskiej „Археалагічны
музей «Бярэсце»” (*Archiealagiczny mu-
ziej „Biarescie”*). W średniowieczu *Biares-
ciem* nikt z miejscowych swego grodu nie
mógł oczywiście nazywać, zaś w źródłach
historycznych forma ‘Berest’je’ występuje
tylko w skorowidzach do rosyjskich wy-
dań XII-XIII-wiecznych latopisów, albo-
wiem w nich samych mianownik nazwy
ma formę ‘Берестіи’ (**БЕРЕСТІИ** – litery
‘й’ zaczęto używać dopiero w XV w.). Co
więcej, z analizy dostępnych w tej chwili
źródeł wynika, że ta właśnie forma, z przy-
miotnikiem ‘Берестійскій’ (*Berestijskij*)
lub ‘Берест’їскій’ (też wymawiano *Be-
restijskij*, gdyż Ukraińcy literę ‘ѣ’ czytali
nie jako ‘e’, lecz jako ‘i’) w dokumentach

urzędowych i cerkiewnych była używa-
na co najmniej do końca XVI w. Wpraw-
dzie przy wskazywaniu kierunku (z/do
Brześcia) w latopisach częściej niż „къ
Берестію” (*k Berestiju*), co wskazuje na
rzeczownik rodzaju męskiego ‘Berestij’,
widzimy „к Берест’ю” (*k Berest’ju*), „из
Берест’я” (*iz Berest’ja*), „до Берест’я”
(*do Berest’ja*), co nasuwa wniosek, iż mia-
nownik nazwy to ‘Berest’je’, a więc rodzaj
nijaki. Na tej podstawie w ukraińskich
opracowaniach historycznych dla nazywa-
nia średniowiecznego grodu nad Bugiem
i Muchawcem używana jest obecnie for-
ma ‘Berest’ja’ (*Berestia*), a więc z zakoń-
czeniem ‘a’, typowym dla współczesnego
ukraińskiego języka literackiego. Nie
jest to oczywiście forma bliska uchu nosi-
cieli zachodnich gwar języka ukraińskie-
go, dla których normą są rzeczowniki ro-
dzaju nijakiego kończące się na ‘e’, a więc
‘Bereste’ (*Berestie*) i ‘Підляше’ (*Pidla-
sze*, dla mieszkańców Bielska ‘Пудляше’
– *Pudlasze*). Takich zresztą form w XIX
i na początku XX w. używano w publika-
cjach, zwłaszcza wydawanych we Lwowie,
stąd też w jednym z tomów „Історії Укра-
їни-Руси” (*Istoriji Ukrainy-Rusy*) prze-
czytamy np. skargę polskich posłów na

kozaków Chmielnickiego, którzy „шлях-ту порубали, а тепер ідуть разом на Бересте і на Підляшє” (*szlachtu porubały, a teper idut' razom na Berestie i na Pidla-sze*). Jednak brzescy Ukraińcy, przynajmniej niektórzy, uważają, że bardziej prawidłową ukraińską wersją nazwy miasta jest jednak ‘Бересть’ (*Berest*), taka bowiem forma ma być używana przez miejscową ludność, w tym działające tu w okresie międzywojennym ukraińskie organizacje społeczne – np. w druku zawierającym statut Spółdzielni Ukraińskiej „Seło” czytamy: „Осідком Управи Кооперативи є Бересть над Бугом” (*Osidkom Uprawy Kooperatywy je Berest' nad Buhom*). (Z daty rejestracji spółdzielni – 28 września 1926 r. – można wnioskować, że było to pozytywne następstwo zmiany władzy wskutek zamachu majowego, lecz sanacyjna odwilż w stosunku do mniejszości narodowych trwała dość krótko. Już w 1930 r. zaczęła się likwidacja legalnych organizacji ukraińskich zarówno w woj. poleskim, jak i lubelskim, gdzie działała „Ridna Chata” – miało to bezpośredni związek ze zwalczaniem wszelkiej opozycji przed ówczesnymi wyborami parlamentarnymi, nazwanymi ironicznie brzeskimi, bowiem przywódcy opozycji zostali na polecenie ministra spraw wewnętrznych gen. Felicjana Sławoja Składkowskiego aresztowani i osadzeni właśnie w twierdzy w Brześciu).

By nauka nie była pochodną polityki

Dokładne wyjaśnienie kwestii związanych z nazwą największego miasta Nadbuża, jak i w ogóle opracowanie poprawnego pod względem historycznym i filologicznym spisu nazw miejscowości na terenie woj. podlaskiego i lubelskiego oraz obwodu brzeskiego, których mieszkańcy posługują się językiem ukraińskim, jest niewątpliwie jednym z najbardziej aktualnych postulatów badawczych. W ciągu kilku ostatnich wieków teren ten był szatkowany coraz to nowymi granicami, co zresztą odbiło się także na nauce. Bo nawet gdy historycy czy filolodzy dalecy są od stosowania się do sowieckiej zasady, że nauka jest pochodną polityki, np. „uzgadniania” wniosków o charakterze ukraińskiej gwary spod Brześcia z białoruskim obywatelstwem jej nosicieli, to i tak badania naukowe prowadzone są na ogół nie kompleksowo, lecz oddzielnie dla każdej

Opracowane przez W. Misijuka schematyczne mapy, pokazujące obszar występowania areale ukraińskich gwar zachodniopoleskich zaimka ‘wi'te/wite’ oraz miękkiej i twardej wymowy ‘l’ (‘ale’ – ‘ale’; ‘koli’ – ‘koły’)

z nazwanych wyżej jednostek administracyjnych (stąd np. „Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny”). Przez to nie mamy dotąd mapy obejmującej cały obszar występowania zachodniopoleskich gwar języka ukraińskiego, zaś mapy rekonstruujące jednostki historyczne, chociażby woj. brzeskie z lat 1566-1569, najczęściej są przycinane do obecnych granic państwowych. Niewątpliwie pozytywnym są prowadzone ostatnio badania nad prawosławną, a później unicką diecezją włodzimiersko-brzeską, zwłaszcza jej częścią północną – np. mapa XVIII-wiecznych cerkwi w dekanatach bielskim, drohiczynskim, mielnickim, białskim, włodawskim, kamienieckim, prużańskim, brzeskim, kobryńskim i poleskim (obejmował Małorytę i Dywin), dołączona do monografii Doroty Weredy doskonale obrazuje nasz historyczny rodowód.

Jest on zresztą wspólny także z mieszkańcami północno-zachodniego skrawka obwodu wołyńskiego Ukrainy, co pokazuje chociażby taka charakterystyczna „drobnostka”, jak np. specyficzna forma zaimka ‘wi'te/wite’ (np. *De wite buły?*), występująca wyłącznie na terenie gwar zachodniopoleskich od okolic Kowla na

południu po okolice Bielska na północy (wspólnie tu z bardziej powszechną formą ‘wy’). Właśnie kwestia ukraińskich grup etnolingwistycznych była jednym z problemów poruszanych przez Wiktora Misijuka z Brześcia, który 14 września wygłosił w Lublinie odczyt „Ukraińskie tradycje Berestejszczyzny – w przeszłości i obecnie”. Jak się okazuje mieszkańcy ukraińskojęzycznych terenów położonych bardziej na wschód, bliżej Pińska, którzy używają tylko zwrotu ‘wy’, swoich zachodnich sąsiadów nazywają ‘witekaczamy’. Z załączonej mapy wynika, że wszyscy ukraińskojęzyczni autochtoni obecnego woj. podlaskiego, od Bugu aż poza Narew, są nie tylko ‘witekaczamy’, ale też ‘alekaczami’ i ‘kolikałamy’-‘kolibanykamy’, gdyż na tym peryferyjnym obszarze powszechnie uchowała się miękka wymowa ‘l’, a więc ‘ale’ i ‘koli’, nie zaś ‘ale’ i ‘koły’. Myślę, że ciekawe byłoby też kartograficzne przedstawienie zasięgu typowego dla tego terenu słowa ‘ono’ (w znaczeniu ‘tylko’), współlistniejącego z ‘tuolki/tulki/tilky’, które ma tu podwójne znaczenie – zarówno ‘tylko’, jak i ‘tyle’.

Zakończenie na str. 18

1919 рік був багатим у важливі події в історії, проте для Холмщини та Південного Підляшшя однією з найважливіших подій, які тоді відбулися, було безперечно створення організації, що відіграла ключову роль у культурному, громадському, економічному, чи ширше – українському національному – житті на Холмсько-Підляській землі. Без пізнання феномену Товариства «Рідна Хата» важко зрозумі-

ти історичну долю цих регіонів у міжвоєнний період та процеси формування національної ідентичності українського народу Холмщини та Південного Підляшшя. Саме цього року відзначаємо ювілей 100-річчя заснування Товариства «Рідна Хата». Урочисті святкування цього знаменного ювілею відбулися у неділю 15 вересня 2019 р. у Холмі, столиці Холмської землі та місті, де Товариство «Рідна Хата» було створено.

Холмські відзначення 100-річчя Товариства «Рідна Хата»

Товариство «Рідна Хата» було засновано у 1919 р., невдовзі після входу Холмщини та Південного Підляшшя у склад польської держави. Ініціативу створення української структури висунув Антін Васильчук, за освітою агроном і хімік, визначний український політичний, культурний і державний діяч, міністр УНР у справах репатріації. Саме він із групою холмської української інтелігенції, мабуть, на початку 1919 р. заснував у Холмі Український добродійний комітет, який влітку або восени перетворився в Товариство «Рідна Хата». Офіційну реєстрацію Товариство дістало щойно у 1922 р. Філії Товариства створено у понад 130 селах та містах Холмщини і Південного Підляшшя. Організація проводила різноманітну діяльність. При філіях Товариства діяли численні аматорські театри, хори, бібліотеки. Була ве-

дена освітня діяльність. Товариство займалося збереженням українських національних традицій, поширенням українських видань, видавничою діяльністю, збереженням національної спадщини чи економічною діяльністю. 11 років існування Товариства «Рідна Хата» (1919-1930) було, попри протидіяння і труднощі, періодом чи не найбільшого розвитку українського національного життя у цих регіонах у мирний час за всю їхню новітню історію.

Цьогорічні холмські відзначення 100-річчя Товариства «Рідна Хата» організували дві українські структури, що діють на території Холмщини та Підляшшя: Українське Товариство, яке з 2009 р. має свій відділ у Холмі, та новостворений Підляський науковий інститут, якого метою є вивчення історичного минулого та культурної спадщини Підляшшя.

Ювілейні заходи організовано у співпраці з Почесним консулом України в Холмі Станіславом Адам'яком, Холмською публічною бібліотекою ім. Марії Пауліни Орсетті у Холмі, Львівським суспільно-культурним товариством «Холмщина», Фондацією «Партнерство та співпраця» (Холм) та Союзом українців Підляшшя. Медіа-патронат над урочистостями взяли: Український часопис Підляшшя «Над Бугом і Нарвою», Український тижневик «Наше слово», Польське радіо Люблин, Польське телебачення Люблин. Проведення заходів неможливе без фінансового забезпечення, відтак реалізовано їх завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації Республіки Польща, фінансову підтримку пообіцяли також Міністерство закордонних справ України та холмська Фондація «Партнерство та співпраця».

Літургія та панахида

Ювілейні урочистості почалися у недільний ранок 15 вересня у холмській православної кафедральній церкві св. Івана Богослова, де крім місцевих вірних зібралися ті, хто прибув до Холма спеціально для участі у відзначеннях: учасники організованої Українським Товариством культурологічної поїздки з Люблина (серед яких були особи родом з Холмщини та Підляшшя), холмщаки з України – члени Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина» та Волинського обласного суспільно-культурного товариства «Холмщина», члени Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська на Підляшші.

Божеественну Літургію совершали настоятель холмської православної парафії о. Ярослав Щур та о. протодиякон Вадим Штембурський, співав парафіяльний хор під диригуванням Івана Подоляка. За Літургією було вознесено молитву також за покійних лідерів та дія-

чів Товариства «Рідна Хата». Після Літургії настоятель звернувся до присутніх зі словом польською та українською мовами, згадуючи, що у храмі присутні також учасники святкувань 100-річчя Товариства «Рідна Хата». Зробив також парафіяльні оголошення про служіння Акафісту цього дня о 16 год. та про підготовку парафії до недалекого свята Холмської ікони Пресвятої Богородиці. Після оголошень та цілування вірними хреста прийшов час на панахиду за діячів Товариства «Рідна Хата», яку відслужив настоятель парафії о. Я. Щур. За заупокійною молитвою згадано імена голів та провідних діячів Товариства.

Стало традицією українських заходів у Холмі, що їх природною частиною є православна молитва у церкві. Збереження, з одного боку, рідної української традиції, мови, культури, з іншого – прадідівської православної віри, на Холмщині та Підляшші були з собою стисло пов'язані. Такий підхід для православних українців Холмщини залишається очевидним і сьогодні...

З церкви урочисті відзначення 100-річчя «Рідної Хати» перемістилися до Холмської публічної бібліотеки ім. Марії Пауліни Орсетті у Холмі, яка не вперше стала місцем заходів, важливих для української громадськості. Саме там передбачено прийняття для учасників для підкріплення фізичних сил перед симпозиумом та концертом.

До бібліотеки на урочистості прибули і місцеві холмські українці, і гості, які приїхали до княжого міста заради ювілейних відзначень. Прибула численна група холмщаків зі Львова – членів Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина». З Луцька приїхали волинські холмщаки з Волинського обласного суспільно-культурного товариства «Холмщина». Прибули українці з Люблина у рамках організованої Українським Товариством поїздки. До Холма подалися також цього дня сини і доньки Холмщини і Підляшшя з різних місцевостей.

Варто згадати офіційних гостей відзначень. Представницею української держави була консул Світлана Горбовська з Генерального консульства України в Любліні, яка була присутня на урочистому концерті. Православну Церкву представляв на симпозиумі о. протодиякон Вадим Штембурський з православної парафії св. Івана Богослова в Холмі. Інші гості були присутні на обох ювілейних заходах, що відбулися у бібліотеці, як на симпозиумі, так і на концерті. Почесного консула України в Холмі Станіслава Адам'яка представляла Ельжбета Байкевич-Калішук з Фундації «Партнерство та співпраця». Єдиним представником наукового середовища Холма був д-р Станіслав Дубай, продекан Факультету суспільних наук Вищої школи міжнародних відносин та комунікації в Холмі. Прибув проф. Мірослав Шуміло з Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні та Інституту національної пам'яті. Були присутні лідери холмщаків в Україні: голова Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина» Ірина Гринь, заступник голови цього ж Товариства Олександр Волошинський та голова Волинського обласного суспільно-культурного товариства «Холмщина» Ніна Бачинська. Серед гостей була також директор Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові Марія Магунь, заслужена для збереження у Львові

пам'яті про українські традиції Холмщини. Вперше прибула до Холма представниця львівської гілки роду Грушевських Лариса Найдух. Варто відмітити присутність представника української громадськості Берестейщини – голови Української науково-педагогічної спілки «Берегиня» на Берестейщині Віктора Місіюка. Присутня була також довголітня секретар Союзу українців Підляшшя Єлизавета Томчук.

Варто згадати присутніх представників керівних органів установ, що організували холмські відзначення, адже прибули до Холма: голова Наукової ради Підляського наукового інституту – доктор габілітований Роман Висоцький з Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, головний редактор Українського часопису Підляшшя «Над Бугом і Нарвою» та заступник голови Товариства «Підляський науковий інститут» Юрій Гаврилук, лідери Українського Товариства – заступник голови УТ і голова Холмського відділу УТ Владислав Ковальський з Березна біля Холма, секретар Українського Товариства д-р Андрій Савенець та член Головної управи Товариства Андрій Боровик, секретар Холмського відділу УТ Надія Жуковська.

Трудно не зауважити, що на відзначеннях 100-річчя Товариства «Рідна Хата» не були представлені ні державні власті РП, ні власті міста Холма чи інші самоврядні власті з регіону. Заходи для відзначення ювілею важливої для формування культурного життя регіону організації не викликали зацікавлення культурних установ регіону (за винятком бібліотеки, у якій відбувалися уро-

чистості) чи наукового середовища Холма (за винятком однієї особи). Це показує дистанцію з боку польської громадськості Холма по відношенні до проявів збереження української пам'яті у місті. Це тим більш показово, що йшлося тут про відзначення ювілею культурної установи, яка не повинна була б викликати контрверсії, хіба що контрверсійним є саме те, що створене 100 років тому товариство було українським...

Науковий симпозіум

Не випадково при проведенні заходів для вшанування важливих дат в історії регіону українське середовище старається подбати про науковий компонент. Метою цього є з одного боку намагання дати об'єктивну, наукову картину минулого, з іншого посприяти глибшому вивченню історії, чому безперечно служать наукові заходи. Не інакше сталося і цього разу, адже важливим пунктом програми відзначень став Науковий симпозіум «Товариство «Рідна Хата» на Холмщині та Південному Підляшші: 1919-1930». Симпозіум, який проходив у концертному залі бібліотеки, відкрив та привітав присутніх автор цих рядків як голова Оргкомітету симпозіуму, а також як голова Українського Товариства та директор Підляського наукового інституту.

З першою доповіддю виступив підляський історик Юрій Гаврилук з Більська на Підляшші, який говорив про «Початки модерного українського національного життя на Холмщині та Південному Підляшші у ХІХ та на початку

ХХ століть». Дослідник дав цікаву картину перших спроб праці для збереження української спадщини регіону та формування національної ідентичності на фоні історичних процесів, які відбувалися у ХІХ та на початку ХХ ст. Автор цих слів виступив з доповіддю «Товариство «Рідна Хата» – заснування та розвиток діяльності на Холмщині та Південному Підляшші у 1919-1930 роках», даючи короткий нарис історії організації, ювілей якої відзначали. Дуже цікавою була біографічна доповідь люблінського дослідника проф. Мірослава Шуміло з УМКС «Антін Васильчук (1885-1935) – перший голова Товариства «Рідна Хата», у якій вчений накреслив життя та значення цієї призабутої у Холмі особистості. Маловідомий контекст діяльності Товариства «Рідна Хата» показав Віктор Місіюк з Берестя у доповіді «Український національний рух на Берестейщині в 20-30-ті роки ХХ століття», вказуючи, як близькі були у той час зв'язки між Берестейщиною та Холмщиною і підкреслюючи, що Холм виконував роль понадрегіонального центру. Останнім виступив з доповіддю «Ліквідація Товариства «Рідна Хата» в 1930 році – кейс-стаді» д-р габ. Роман Висоцький з УМКС в Любліні, котрий показав касус ліквідації «Рідної Хати» у широкому загальнодержавному та європейському контекстах.

Після доповідей запрошено усіх до дискусії. Першим взяв голос заступник голови Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина» Олександр Волошинський, який висловив подяку за проведення урочистостей. Наголосив, що символічно, що саме в цей

час в Україні вперше проходять на державному рівні відзначення 75-х роковин початку депортації 1944-1946 рр., у результаті яких Холмщину залишила більшість українських мешканців регіону. Згадав також відзначення 75-ліття Товариства «Рідна Хата», що проходили у Холмі восени 1994 р. О. Волошинський наголосив на проблемі браку належного вшанування у Холмі визначних постатей історії України, пов'язаних з цим містом. Нагадав обіцянки, що на площі перед православною церквою св. Івана Богослова буде споруджено пам'ятник М. Грушевському... Зі словом до присутніх звернулася також директор Державного меморіального музею Михайла Грушевського у Львові Марія Магунь, яка зробила підсумок симпозіуму. Вказала вона на значення кожної із доповідей, а на завершення скерувала слова до голови Оргкомітету відзначень і вручила йому пам'яткову медаль М. Грушевського. На цьому завершено симпозіум і запрошено усіх на кавову перерву.

Урочистий концерт

Урочистий концерт з нагоди 100-річчя заснування Товариства «Рідна Хата» почався пісню «Ми холмщаки» у виконанні хору Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина» під керівництвом Любомира Корінця. Згодом ведучі концерт Ольга Купріянович та Марцін Суперчинський привітали гостей та нагадали мету концерту.

Невдовзі вийшла на сцену вокальна група Українського ансамблю пісні

і танцю «Ранок» з Більська на Підляшші під керівництвом Єлизавети Томчук. Саме цей ансамбль може бути символом збереження української спадщини на цій території Підляшшя, яка у міжвоєнний період не була охоплена діяльністю Товариства «Рідна Хата», оскільки не входила у склад Люблинського воєводства. Молоді підляські дівчата виконали віночок народних пісень з Підляшшя: «Явор над водою», «Ой там у саду», «Ой у полі грушенька», «Орішчу, орішчу», «Ой чом то на дворі», «Ішов козак».

Ювілейний концерт не міг пройти без нагадування значення ювілею, який став причиною його проведення. Автор цієї статті виступив з підсумковою лекцією «Товариство «Рідна Хата» (1919-1930) на Холмщині та Південному Підляшші: значення та місце в історії з перспективи 100 років» українською та польською мовами. Наголосив на винятковій ролі, яку виконувало Товариство «Рідна Хата» для культурного життя української громадськості Холмсько-Підляської землі, стаючи основним фактором збереження місцевої культурної традиції та формування національної ідентичності. Вказав, що ця громадська організація мусила реалізувати завдання, які мали б виконувати публічні установи. Підкреслив також, що Товариство «Рідна Хата» було найдовше існуючою українською організацією за всю новітню історію Холмщини та Південного Підляшшя.

Після доповіді вразі вийшов на сцену хор «Холмщина» Львівського суспільно-культурного товариства «Холм-

щина». Участь цього хору у відзначеннях мала символічний характер, адже об'єднує він синів і доньок Холмської землі, які в результаті депортації 1944-1946 рр. опинилися поза рідною Холмщиною. Хор «Холмщина» виконав характерні для холмської традиції твори: відомий кант до Пресвятої Богородиці «Де Ти згасла, зоре ясна» та пісню «Живи, любий Холме». Виступ хор переплітався з поетичним словом в інтерпретаціях Богдана Пастуха.

До слова запрошено офіційних гостей відзначень. Першою виступила представниця української держави – консул Світлана Горбовська з Генерального консульства України в Любліні. Вона зачитала листи до учасників відзначень скеровані Надзвичайним і Повноважним Послом України в Республіці Польща Андрієм Дешицею та Генеральним консулом України в Любліні Василем Павлюком. Зачитано також листа до учасників відзначень, скерованого Президентом міста Холма Якубом Банашком. Листа від Почесного консула України в Холмі Станіслава Адам'яка представила Ельжбета Байкевич-Калішук з Фондації «Партнерство та співпраця». Зі словом звернулася голова Волинського обласного суспільно-культурного товариства «Холмщина» Ніна Бачинська, яка детально наблизила присутнім діяльність волинських холмщаків. Нагадала вона, що символом пам'яті про діяльність Товариства «Рідна Хата» є також і те, що свою домівку в Луцьку холмщаки назвали саме «Рідна Хата». На завершення зі словами привітання звернувся до

присутніх голова Української науково-педагогічної спілки «Берегиня» на Берестейщині Віктор Місіюк.

Відтак знову повернулася на сцену вокальна група Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок», яка наповнила зал прекрасним співом та радістю. Молоді артистки виконали українські народні пісні: «Ой, Боже, Боже», «Чом ти не прийшов», «Мамина коса», «Ой я вчора», «Несе Галя воду». Виступ «Ранку» викликав захоплення публіки та бурхливі оплески.

На завершення на сцену вийшов хор Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина». Холмщаци зі Львова виконали пісні «Їхав козак з України» та «Чом, чом земле моя». Спів перепліталися з авторською декламацією поезії у виконанні поетеси Людмили Бошко та словом Богдана Пастуха.

На кінець до присутніх звернувся голова Оргкомітету відзначень. Слова подяки скерував він до всіх причетних до організації урочистостей. Подякував нечисленним польським друзям за присутність, за те, що помічають українську складову культурної спадщини Холма та Холмщини. Скерував слова вдячності до всіх, які прибули спільно відзначити 100-річчя Товариства «Рідна Хата». Особливо звернувся до холмських українців, завдяки яким українська традиція Холма є живою і знаходить продовження. На завершення подякував господарям місця, де відбувалися відзначення – директору Холмської публічної бібліотеки ім. Марії Пауліни Орсетті у Холмі Робертові Хелміцькому. Подяку передав на руки працівниці бібліотеки Марти Волочко даруючи бібліотеці одне із видань Українського Товариства.

Вшанування пам'яті Антоня Васильчука

Останнім пунктом програми відзначень 100-річчя «Рідної Хати» стало вшанування пам'яті першого голови Товариства «Рідна Хата» Антоня Васильчука біля могили родини Васильчуків на православному кладовищі на вул. Львівській. Спочатку зі словом звернувся до присутніх автор цього тексту, вказуючи на необхідність збереження пам'яті про людей заслужених для праці на рідній ниві. Литію за Антоня Васильчука та інших членів його сім'ї над родинною могилою відслужив настоятель холмської православної парафії о. Ярослав Щур. Звернувся він зі словом до зібраних. На

могілі родини Васильчуків поклавено квіти: від Генконсульства України в Любліні та від – як написано на стрічці – «Нашадків», тобто від вдячних синів і доньок Холмщини і Підляшшя. На завершення урочистості слова подяки скерував до всіх автор цих рядків.

* * *

Хоч Товариство «Рідна Хата» відіграло ключову роль у житті українського населення цих регіонів у міжвоєнний період, проте пам'ять про цю сторінку історії Холмщини та Південного Підляшшя є дуже скромною. У місцях, де проходило воно свою діяльність, зараз мало хто пам'ятає про існування цієї організації. Це, до речі, елемент ширшого явища, адже у сьогоднішній день на території Холмщини та Південного Підляшшя пам'ять про український вимір культурної спадщини регіону у публічному просторі є кволою і нерідко маргіналізованою. Своєю чергою, серед українських синів і доньок Холмщини і Підляшшя, які розсіяні по всьому світі, пам'ять про Товариство «Рідна Хата» приголомшив

травматичний досвід наступних десятиліть ХХ ст., який зламав долю людей і часто зробив неможливим збереження та передання пам'яті.

Відтак цьогорічні холмські відзначення 100-річчя заснування Товариства «Рідна Хата» були спробою повернути до історичної пам'яті цю цікаву сторінку історії українського народу Холмщини і Підляшшя. До речі, раніше така спроба була здійснена 25 років тому, коли у 1994 р. відбулися, також у Холмі, відзначення 75-річчя заснування Товариства «Рідна Хата».

На жаль, цьогорічні відзначення 100-річчя Товариства «Рідна Хата» проходили в особливій ситуації: після минулорічних відкритих атак на українську громадськість регіону з боку представників польських державних властей саме у контексті збереження історичної пам'яті, в умовах реального ігнорування з боку місцевих властей та більшості польської громадськості ініціатив української громади, в реаліях обмеження можливостей зберігання української традиції у житті Православної Церкви в

регіоні, при досить невеликому зацікавленні ситуацією українців Холмщини з боку української держави. Ці всі явища знайшли відзеркалення у проходженні відзначень, в офіційному представництві на заходах та їх висвітленні у засобах масової інформації.

Попри це все холмські відзначення 100-річчя заснування Товариства «Рідна Хата» стали знаком нашої пам'яті про людей, які 100 років тому, у склад-

них умовах, старалися знайти шляхи для праці для збереження рідної культури, мови і традиції на Холмсько-Підляській землі. Попри скромні можливості громади і зовнішні обставини старалися надати відзначенням цього важливого ювілею можливо широкий характер: починаючи від православної молитви за діячів Товариства «Рідна Хата» та вшанування їхньої пам'яті, через наукову рефлексію над спадщиною організа-

ції, по урочистий концерт з невідповідною художньою програмою та присутністю і словом тих, кому не байдужа українська історична пам'ять Холмщини і Підляшшя.

Григорій КУПРІЯНОВИЧ
голова Українського Товариства,
директор Підляського наукового інституту

*Фото Ю. Гаврилюка
та надані автором статті*

Історичне фотовіконце ❖ Ювілей уродженця Холма Михайла Грушевського

У двох останніх числах нашого журналу за 2016 рік друкували ми матеріали пов'язані з особою Михайла Грушевського та відзначенням у Холмі 150-ліття від дня його народження. Вийшла також присвячена М. Грушевському брошура «Син Холма», у якій поміщена була фотографія пов'язана з ювілеєм історика, який відбувся 1926 року у Києві, на жаль малоякісна, адже передрукована з публікації багаторічної давності. Останнім часом однак доступною стала цифрова копія її оригіналу (з фондів Історико-меморіального музею Михайла Грушев-

ського). Отже, повертаємося до події. Також тому, що привітання для ювіляра надійшли з міста його народження: «Холм. Товариство Рідна Хата: Пастернак, Гуль, Маківка, Новосад, Корольчук, Цишинський» та «Від імені українського Холма: Павло Васильчук посол Холмської округи до пол(ського) сойму». Настигли ще й телеграми від групи холм'ян, які рідний регіон залишили внаслідок «біженства» 1915 року (Павло Марчук, Петро Цибулько, Марія Нескоромна, С. Осіюк, Михайло Корнилович) та композитора і збирача народних пісень та переказів Холмщини і

Підляшшя Омеляна Вітошинського. Варто згадати, що привітання були надіслані також від польських наукових середовищ Варшави (Варшавський університет, редакція „Przeglądu Historycznego”), Кракова (Polska Akademia Umiejętności) та Львова (Польське історичне товариство і редакція „Kwartalnika Historycznego”). З Ченстохови прийшла телеграма від ветерана Армії УНР, лейтенанта Святослава Шрамченка, сина етнографа Олександра Шрамченка (пом. 1921 р.) – співпрацівника М. Грушевського, що деякий час учительствовав на Холмщині. (РД)

Михайло Грушевський з учнями та співробітниками історичних установ Всеукраїнської академії наук на святкуванні 60-ліття від дня народження та 40-річчя наукової діяльності. У першому ряду: Варфоломій Ігнатієнко, Іван Щітківський, Осип Гермайзе, Олександр Грушевський, Володимир Щербина, Михайло Грушевський, Василь Данилевич, Катерина Кондратьєва, Марія Жуковська, Василь Камінський, Іван Крав-

ченко. У другому ряду: Оксана Степанишина, Василь Денисенко, Іван Мандзюк, Михайло Карачківський, Павло Глядківський, Федір Савченко, Сильвестр Глушко, Ольга Савченко (дружина Федора Савченка), Людмила Шевченко, Кость Антипович, Тодор Гавриленко. У третьому ряду: Микола Ткаченко, Володимир Євфимовський. Жовтень 1926 р. Історична секція ВУАН. Київ, вул. Володимирська, 37, пом. 12-а.

Камерно та затишно, але й весело, як колись під час вечорниць у підляській хаті, пройшли чергові «Джерела. Українське tradycje i transformacje» – фестиваль, який щорічно проводить у Черемсі Союз українців Підляшшя. А ще артисти та глядачі могли посмакувати традиційно спеченого хліба та й м'ясних виробів, козиного сира навіть, адже у коридорі перед концертним залом

розклалися зі своїм вареним-печеним учасники останньої зустрічі в рамках проєкту «Кулінарна машина часу», що була конкурсом на регіональну страву. Найбільший ентузіазм викликала інсценізація ручної переробки льону, яку показали самодіяльниці з Добриводи – всі кинулися фотографувати та записувати їхні розповіді та пісні, які заспівали «при роботі».

«Джерела» – традиції і пам'яті

Гудуть, верещать і барабаняць, аж уха закладає! Певно, саме так сучасні концертні виступи, на яких фольклорний чи схожий на фольклорний репертуар виконується в «міцному» музичному супроводі та з багатоманітним підсиленням, прокоментувало б покоління підляшан, яке пам'ятало ще традиційний світ не розтросчений війнами, «біженством» та – для комфорту життя позитивним, але для народної культури руйнівним – цивілізаційним прогресом. Із таких гучних заходів народилися також черемшанські «Джерела. Традиції і трансформації» – у їхній генеалогії знайдемо як «Музичні діалоги над Бугом» у Мельнику, так і «Польсько-українські музичні зустрічі», які проводилися вже в Черемсі, але мали характер набагато більш масштабний і відбувалися в пленері. Зараз «Джерела» проходять уже в залі Гмінного будинку культури, отже, повернулася первісна камерність, навіть можна сказати – інтимність традиційного фольклору.

Звісно, також колись на Підляшші хватало людей, що вміли заспівати «гоже й голосно – аж на друге село було чути», то все ж найголоснішим інструментом залишалось горло, а й найбільш шумні весілля також проходили у домашніх стінах. Зараз все по-іншому, то й на сільській вулиці вечорами вже не співають («як на дурних би подивились») – прокоментувала сучасність одна з народних співачок). Тому необхідною стала спроба зв'язати ці зірвані нитки поміж поколіннями та й поміж регіонами, бо протягом післявоєнних десятиріч ніхто сюди з України не приїжджав, зміни почались щойно з 1989 р.

Персонально організатором заходу є місцевий уродженець Славомір Савчук, що хоч сам не співав у жодному колективі, все ж ще учнем початкової школи був засновником першого черемуського гуртка УСКТ, що з 1987 року став організатором оглядів перед українським фестивалем у Сопоті. Тоді палітра виконавців обмежувалася по суті сільськими самодіяльними колективами, в яких наза-

гал співали немолоді вже жінки. Зараз на сцені активні вже представники всіх поколінь. Поряд цих, що можуть заспівати колишнє і розповісти та показати «як то було за нашої пам'яті», отже покоління дідів-прадідів, маємо ансамблі складені з цих, яким «трохи за п'ятдесят» та «трохи за двадцять», а навіть ще молодші.

Отже цьогорічні «Джерела» почала «черемуська пара». Спершу на сцену вийшла «Гілочка», в якій співають

учні початкової школи у залізничному селищі Черемха, а відтак група їхніх «бабусь» – сільських співачок з Черемхи-Села. «З-під границі», а вона тут близьенько, прибули співачки з Вільки-Терехівської, пригадуючи у пісні, що «Явір над водою низько похилився, з України до дівчини козак прихилився». А з цієї ж України, тобто вже «з-за границі», а коли дивитися у прямій лінії то навіть із-за двох границь, приїхав ансамбль «Ка-

лина» з селища Рокитне у північній, поліській частині Рівненської області. Два інші ансамблі це білостоцька «Добрина» та орленські «Вервочки», що співали як у більш традиційній, так і сучасній манері.

Знамениті співачки з Добриводи, села, але за колишнім юридичним статусом передмістя Кліщель, цим разом співали лише при нагоді. При нагоді праці при переробці льону. Звісно, він вже був посіяний, прополотий, щоб не було зілля, бо коли зілля, то й волокно кепське буде, оббитий (щоб зерно відділити – для сіяння та на олію лляну до постяних страв), вимочений і висушений. Отже трійці

доброводських жінок, які за своєї ранньої молодості при цьому льоні встигли ще попрацювати днями на полі, а відтак вечорами, вже у хаті, залишилось, на розставлених поміж сценою та глядацькими кріслами зняряддях потерти стебла на терниці – щоб вибити кострицю (коросту), відтак вичесати волокно та почати на дерев'яному веретені прясти нитки. І вони все це показали, розказали та ще й пісень заспівали – про Іванка, що сіючи льон роздумує, що ж то дівчина йому його пополе, та й про вдовицю, що їй льон самій прийшлося сіяти...

Для молоді, а великою мірою також для «зовсім дорослих», всі ці зна-

ряддя та й елементи продукційного процесу – по суті казка про те, «як було за царя Гороха». Отже, з великим зацікавленням та увагою дивилися та слухали пояснень, що це терниця, щітка, почоси чи повісмо.

А на кінець знов «Калина» заспівала...

Лука СЕМЕНЮК
Фото автора стаммі

„Dźerela. Ukraińskie tradycje i transformacje” zostały zorganizowane dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji RP oraz wsparciu finansowemu Urzędu Gminy Czeremcha, Polskiej Sieci Sklepów Arhelan i Agencji Wydawniczej Ekopress.

Кадри зі шкільних початків

Діти швидко ростуть, але час ще швидше біжить, замінюючи хвилини в спомини, сьогодні в минуле та історію.

Чверть сторіччя тому, з ініціативи Союзу українців Підляшшя та за сприяння директора Початкової школи № 4 в Більську, почалося навчання української мови як рідної, наступного року приєдналася до цього Початкова школа в Черемусі.

Будемо про це все говорити під час III Підляської української наукової конференції, яка отримала названня «25-річчя відродження навчання української мови на Північному Підляшші у суспільно-культурному контексті» (цей найбільший щорічний науковий захід українського середовища Підляшшя відбудеться в Більську 15-16 листопада 2019 р. в приміщенні Міської бібліотеки).

Середина 90-х років то ще час без цифрових фотоапаратів, а тим більш смартфонів, які у кожній кишені та дозволяють фотографувати все і всюди. У шухляді вдалося однак віднайти кілька негативів, на яких зафіксовані події з кінця шкільного року 1994/1995 і початку наступного. На двох перших фотографіях бачимо учнів школи у Більську, які 22 червня 1995 р. на закінчення шкільного року

вирушили в терен, щоб влаштувати вогнище над Нарвою. Погода в цьому помішала, тому прийшлося скористатись затишком сільської світлиці в Денисках, де проживала бабуся однієї з учениць – відбувся там мініконцерт зі співання пісень і декламуванням віршів, які були вивчені на уроках (оцінку з української мови на шкільній «цензурці» отримало тоді 89 учнів).

Решта фотографій це кадри з інтеграційного вогнища неподалік села Видово для дітей, що продовжували та починали вивчати українську мову у школах Більська та Черемхи у вересні 1995 року. Частина учнів з цих шкіл зустрілася вже не перший раз, адже у липні цього ж року біля вітряка над Нарвою, що поміж Козиками і Ступниками, відбувся табір пласту (українських скаутів), в якому взяли участь діти з Більська та гміни Черемха.

*Тоді фотографував,
а сьогодні задував*
Юрій ГАВРИЛЮК

Rocznice powszechne i bardziej prywatne

Zakończenie ze str. 6

Kto na lubelskim spotkaniu z przewodniczącym Ukraińskiego Stowarzyszenia Naukowo-Pedagogicznego „Berehynia” nie był, może przynajmniej zapoznać się z jego artykułem „Етнолінгвістичні групи Західного Полісся” (*Etnolinhwistyczni hrupy Zachidnoho Polissia*), który w ubiegłym roku ukazał się w zbiorze „Из истории науки Беларуси” (*Iz istorii nauki Bielarusi*), poświęconym 25-leciu wydziału historycznego Uniwersytetu Brzeskiego (jest dostępny wraz z mapami w serwisie „ProSVIT” – prosvit.org). Należy tu autora pochwalić, bo jest to pierwsza w ostatnim czasie próba omówienia i graficznego pokazania pewnych zjawisk językowych na całym obszarze występowania gwar zachodniopoleskich, przy czym w ujęciu szerszym, niż zrobili to autorzy „Atlasu ukraińskojii mowy” w tomie „Wołyń, Naddnistrijanszczyna, Zakarpattia i sumiżni zemli” (t. 2, Kijów 1988), którzy obszar objęty kartografowaniem obcięli na północy na wysokości Kleszczel (z ówczesnego woj. białostockiego mamy tu tylko 2 miejscowości ukraińskojeczne – Dobrywodę i Żerzycze).

1619: Meletij ze Smotrycza

W znacznym stopniu obecne problemy z poznaniem naszej dawnej przeszłości, np. ustaleniem faktycznej pierwotnej nazwy Brześcia, wynikają z tego, że język, którym posługiwali się kijowscy i chełmscy autorzy latopisów, miał dość luźny związek z miejscowymi gwarami. Powstał bowiem nie poprzez zapisanie mowy potocznej, lecz wykształcił się w swoistym procesie ruszczenia języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, nazywanego wówczas po prostu *słowiańskim*, który powstał na bazie słowiańskich gwar wschodniobałkańskich (macedońskich i bułgarskich). Podobne podejście widzimy w XVI-XVII w., gdyż i wówczas językiem „wysokiego stylu”, a więc ksiąg biblijnych i liturgicznych oraz literatury teologicznej nadal pozostawał *język słowiański*. Nie był to już klasyczny ‘scs’ ksiąg, które w X – XI w. docierały do Kijowa z ówczesnego państwa bułgarskiego, lecz jego kolejny wariant rozwojowy, nazywany przez filologów językiem cerkiewnosłowiańskim i mający kilka lokalnych *izwodów* (redakcji), powstałych pod

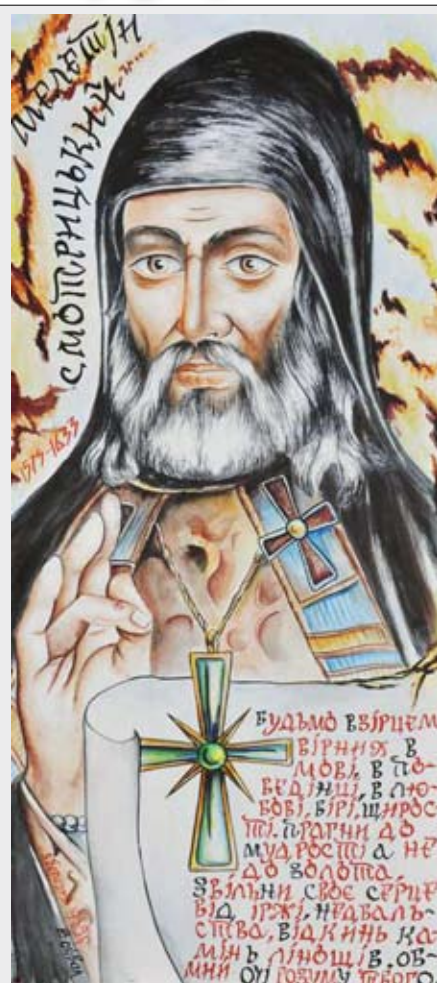
Meletij Smotrycki (ok. 1577 – 1633) był synem Herasyma Smotryckiego, wykładowcy Akademii Ostrogskiej, którą sam ukończył, a potem prawdopodobnie studiował w wileńskim kolegium jezuickim. Jako korepetytor kniazia Bohdana Solomereckiego podróżował z nim po Niemczech, uczestnicząc jako wolny słuchacz w wykładach na uniwersytetach w Lipsku i Wittenberdze. Uzyskane w ten sposób wiadomości, jak również własne lektury, pozwoliły mu stać się jednym z najlepiej wykształconych duchownych swojej epoki.

Od 1610 roku brał aktywny udział w polemice wokół unii kościelnej. Wydał w Wilnie, pod pseudonimem Theofil Ortholog, traktat polemiczny „Threnos”, w którym w dramatyczny sposób opisywał sytuację Cerkwi prawosławnej w Rzeczypospolitej i dowodził fałszywości dogmatów katolickich. Król Zygmunt III Waza, po zapoznaniu się z tekstem, nakazał aresz-

owanie jego autorów i wydawców. Zmusiło to Smotryckiego do usunięcia się z życia publicznego. Najpóźniej w 1618 autor „Threnosu” złożył wieczyste śluby mnisze w monasterze Św. Ducha w Wilnie. W 1619 roku opublikował gramatykę języka cerkiewnosłowiańskiego, znacząco przyczyniając się do kodyfikacji jego norm.

wpływem języków, którymi posługiwali się wierni. Taka miejscowa redakcja od XI w. kształtowała się też w metropolii kijowskiej, jednak od XIV w. obok *izvodu* kijowskiego, który pozostawał pod prężnym wpływem języka ukraińskiego, na terenach rosyjskojęzycznych zaczął powstawać odrębny *izwod* moskiewski.

Meletij Smotrycki
Akwarela Walerija Wojtowycza na podstawie dawnego portretu (1989)

Celem publikacji była popularyzacja języka cerkiewnosłowiańskiego oraz upowszechnienie znajomości jego zasad, przede wszystkim pod kątem użytku praktycznego. Była to najważniejsza tego typu praca w dotychczasowym piśmiennictwie prawosławnym, przyczyniająca się do skodyfikowania gramatyki cerkiewnosłowiańskiej. Gramatyka Smotryckiego przez ponad stulecie była jedynym całościowym opracowaniem zasad gramatyki języka cerkiewnosłowiańskiego.

Twórczość Meletija Smotryckiego miała, obok dzieł Zachariasza Kopysteńskiego, zasadniczy wpływ na rozwój związanej z prawosławiem literatury ruskiej. (wg Wiki)

Oczywiście w diecezjach, które po ostatecznym podziale metropolii na kijowską i moskiewską pozostawały pod zwierzchnictwem metropolitów kijowskich i halickich (a więc także w cerkwiach podlaskich), nadal funkcjonował *izwod* kijowski. Cztery stulecia temu został on szczegółowo opisany przez Mele-

tija Smotryckiego, pochodzącego z Podola prawosławnego duchownego, a jednocześnie uczonego i publicystę, autora najśłynniejszego traktatu polemicznego „Threnos to jest lament jedynej Świętej Powszechnej Apostolskiej Wschodniej Cerkwie, z objaśnieniem dogmat wiary” (Wilno 1610). Traktat ten został opublikowany jako rzekomy polski przekład tekstu greckiego autora Theofila Orthologa, aby uchronić prawdziwego twórcę przed represjami ze strony władz państwowych, wspierających stronę unicką. Miało to też podnieść znaczenie dzieła, sugerując, że autor jest nosicielem „greckiej uczoneści”, która miała dodający prestiżu antyczny rodowód i była jednym ze źródeł renesansu w krajach kultury łacińskiej, albowiem po upadku w 1453 roku Konstantynopola bizantyńska elita intelektualna zaczęła emigrować do Europy Zachodniej, głównie do Włoch. Właśnie tam, w Mediolanie, w 1476 roku wydana została niezwykle popularna gramatyka grecka Konstantyna Laskarisa, będąca też wzorem dla Smotryckiego, który w 1619 r. opublikował w podwileńskim Jewiu (lit. Vievis) swoje największe dzieło – „Грамматики славенския правилное Свнтагма”, co zgodnie z ówczesną wymową tekstów cerkiewnosłowiańskich należy odczytać jako *Hrammatiky sławenskija prawylnoje Syntagma*.

Mamy więc kolejny jubileusz, chociaż mija on bez większego rozgłosu, nad czym boleje m.in. profesor Narodowego Uniwersytetu „Akademia Ostrogska” Petro Kraluk, podkreślając w swoim szkicu szeroki międzynarodowy kontekst wydarzenia sprzed 400 lat:

„Ne wdajucyś do analizu zaznaczenoji «Hramatyky», zvernemo uwahu na jiji wydannia, poszyrennia ta znaczennia. Napysana wona buła ukraińskym wczonym i pyśmennykom-polemistom Meletijem Smotryćkym. Ostanij zdobuwaw oswiu w Ostrożkij akademiji, potim nawczawsia u Wilni w jezujitskij akademiji, wyszczych nawczalnych zakładach Nimecczyny, zokrema w Breslau, Łejpcyhu j Niumberzi. Zaznaw pomitnoho wpływu renesansnjoj kultury, szczo i znajszło widobrażennia w joho «Hramatyci». (...)

Faktyczno Smotryćkij stworyw ukraińsko-biloruśkij wariant starosłowjańskoj mowy początku XVII stolittia. Prote ce ne zawadyło jiji uniwersalnosti. «Hramatyka» Smotryćkoho stałazahalnowyznanym pidrucnykom nełysze w Ukraini, Bilorusi, a j w Rosiji, piwdennych słowjan, nawit` u prawosławnych wołochiw ta moldawan, jaki w bohosłużbowych cilach wykorzystowuwały starosłowjańsku mowu.

Cej twir perewydawawsia, pereroblawsia, szyroko wykorzystowuawsia dla nawczalnych potreb. I ne tilky.

«Hramatyka» Smotryćkoho wpłynula na stworennia piwdennosłowjańskich hramatyk, jaki wykorzystowuwały jiji osnowni normy, terminolohiju j strukturu (hramatyka Mrazowycza dla serbiw, Sowycza dla dalmatiw ta inszi). Takym czynom, cej twir sprawyw wpływ na stanowlennia nowoczesnych piwdennosłowjańskich mow, zokrema serbskoj j chorwatskoj.

Wpłynula zhaduwana «Hramatyka» j na formuwannia rosijskoj literaturnjoj mowy. Wona dwiczi – w 1648 roci i w 1721 roci – perewydawalasia w Moskwie. «Wratomy» swojeji wczenosti nazywaw jiji Mychajło Łomonosow, jakyj stojaw bila wytokiw nowoji rosijskoj literatury. Prynajmni «Hramatyka» Smotryćkoho je jaskrawym swidczenniam toho, szczo ne rosijany w ranniomoderni czasy nesły kulturu na tereny Ukrainy, a, nawpaky, ukrajinci nesły jiji rosijanam. Ne hrich buło b zajwyj raz ce nahadaty naszym piwnicznym susidam. Jak i te, szczo bila wytokiw formuwannia jichnjoj nowoczesnjoj literaturnjoj mowy stojają ukrajinci, Meletij Smotryćkij zokrema”.

Dole i niedole ‘ruskiej kniżnej mowy’

Równolegle z cerkiewnym *językiem słowiańskim*, w XVII w. nazywanym też *słowiano-ruskim*, funkcjonował *język ruski*, który był językiem urzędowym Wielkiego Księstwa Litewskiego i Hospodarstwa Mołdawskiego, a także językiem twórczości literackiej, zarówno świeckiej, jak i religijnej, m.in. jego zabytkiem jest powstały w latach 1556-1561 Ewangeliarz Peresopnicki (Пересопницьке Євангеліє), powstały w Peresopnicy na Wołyniu, ze znaczącym udziałem pochodzącego z Sanoka tłumacza Michała Wasyłowicza. Jednak, chociaż nazywany był często *prostą mową*, co by sugerowało, że mamy do czynienia z pisemnym wariantem mowy potocznej Ukraińców lub Białorusinów, nadal był to język w znacznej mierze sztuczny, pozostający swego rodzaju uwspółcześioną wersją ruskiego języka literackiego, którym pisano kilka wieków wcześniej i który rozwinął się z cerkiewnosłowiańskiego.

Ewangeliarz Peresopnicki pozostał w rękopisie, jednak wraz z upowszechnieniem się drukarstwa, obok drukowanych ksiąg w *języku słowiańskim* (pierwszą jaskółką były wydania krakowskiej drukarni Szwajpolta Fiola, działającej około

1490 r.), pojawiły się też druki w *języku ruskim/prostej mowie*. Jarosław Isajewicz, notabene jeden z uczestników ekspedycji historyków i archeologów, która w październiku 2001 roku bawiła na Chełmszczyźnie i Podlasiu, w swej monografii „Українське книговидання. Витоки, розвиток, проблеми” (*Ukraińskie knyhowydannia. Wytoky, rozwytok, problemy*, Lwów 2002) omówił też problem języka ksiąg drukowanych w XVI-XVII w.: „Wże protiahom perszych desiatyricz isnuwannia w Ukraini drukarstwa wżywannia w druci cerkownosłowjańskoj, ‘prostoji ruśkoj’, łatynskoj j polskoj mow mało wpływ na poszyrennia normalizowanych wariantiw kożnjoj z nych. Najbilsze knyh prawosławnych wydawciw nadrukowano mowoju cerkownosłowjańskoj. Te, szczo ‘wysokoju’ u wsich prawosławnych słowjańskich narodiw buła same cia mowa, pojasnuiet`sia prahnenniam knyżnykiw spertysia na dawni tradyciji wityczniznjoj kultury. (...)

Jak widomo, cerkownosłowjańska mowa wżywalasja (perewažno u bohosłużbowych knyhad, cerkowno-bohosłowjskich tekstach w literaturnij tworczości ‘wysokocho stylu’) wsima prawosławnyjmi słowjańskymy narodamy, a poczasty j za meżamy prawosławnoho switu (chorwaty-hłahołasi) i Słowjanszczyny (rumuny). Jiji zberihaly u cerkownych widprawach ta mołytwach i ti ukrajinci j bitorusy, jaki pryjnialy uniju z katolyčkoju cerkwoju. Popry najawnist` pamjatok z pewnymy miscewymy mownymy rysamy i takich, jaki poszyriuwalysja łysze w okremych rehionach czy krajinach, napysani cijeju mowoju twory powynni rozhladatyś u systemi nacionalnych wariantiw spilnoj cerkownosłowjańskoj literaturnjoj spadszczyny. Wżywannia odniji mowy u riadi krajin polehszuwalosja tym, szczo hrificzno identyczni napysannia mały riznu wymowu: ‘b’ w Rosiji wymowalosja jak ‘e’ abo ‘je’, w Ukraini – jak ‘i’. W Rosiji ‘r’ zwuczalo jak wybuchowyj zwuk (widpowidnyk ukraińskoho ‘r’ = ‘g’), w Ukraini i Bitorusi – jak frykatywnyj (podibnyj do łatynskoho czy nimeckoho ‘h’). Jak wymowaly w Ukraini cerkownosłowjański teksty, wydno z cytat i ciłych publikacij jich zasobamy łatynskoj hrifiky. (...)

Jak prawyło, widminnosti wymowy widpowidaly osoblywostiam fonetycznych system mow kożnoho narodu, odnak u mowlenni literaturnomu trapalysja i protyleżni wypadky. W dejakych słowach pojawa ‘e’ zamist` etymolohicznoho ‘b’ wkazuwała w Ukraini na widminnist` dilowoj, kancelarśkoj mowy wid rozmownoj. Ce mih buty wpływ Łytowskoho statutu j inszych jurydycznych aktiw Welykoho kniazistwa Łytowskoho. Podibna wymowa

‘b’ jak ‘i’ w cerkownomu wżytku w Białorusi mała zbilszuwały widminnist’ pysemnoji standartyzowanej literaturnoju mowy wid powsiakdennoji. Buła riznycia i w systemach nahosiw riznych nacionalnych wariantiw cerkownosłowjańskoju mowy. (...)

U starodrukach Ukrainy i Białorusi, jak neodorazowo wkażuwałasia, poriad z cerkownosłowjańskoju, nabuła pewnoho poszyrennia pysemna kancelarijno-knyżna ruśka mowa. ‘Ruśka’ (zachidnoruśka, za terminolohijeju, jaka nyny wże spryjmajet’ sia jak zastariła) aktowa mowa i ‘prosta ruśka’ knyżna – ce riznowydy białorusko-ukrajinskoju pysemnoju mowy. (...) Słowo ‘prosta’, szczo joho wżywały sami awtory, jaki cijeju mowoju pysały, inkoły tłumaczyt’ sia doslidnykamy w tomu sensi, szczo ce mowa ‘błyżka do narodnorozmownoju’ abo ‘pobudowana na jiji osnowi’. Nasprawdi, ce ne zowsim tak. Jak wydno z nadrukowanych ‘prostoj’ mowoju tekstiw, ti, chto pysały cijeju mowoju, nabłyżuwały jiji do rozmownoju nastilky, szczo zrobyty zrozumiliszoju, i, w toj że czas, prahnuly zberehty riznyciu, jaka zaswidczyła b, szczo ce wse ž ne prostoriczcza, a swojeridnyj ‘serednij styl’ pysemnoju mowy. Wony swidomo robyły ci teksty trochy sztuczny, nasycujujucy jich ‘nerozmownymy’ słowamy i formamy. Czastiszymy, niż słowjanizmy, buły polonizmy, bo ‘prosta’ mowa protystawlałasja i cerkownosłowjańskij, i polskij, ale szczo ostannioji dostatnim zasobom dyferenciaciji wważałasja kyryliczna hrafika. U dejakych drukowanych tekstach polonizmiw nastilky bahato, szczo ce majże polśka mowa, łysze z inszoju fonetycznoju systemoju i zapysana inszoju hrafikoju. (...)

‘Prosta’ mowa rukopysnych i starodrukowanych knyh buła dostatnio zrozumiłoj, i ukrajinski j białoruski oswiczeni koła ne widczuwały potreby pity za prykładom czeškoji ta polśkoji literatur, de pysemna mowa poriwiano rano stała swidomo buduwałasia jak kodyfikowanaj naddialektnyj wariant narodnorozmownoju.”

Możliwe, że gdyby postanowienia ugody hadziackiej z 1658 roku udało się z powodzeniem wprowadzić w życie i ziemie, które po powstaniu pod przywództwem Bohdana Chmielnickiego znalazły się we władaniu Wojska Zaporoskiego, zostały przekształcone w trwałe ukraiński człon Rzeczypospolitej – Wielkie Księstwo Ruskie, nowoczesny ukraiński język literacki powstałby właśnie na bazie *języka ruskiego/prostej mowy* (podobnie jak nasycony ogromną liczbą cerkiewnosłowianizmów literacki język rosyjski). Tak się jednak nie stało i w warunkach XVII-wiecznej Rzeczypospolitej pozbawiony politycznego

zaplecza *język ruski* okazał się swego rodzaju ślepym zaułkiem w historii piśmiennictwa ukraińskiego i białoruskiego. Został bowiem wyparty przez język polski z urzędów i sądów nie tylko na tzw. Rusi Koronnej, a więc w województwach, które w 1569 r. były przyłączone do Korony Królestwa Polskiego i pozostały przy niej po podziale ‘Kozackiej Ukrainy’ na mocy rozjemstwa andruszowskiego (1667) i „wiecznego pokoju” (1687), ale też w Wielkim Księstwie Litewskim. Praktycznie zanikła też literatura w tym języku, koncentrująca się głównie wokół spraw religijnych, która nie była w stanie konkurować z literaturą świecką w języku polskim. Podobną sytuację widzimy w Hetmanacie, gdzie władze carskie w XVIII w. nie tylko zlikwidowały wszelkie formy autonomii ziem ukraińskich, ale też starały się niwelować wszelkie oznaki ich kulturowej odrębności. Tutaj oczywiście, bazowana na dawnych tradycjach *ukrajinska knyżna mowa* zastąpiona została językiem rosyjskim, zaś kijowska redakcja języka cerkiewnosłowiańskiego – powstała w połowie XVII w. redakcją synodalną (nowomoskiewską). Wprawdzie była ona oparta na skodyfikowanym przez Smotryckiego *izwodzie* kijowskim, ale z wymową typową dla fonetyki języka rosyjskiego, a więc ‘wieruju’, ‘chleb nasz’, ‘Gospodi pomiluj’, a nie ‘wiruju’, ‘chlib nasz’, ‘Hospody pomyluj’, jak od wieków brzmiało w cerkwiach metropolii kijowskiej, także na Berestejszczyźnie-Podlaszu. (Więcej na temat języka cerkiewnosłowiańskiego i ruskiego w X-XVIII w. pisaliśmy w numerze 1/2019).

W tej sytuacji twórcy współczesnego ukraińskiego języka literackiego poszli wspomnianym szlakiem literatury czeskiej i polskiej, tworząc język literacki na bazie gwary. Tutaj trzeba zauważyć, że obok *ruszczyzny książkowej* cały czas istniała bogata twórczość ustna *żywaju mowoju*, głównie w postaci pieśni ludowych i dum kozackich, ale też utworów odgrywanych przez wędrownie teatry – najprawdopodobniej właśnie z ich repertuaru Jakub Gawatowicz zaczerpnął swoje ukraińskojęzyczne humorystyczne intermedia wydrukowane z tekstem polskojęzycznej sztuki „Tragedia, albo Wizerunek śmierci przeświątego Jana Chrzciciela, przesłańca Bożego” (1619 r.). W ostatnich dziesięcioleciach XVIII w. widzimy kilka ukraińskojęzycznych publikacji drukarni monasteru w Poczajowie, a więc poradniki „Полѣтика свѣцкая” (*Polityka swickaja*, 1770) „Книжица для господарства”

(*Knyżycia dla gospodarstwa*, 1778) oraz zbiór kazań „Науки парохіалніа на недѣли и свята урочистыа цѣлого року... з славенско-рускаго на простый и посполитый азыкь рускій преложениа” (*Nauky parochialnija na nedili i swjata uroczystja ciloho roku... z slawensko-ruskaho na prostyj i pospolytyj jazyk rus’kyj preložennija*, 1792, 1794). Autor tego przekładu z cerkiewnosłowiańskiego na ukraiński, pochodzący z Podola o. Julian Dobryłowski (ok. 1760 – 1825), brał udział w redagowaniu znamienitego poczajowskiego „Bohołasnyka” (1790), pisał też po ukraińsku wiersze (niektóre z nich stały się pieśniami, były wykonywane podczas Zjazdu Słowiańskiego w 1848 roku w Pradze), stąd też bywa nazywany prekursorem Markijana Szaszkewycza.

1769: Iwan z Połtawy

Największe jednak znaczenie dla rozwoju ukraińskiej literatury pięknej w *języku prostym i pospolitym* miała twórczość urodzonego przez 250 laty poławiani na Iwana Kotlarewskiego, znanego powszechnie z trawestacji wergiliuszowej „Eneidy”, której pierwsze trzy części ogłoszono drukiem w 1798 r. (pierwsze pełne wydanie składającego się z sześciu części utworu, praca nad którym trwała w latach 1794-1827, ukazało się w 1842 roku, a więc już po śmierci autora). Był to utwór humorystyczny (parodia) i sam autor uważał go początkowo za niewarty publikacji ekstrawagancki eksperyment literacki. Jednak „Enejida na małorossijskij jazyk pereliciowanaja” zdobyła sobie ogromną popularność wśród ukraińskiej szlachty Lewobrzeża, trafiając zresztą i w nasze podlasko-poleskie strony – w opisie zbiorów Biblioteki Publicznej w Wilnie wspomina się o odręcznym odpisie poematu dostarczonym z terenu gub. grodzieńskiej. Jak stwierdzają literaturoznawcy, wpływ Kotlarewskiego jest też wyraźnie widoczny w „Pińskiej szlachcie” (1866 r.) – w farsie-wodewilu, napisanym w ukraińskiej gwarze pow. pińskiej, ale uważanym za dzieło białorusko-polskiego pisarza Wincentego Dunina-Marcinkiewicza (raczej bezpodstawnie, gdy w tych okolicach pisarz nie był, nie mógł więc znać ani miejscowego języka, ani stosunków panujących wśród miejscowych *szlachetno narodzenych*).

Kotlarewski był też prekursorem wykorzystania ukraińskiego języka potocznego w dramaturgii – będąc jednym z dy-

rektorów teatru w Połtawie napisał w 1819 roku sztuki „Natałka Połtawka” i „Moskal-czariwnyk”, które spotkały się z entuzjastycznym przyjęciem.

Iwan Kotlarewski dokonał więc historycznego przełomu w kształtowaniu literackiego języka ukraińskiego, co docenił Taras Szewczenko, pisząc w wierszu „Na wicznu pamjat` Kotlarewskomu”:

Budesz, bat`ku, panuwaty,
Poky żywuť ludy
Poky sonce z neba siaje
Tebe ne zabudut`.

Ihnatij z Podlasia i Petro z Naddnieprza

Dzieło Kotlarewskiego znalazło godnego kontynuatora w osobie studenta, a później wykładowcy Uniwersytetu Charkowskiego, Piotra Hułaka-Artemowskiego (1790-1865). Jego oryginalne poezje oraz przekłady zapoczątkowały zjawisko określane mianem romantyzmu charkowskiego. Znaczący wpływ na ich autora miał też pochodzący spod Bielska jego rówieśnik i przyjaciel – profesor Ignacy Daniłowicz (~1787/89 – 1843), który jako wykładowca pracował w Charkowie w latach 1825-1830 i nosił się z zamiarem napisania zarysu dziejów Ukrainy, niestety nie zrealizowany. Właśnie dzięki Daniłowiczowi Hułak-Artemowski w grudniu 1825 r. zawarł znajomość z Adamem Mickiewiczem, co zaowocowało przekładem ballady „Pani Twardowska” na język ukraiński. Został on zakończony jesienią 1826 r. i jak pisał I. Daniłowicz w jednym z listów „ballada „Twardowska” w kozackim przebraniu podobała się wszystkim nadzwyczaj”; w 1827 r. została opublikowana czterokrotnie, m.in. w „Dzienniku Warszawskim”, dokąd jej tekst wysłał Daniłowicz (publikacja, dokonana w transkrypcji alfabetem łacińskim określona była jako „Naśladowanie po małorosyjsku ballady Mickiewicza ‘Pani Twardowska’”).

Po tym sukcesie Daniłowicz próbował zachęcić Hułaka-Artemowskiego do dalszych prac nad tłumaczeniem dzieł Mickiewicza, zwłaszcza zaś „Dziadów”. Ten jednak nie podjął się takiego zadania, gdyż postanowił przystąpić do układania słownika ukraińskiego, dla – jak pisał Daniłowicz w liście do Joachima Lelewela – „uratowania języka od zagłady. Peroruję, by go raczej w pismach utrzymywał, i już wytłumaczył Goethego ‘Rybaka’ na małorosyjski język”.

З ФОЛЬКЛОРУ ПІДЛЯШШЯ

ВАСИЛЬ БІЛОКОЗОВИЧ

Розпач дівчини

Василь Білокозович (ур. в 1900 р.) з села Видово, повіт Більськ Підляський належить до того роду людей, чиї безіменні твори (вірші, пісні) стають надбанням всіх, переходять до фольклору. Ось один із його віршів, творених рідним, північно-підляшським говором. Увагу звертає вміння прийняти точку зору молодої дівчини.

Вже розвілася черемуха біла,
вже заковала зазула на йой.
Тебе я любила, як только уміла
в долі нещасної своїй.

Тебе я любила, як только уміла,
як серце мое молоде могло,
і довго нераз я з тобою сьиділа,
тогда, як на улиці било тепло.

Тепер забиваєш, тепер покьядьєш,
відно, не любиш мене.
Незнаного щастя на світі шукаєш:
і лиш для одного себе.

Мене ти покьинув, женився
з другою,
нещасна яка ж я!
Но серце на вієкьї мое вже
з тобою.
В думіє я на вієкьї твої.

Щочкьї моїє без щастя засохнут,
зав'янут як зорваний цвієт,
но любощі в серцю мойом не
заглохнут,
поколь я дьвлюся на світ.

Вінькьї вже мнє не розцвітутця,
мнє нікгде не приїде весна,
і любощув днє не вернуться,
я буду на світі одна.
Записав з уст автора Б. С.

Приспівки з північного Підляшшя

Ой, умер раз мужик,
і на лавці лежит.
Його жунка взбієсьжмаєт
— по музику бієжит.
І горілку несе,
і музику веде:
«О, тепер я погуляю —
не боюся тебе!».

С. Райськ, колишній повіт
Більськ Підл. На підставі
«Материалов по етнографии
Гродненской губернии», вы-
пуск II, Вильно, 1912, ст. 332.

В Катерини цорние брови,
Катерина добра до мови,
В Катерини бієлая нозка,
Катерина добра до лозка.
С. Городиськ, колишній
пов. Більськ, там же, ст. 333.

Пришов кум до куми
позичати борони,
Кума ногу пудняла:
«Тобе, куме, борона!»
С. Видово, пов. Більськ,
1957 р.

Записав Б. СТРУМ

Pierwsza publikacja zapisów zrobionych w podbielskim Widowie przez językoznawcę Bohdana Strumińskiego, w tym wiersza Wasila Biłokozowicza („Nasze Słowo”, nr 38/1957).

1899: Wasil z Widowa

Niestety, w rodzinnych stronach Daniłowicza, który urodził się w rodzinie *parocha ruskiego* we wsi *Hrynewiczy-Weliki* (obecnie parafia nie istnieje, a mieszkańcy wsi są parafianami jednej z cerkwi bielskich), literatura *po-swojomu* zaczęła powstawać dopiero po upływie ponad wieku, w każdym razie nie mamy żadnych publikacji, nie odnaleziono też na razie rękopisów. Pierwszym autorem, którego dzieło trafiło na szpalty ukraińskiego tygodnika „Наше слово” (Nasze Słowo), był ludowy twórca Wasil Biłokozowicz (14.12.1899 – 28.02.1981) z Widowa, niegdysiejszego przedmieścia Bielska (mieszkańcy od XVI w. mieli prawa mieszczan), którego odwiedził warszawski językoznawca Bohdan Strumiński i zapisał od niego wiersz „Rozpacz diwczyny”, opublikowany w

1957 roku w tygodniku „Наше слово” (Nasze Słowo; jak widzimy z reprodukcji miał on spore problemy z oddaniem archaicznej fonetyki naszej bielskiej gwary, zwłaszcza dyftongów). Kilka wierszy W. Biłokozowicza zostało przez B. Strumińskiego opublikowanych także w periodyku „Український календар-альманах на 1960 рік” (Ukraiński kalendarz-almannach na 1960 rok).

Najciekawsze jednak zostało znalezione w rękopisach, które ukazują publicystyczne zacięcie Wasila Biłokozowicza, jak chociażby wiersz zaczynający się słowami „O ‘Niwa’ ruodna ditina...”. Nie jest to jednak panegiryk na cześć wydawanego w Białymstoku tygodnika, formalnie białoruskiego, w istocie – partyjnego, który był rozpowszechniany wśród mieszkającej w woj. białostockim ludności prawosławnej, określanej ogólnie jako Białorusini, głów-

nie zaś wśród ukraińskojęzycznych mieszkańców pow. bielskiego, hajnowskiego i siemiatyckiego. W rzeczywistości jest to krytyka – bezpośrednio języka periodyku, pośrednio zaś całej polityki narodowościowej „partii”, czyli PZPR-u, a jednocześnie afirmacja lokalnej mowy ukraińskiej, gdyż dalsze wersy brzmią:

...Czom po-naszomu ty ne howorysz?
Twoja mowa jakajaś je insza
I ty nam uti^ćchi ne nawodisz
I z sweju wpertisia mowaju chcesz
Deś jakoś po-miński zanosisz
A ruodnoji mowy znati ne chcesz
Ludiam jeji ne prynosisz
I mowaju sweju jak najmensch
kłopoczesz.

O ni^ć, nasza mowa staraja i dawnia
Jak dawno je Kijuwśka Ruś
Jak dawni Bi^ćłśk, Dorohiczyn i Melnik
W żytiu sztodennum prawna
Na juoj howoryli wikami
Naszy ba^ćki i didy
Nasza mowa zrosłasia wże z nami
O ‘Niwa’ – ty nasza paserbna ditina
My tebe ne możem lubiti, kochati
Bo nasza mowa je od dawnia insza
Jeji nas nauczylu ba^ćko i mati
My chcemo tak czytati j pisati
Jak sztodnia howorymo wdoma
Jakuju mowu sztodnia czujemy w chati!

Drugi wiersz o charakterze publicystycznym został opublikowany, ale z pewnymi zmianami w treści i dopiskiem sugerującym powstanie w okresie międzywojennym, a więc fraza o niewoli miałyby odnosić się do władzy z lat 1919-1939. Ponieważ zachował się autograf, można zapoznać się z całym oryginalnym utworem:

Lude my tiazkoji doli
Pracujemy ci^ćłyj swouj wi^ćk
Pry každyj własti my jak by w newoli
I ne liczat*, szto ty czołowi^ćk.
Nas ne liczat za lude
I my jak w pekli żywem
Ale swoho prawa nichto ne zabude
Swoho my dobjemsia, dożdem.
Wony to ne lude, a smoki
Wi^ćkami smokczut z nas krow
Bołat nam i ruki, bołat nam i boki
Pry peremi^ćni starajut^ćsia si^ćsti
na szyju nam znow.
Pryde czas, strenem my plecyma
I skinemo smokuw z sebe
I probje wyzwolenia hodina
Szto robiti každyj pojme.

Pryde czas, strenem my plecyma
Nezłomimy jawit^ćsia nasz prowodyr.
(* W rękopisie i publikacji B. Strumińskiego rusycyzm ‘szczytajut’).

Zarówno Wasil Biłokozowicz, jak i Bohdan Strumiński nie żyją, więc dokładne ustalenie czasu napisania wiersza jest już chyba niemożliwe. Trzeba jednak pamiętać, że w powojennych dziesięcioleciach chłopstwo nadal pozostawało w faktycznej niewoli – jako klasa „nieuspolęconiona gospodarczo” było przedmiotem zarówno przymusu kolektywizacyjnego, jak też intensywnego wyzysku ze strony „władzy ludowej” (gospodarujący wspólnie bracia Wasil i Hawryło Biłokozowiczowie o mało nie stracili ziemi z powodu zaległości w spłacaniu zawyżonych podatków). Zaś fraza „Pry peremi^ćni starajut^ćsia si^ćsti na szyju nam znow”, pominięta w poddawanej cenzurze publikacji, może odnosić się do „odwilży” połowy lat 50., gdy wśród prawosławnych mieszkańców woj. białostockiego odżyły lęki mające swój rodowód zarówno w czasach sprzed wojny, jak i tuż po niej.

1949: Iwan z Krywiatycz

Wasil Biłokozowicz zmarł w 1981 r., więc w zakończeniu artykułu poświęconego jego osobie („HBiH”, nr 5-6/2001) napisałem, że nie doczekał pojawienia się pierwszych zbiorów wierszy oraz broszur publicystycznych i historycznych w swoim ojczystym języku, chociaż później jego marzenie o ojczystym słowie pisany spełniło się dzięki wysiłkom pokolenia wnuków i prawnuków. Jest to w istocie prawda, lecz nie można zapominać, że w 1971 roku na łamach zbesztanej przez Wasila „Niwy” język ukraiński jednak się pojawił, a to za sprawą podlaskiego Iwana K. – chodzi oczywiście o Iwana Kiryziuka, który urodził się w 1949 roku, był więc z pokolenia wnuków Wasila (potencjalnych, gdyż widowski poeta-prekursor zmarł bezdzietnie i w stanie bezzennym – stąd miał przydomek Monach).

W październiku bieżącego roku dobrze znany naszym czytelnikom autor poetycznych cyklów będzie świętować już swoje 70-lecie, wtedy jednak był 22-letnim młodzieńcem, który prawdopodobnie jako pierwszy zaniósł do białostockiej redakcji swoje wiersze napisane po ukraińsku, a konkretnie mową, którą posługują się mieszkańcy jego ojczystych Krywiatycz na pograniczu pow. bielskiego i haj-

nowskiego. Wtedy już od kilku lat, jako uczeń technikum budowlanego w Białymstoku, regularnie czytał w tutejszym Empiku ukraińskie „Nasze Słowo”, ale redakcja „Niwy” była na miejscu, poza tym gazeta docierała głównie do ukraińskojęzycznych mieszkańców miejscowości nad Bugiem i Narwią.

Oto jak w wywiadzie poświęconym 30-leciu „debiutu na łamach” (patrz „HBiH”, nr 4/2001) poeta wspominał swe literackie początki: „Zainteresowanie, fascynacja literaturą towarzyszyły mi od dawna, jednak bardziej intensywne stały się, gdy miałem 16 – 17 lat. Lecz poezję mową swęj wsi zacząłem tworzyć mając 12 lat. Były to przede wszystkim wiersze o chacie, o wsi, o sadzie, o przyrodzie. (...) Redakcja ‘Niwy’ przede wszystkim chciała, abym pisał po białorusku. I ja te swoje wiersze, pisane ukraińską gwarą próbowałem tłumaczyć na białoruski, ale one wtedy jakby traciły swój sens. To nie miało tego emocjonalnego podłoża, jak w swojej rodzimej mowie, tak że redaktorzy, przykładowo Hajduk czy Wołkowycki, zrozumieli, że nic z tych tłumaczeń nie będzie... Nie można robić przekładów, bo emocje wiersza zatracają się, gdy wstawiane były słowa nie związane z gwarą. Drukowali więc w oryginale”.

W ten sposób 5 grudnia 1971 roku ujrzały światło dzienne dwa wiersze, w tym napisany w Krywiatyczach w marcu 1969 roku, a więc przed 50 laty (znowu okrągła rocznica!) wiersz „Nasz kraj”:

Nema kraju weselszoho,
Tak jak nasz sioła:
De ne puojdesz, de ne hlanesz –
Wsiudy pi^ćśń wesiola.
Nema kraju krasiwszoho,
Jak ta Hajnuwszczyna,
Tutaj puszcza Biłowizśka –
Krasa, by diwczyna.
Pływut ri^ćki dolinamy
Ticho, pomaleńku,
A berozy za kłuniamy
Szumjat poticheńku.
Sijaje bi^ćlju czeremszyna,
Pszczoly mi^ćd prynosiat,
Lude!
Poszto Wam czużoje?!
Ruodnym krajom radujmosia.

Radujmosia! – ruodnym krajom i ruodnym toho kraju słowom! Z okazji kolejnych rocznic, jak i bez nich...

Jurij HAWRYLUK

O Klenikach – wsi i parafii

Przypomnienie w tym numerze napisanego w 1988 r. tekstu o historii wsi Kleniki (ob. urzędowo – Klejniki) jest związane z planowanym na listopad br. wystawieniem w klenickiej świątyni jednej ze sztuk klasyka dramaturgii ukraińskiej Iwana Karpenki-Karego (1845-1907). To z kolei ma związek z powstaniem w Klenikach wiejskiego zespołu teatralnego, który 110 lat temu wystawiał, także w powiatowym Bielsku, jego sztukę „Rozumnyj i dureń”. Byłoby jednak niedorzeczne, a nawet niegrzeczne, gdybyśmy nie zachęcili do sięgnięcia po niedawno wydaną książkę „Klejniki. Dzieje wsi i parafii”.

Jest to kolejna, łącząca teksty krajoznawcze i album zdjęć, publikacja o wsiach gminy Czyże, tym razem ma jednak innego autora – w tej roli debiutuje Jan Łobuziński, notabene rodowity klenicznin. Walorem książki jest to, że oprócz zebrania zdjęć i odtworzenia głównych etapów dziejów Klenik, autor zapisał także miejscowe toponimy, które niestety

coraz szybciej giną. Rozszerzenie treści opracowania o dzieje parafii pozwoliło też ukazać takie niespodzianki, jak pojawienie się w pierwszym dziesięcioleciu XX w. nowych wsi – Istoka i Sapowa, które powstały poprzez przesiedlenie się części mieszkańców przeludnionych Hukowicz.

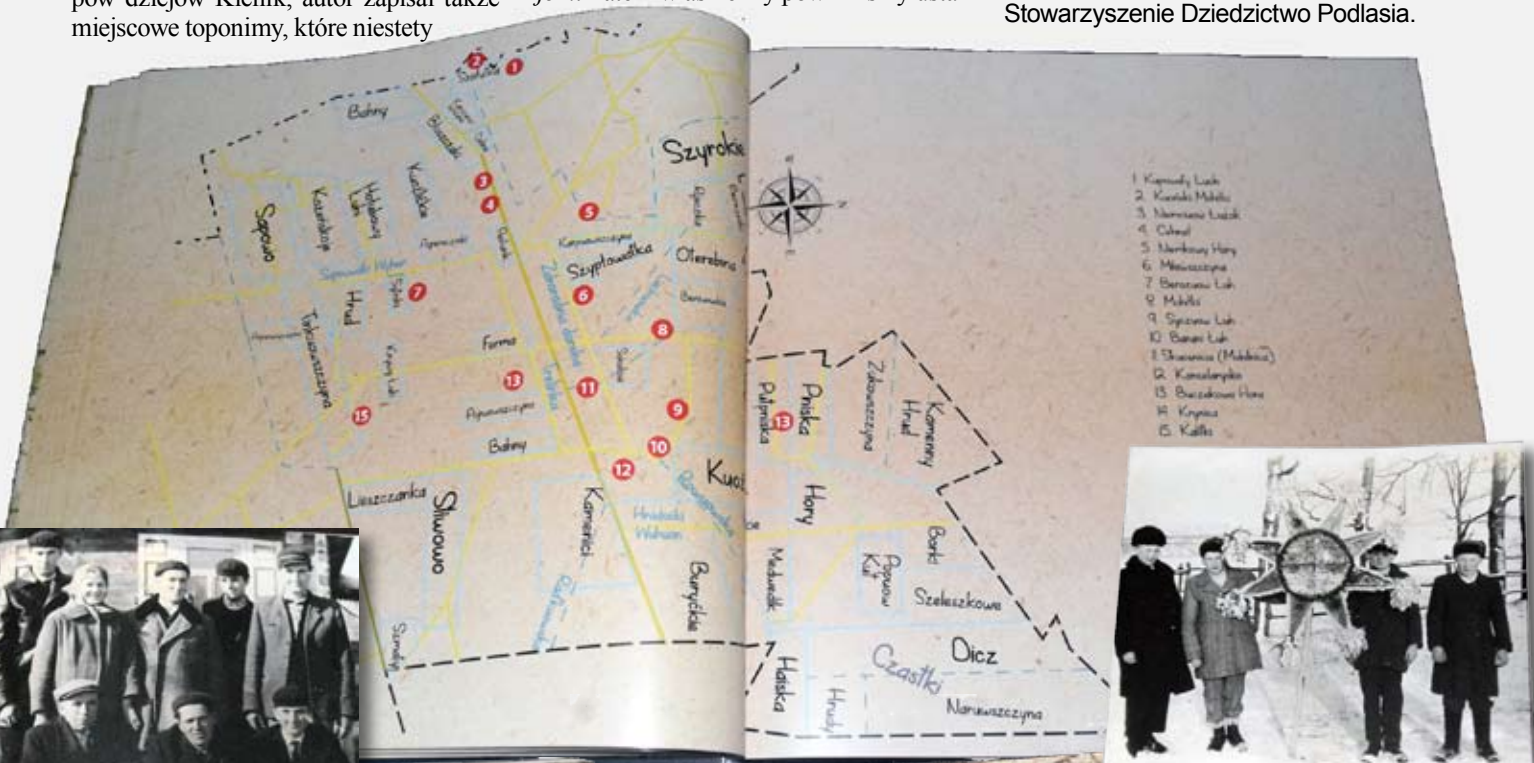
Książka Jana Łobuzińskiego słowem i obrazem buduje wizerunek Klenik do lat 80. minionego wieku (z niewielkim dodatkiem o ostatnim 30-leciu). Jej część tekstowa w znacznej mierze pokazuje też ogólny stan badań nad naszą lokalną historią. Od nas wszystkich – kto próbuje poznawać i opisywać przeszłość dla teraźniejszości – dociekania te wymagają zarówno pogłębienia, jak też uporządkowania i rozszerzenia. Żadna bowiem z miejscowości nie jest izolowanym samoistnym bytem, lecz integralną częścią regionu będącego naszą Małą Ojczyzną – *ruodnym krajom*. Zatem właśnie my powinniśmy usta-

lić priorytety badawcze, pozwalające nam z własnej inicjatywy („od środka”), nie sugerując się presją z zewnątrz, poznawać własną przeszłość, utrzymywać zachowane jeszcze elementy kultury ludowej, oczywiście dodając coś od siebie. I właśnie na tym budować swoją tożsamość – aby była ona wyrazem naszego głębokiego przekonania (by nie rzec – wewnętrznej duchowej suwerenności), a nie próbą dostosowywania się do cudzych oczekiwań.

Autor z pewnością się nie przestraszy, ale uznanie za pracę wykonaną podczas przygotowania książki i zgromadzenie bogatego materiału, w wielu wypadkach unikatowego, to jednocześnie „nakaz” jej kontynuowania.

RD

Jan Łobuziński, *Klejniki. Dzieje wsi i parafii*, Hajnówka 2018. Wydawnictwo sfinansowano ze środków gminy Czyże przy wsparciu sponsorów. Współpraca Stowarzyszenie Dziedzictwo Podlasia.

Підляський архів – Пудляський архів

Православна парафія Вознесенья Господнього в Кленіках

Prawosławna parafija Woznesenia Hospodnioho w Klenikach

Обставини підказують, щоб у рамках «Підляського архіву» звернутися до села Кленіки (місцева вимова – Кленікі), завдяки мешканцям якого 1909 року відбулася – можливо, що перша у тодішньому Більському повіті – українська театральна вистава. А 1988 року, коли східні християни відзначали 1000-річчя Хрещення Київської Русі, освячено тут новозбудовану цекву і саме з цієї нагоди була надрукована брошура «Православна парафія Вознесенья Господнього в Кленіках. Видання з нагоди 1000-річчя Хрищення Київської Русі та освячення нової парафіяльної церкви». Окрім версії в українській літературній мові, отже «по-київському» – так як православ'я до нас прийшло саме з Києва, була й версія польськомовна: „Prawosławna parafia Woznesenia Hospodnioho w Klenikach. Zarys dziejów i współczesności parafii wydany dla uczczenia Tysiąclecia Jubileuszu Chrztu Rusi Kijowskiej i poświęcenia nowej cerkwi parafialnej”. З огляду на тодішню видавничо-цензурну ситуацію публікація вийшла неофіційно, без номера ISBN та з дописком «Видання на правах рукопису до внутрішнього вжитку парафії». Зараз, в рамках рубрики «Пишемо і читаємо по-своєму», публікуємо тут зміст брошури з 1988 року у підляському варіанті української мови. Бо як співала тоді молодь, що ставила спочатку вітряк недалеко села Козлики, а після ювілейний хрест біля козлицької церкви:

Земліє не кінем скуоль ми є
І не забудем мови –
Бо українські ми народ
І люде гонорови!

(ред.)

Приналежна до церкви Вознесенья Господнього (Вшестя) православна парафія в Кленіках лежить на території історичної Білської землі, што біла в середньовічові складовою частиною Берестейщини.

Схуодньослов'янське осадництво над середнім Бугом і Нарвою датується половиною VI століття н.е. й значно посилилося од X ст., коли сьогоднішнє Пудляшє ввійшло до складу могутньої держави Схуодньої Слов'янщини – Київської Русі. Осадництво, яке протягом VI-XIII ст. прибило з Волині, полуденного Поліс'я і правобережної Над-

НАД БУГОМ І НАРВОЮ – № 5/2019

Обставини підказують, щоб у рамках «Підляського архіву» звернутися до села Кленіки (місцева вимова – Кленікі), завдяки мешканцям якого 1909 року відбулася – можливо, що перша у тодішньому Більському повіті – українська театральна вистава. А 1988 року, коли східні християни відзначали 1000-річчя Хрещення Київської Русі, освячено тут новозбудовану цекву і саме з цієї нагоди була надрукована брошура «Православна парафія Вознесенья

Hospodnioho w Klenikach. Wyдання z nahoody 1000-riczcza Chryszczennia Kyjiwśkoji Rusi ta oswjaczennia nowoji parafialnoji cerkwy». Okrim wersiji w ukrajinskij literaturnij mowi, otze «po-kyjiwśkomu» – tak jak prawosławja do nas pryšlo same z Kyjewa, була j wersija polśkomowna: „Prawosławna parafia Woznesenia Hospodnioho w Klenikach. Zarys dziejów i współczesności parafii wydany dla uczczenia Tysiąclecia Jubileuszu Chrztu Rusi Kijowskiej i poświęcenia nowej cerkwi parafialnej”. Z ohladu na todiszniu wydawnyczo-cenzurnu sytuaciju publikacija wyjšła neoficijno, bez nomera ISBN ta z dopyskom «Wydannia na prawach rukopysu do wnutrisznioho wżytku parafiji». Zarah, w ramach rubryky «Pyszemo i czytjemo po-swojomu», publikujemo tut zmist broszury z 1988 roku u pidlaśkomu warianti ukrajinskoi mowy. Bo jak spiwała todi mołod', szczo stawyla spoczatku witrjak nedaleko sela Kozlyky, a pislja juwilejnyj chrest bila kozlyčkoji cerkwy:

Zemliє ne kinem skuol my je
I ne zabudem mowy –
Bo ukrajinski my narod
I lude honorowy!

(ред.)

Przynależna do cerkwy Woznesenia Hospodnioho (Wszestia) prawosławna parafija w Klenikach leży na terytoriji istorycznoji Biłśkoji zemli, szto była w seređniowiczowi składowoju czastinoju Berestejszczyny.

Schuodniosłowjanśkie osadnictwo nad seređnim Buhom i Narwoju datujeťsia połowinoju VI stoliťtia n.e. j znaczno posiliosia od X st., koli siohodnisznie Pudlasze wujšlo do składu mohutnoji derzawy Schuodnioji Słowjanszczyny – Kijuwśkoji Rusi. Osadnictwo, jakoje protiahom VI-XIII st. prybyło z Wołyni, połudennoho Poliśsia i prawo-

Пишемо j читаємо по-українському – то значыт по-нашому

дніпранини, виришило про сучасне етнічно-релігійне обліче Кленіцької парафії, в цілості заселеної українськомовним православним народом.

Початкі Кленіцької парафії пропадають в темравіє минулого й не є можливим окресліне хоч би приблизної дати заснування сеї парафії. Справді християнство прийняте било Кіювською Руссю вже в 988 р., однак окраїнне положіне Білської земліє певно не сприяло швидкому розвіткови місцьової парафіяльної структури, хоч в таких містах, як Бересте, Дорогичин і Мельнік православни парафії існували вже в XI столітьові.

Не маючи про початкі Кленіцької парафії вірогідних жерел, мусімо приділяті увагу місцьовуй народнуй традиції. Легенда, записана в церковнуй хроніці, переказує, што у 1241 р. прибили на сюю пувнуочно-захудню окраїну Галицько-Волинської Русі монахи з найславнішого кіювського монастира – Печерської лаври. Втікаючи перед монгольським најездом, знайшли вони тут вигуодне місце для поселіня і побудовали церкву й келії. Якраз з сею назвою монашого житла найчастіей в'яжеться походіне назви Кленік. Монахи мієлі тоже принесті з собою культ св. Параскеви Сербської, разом з її чудотворною іконою, якую в 1915 рокові вивезлі до Росії. Культ св. Параскеви триває до сього дня.

Головною частіною теперішніх Кленік, як і в минулому, є Клебанщина, якая своє назване взяла од народньої назви священіка, виповняючого функцію пароха – клебан. Тут стоїт парафіяльна церква й дуом настоятеля. Раніей били тут, кругом церкви, великі могілкі (цвінтар) – на церковному пляцові, як і на пудвуорках при домах настоятеля, псаломщика й сусідніх господаруов, ще й нініка можна потрапіті на сліди колішніх похоронень.

bereżnoji Naddnipropranszczyny, wyryszulo pro suczasnne etniczno-religijne oblicze Klenickoji parafiji, w cielosti zaselenoji ukrajinskomownym prawoslawnym narodom.

Poczatki Klenickoji parafiji propadajut w temrawie minuloho j ne je moźliwym okreslinie choc by przybliznoji daty zasnuwania sieji parafiji. Sprawdzi chrystijanstwo przyjniate bylo Kijuwskoju Russiu wzę w 988 r., odnak okrajinne polozynie Bil'skoji zemlię pewno ne spryżalo szwidkomu rozwitkowi misciwoji parafijalnoji struktury, choc w takich mistach, jak Berestie, Dorohiczyn i Melnik prawoslawny parafiji isnuwali wzę w XI stolicie.

Ne majucz y pro poczatki Klenickoji parafiji wirohudnych žereł, musimo prydilati uwahu misciowuj narodnuj tradycji. Lehenda, zapisana w cerkownuj chronici, perekazuje, szto u 1241 r. przybyli na siuju puwnuoczno-zachudniu okrajinu Halićko-Wołyńskoji Rusi monachi z najslawniejszoho kijuwskoho monastyra – Peczerskoji lawry. Wtikajucz y pered monhol'skim najezdom, znajszli wony tut wyhudne miejsce dla poselienia i pobudowali cerkwu j keliji. Jakraz z sieju nazwoju monaszoho žytła najczastiej wjażet'sia pochodinie nazwy Klenik. Monachi mieli tożę prynesti z soboju kult sw. Paraskiewy Serbskoji, razem z jijię czudotwornoju ikonoju, jakuju w 1915 rokowi wywezli do Rosiji. Kult sw. Paraskiewy trywaje do sioho dnia.

Hołownoju czastinoju teperysznych Klenik, jak i w minulomu, je Klebanszczyna, jakaja swoje nazwanie wziała od narodnioji nazwy swjaszczenika, wypowniajuczoho funkciju parocha – kleban. Tut stojit parafijalna cerkwa j duom nastojatela. Ranię byli tut, kruhom cerkwy, weliki mohilki (cwintar) – na cerkownomu placowi, jak i na pudwuorkach przy domach nastojatela, psalomszczyka j susidnich hospodaruw, szcze j ninika moźna potrapiti na slidy kolisznich pochoroneń.

*Печерська лавра у Кійові – такою її бачили богомольці з Пудляша, котори до Першої світової вуйни ходілі туди пішком.
Peczerska lawra u Kijowi – takuju jijię baczylu bohomolcu z Puddlasza, kotory do Perszoji switowoji wujny chodili tudy piszkom.*

Освячуване води в свято Богоявління у 2000 рокові. Кажут, што саме сля вода так посмаковала печерським монахам, што тут поселілись і вибудовали свої келії. ❖ Oswajczuwanie wody w swjato Bohojawlinia u 2000 rokowi. Każut, szto same siaja woda tak posmakowała peczerśkim monacham, szto tut poseliliś i wybudowali swoji keliiji.

По-сусідські з парафіяльним поселінном знаходіться колодець, при якому од найдавнішших літ одбивається освячуване води в свято Богоявління (Йордан). Колодець сей ододривав велику ролю і в будьонному життьові, бо Клебанщина є вельмі убога водою й користується ще їм тридцять околішніх господарств.

Перши пісани інформації про Кленікі й парафію походят з XVI ст. Згадка про «землю кленіковичув» і «кленіцькі поля» датована є 1540 роком, а про самое село 1545 роком. У 1560 рокові, в люстрації міста Нарва, записано, што «кленіцькі пуоп» бив там власніком пляца, што лежав при Більській гуліці.

При переведенуй в половіні XVI ст. поміри ґрунтув на волокі кленіцькуй церкві приділили дві волокі в трох частінах (funduszowy zapis Zygmunta Awgusta z 16.III.1568 r.). При суюй нагоді село хотілі назвати Зигмунтово (од імені короля), але сия назва не прийнялася.

Друга половіна XVI ст. то велике пуднесіне громадсько-релігійного житя православних русінуов. Засновується численни церковни братства (в Більську затверджене грамотою володимірсько-берестейського єпископа в 1594 р.), які ведут свої школи, творат друкарні – стаят національними інституціями позбавлених своєї державності українциов і білорусуов. Завершилось тоє століте Берестейською церковною унією, коли то православни мітрополіт і частіна єпископув України й Білорусі прилучились до римського Костьола.

Приймане постанов Берестейського синоду огулом духовенства і віруючих одбивалось при їхньому великому спротіві й тривало протягом цілого XVII й у XVIII ст.

Po-susiǰski z parafijalnym poseliniom znachodit'sia kołodec, pry jakomu od najdawnijszych liǰt odbywajet'sia oswjaczowanie wody w swjato Bohojawlinia (Jordan). Kołodec siej odohrywaw weliku rolu i w budionnomu zytiiowi, bo Klebanszczyna je welmi uboha wodou j korystujet'sia szcze jim trydceť okolisznich gospodarstw.

Perszy pisany informaciji pro Kleniki j parafiju pochodiat z XVI st. Zhadka pro «zemlu klenikowiczuw» i «kleniǰki pola» datowana je 1540 rokom, a pro samoje seło 1545 rokom. U 1560 rokowi, w lustraciji miǰsta Narwa, zapisano, szto «kleniǰki puop» byw tam własnikom plaца, szto leżaw pry Biǰłskuj hulici.

Pry perewedenuj w połowini XVI st. pomiery ґruntuв на wołoki kleniǰkuj cerkwi prydilili dwiǰ wołoki w troch czascinach (funduszowy zapis Zygmunta Awgusta z 16.III.1568 r.). Pry siuoj nahodi seło chotiǰli nazwati Zygmuntowo (od imeni korola), ale siaja nazwa ne pryniałasia.

Druha połowina XVI st. to welikie pudnesiǰnie hromadśko-relihijnoho zytia prawosławnych rusinuow. Zasnawujut'sia czyslenny cerkowny bratstwa (w Biǰłsku zatwerdżene hramotoju wołodymirśko-berestejskoho jepiskopa w 1594 r.), jakije wedut swojiǰ szkoły, tworat drukarni – stajut nacionalnymi instytucijami pozbawlonych swojeji derżawnosti ukrajinciuw i bilorusuw. Zawerszyłoś toje stoliǰtie Berestejskoju cerkownoju unijeju, коли to prawosławny mitropolit i czastina jepiskopuw Ukrajiny j Biłorusi pryłuczylis do rymśkoho Kostioła.

Pryjmanie postanow Berestejskoho synodu ohułom duchowenstwa i wiǰrujuczych odbywałoś pry jichniomu welikomu sprotiwi j trywało protiahom ciǰloho XVII

Наддніпранські землі України, які обхопило повстання Хмельницького (1648 р.), унії не прийняли. На Пудляшшу при православієві вдержались монастирі в Білеську, Дорогичині й Яблочині. Сільські парафії однак односно хутко знайшлись в юрисдикції Уніятської церкви.

Ефектом пудпорадкованя Латинському костьолові було не оно уподобнюване організаційних структур Уніятської церкви до структур того ж костьола, але тоже зміни в обрядовості. Зміни способу одправляня богослужінь (м.ін. з проповідями й піснями по-пуольському), внутришнього вистрою церкви, «стилю житя» й освіти парохув білі найбуольш помітні, тому й важні в понятті тогдишнього сільського парафіяніна, звертаючого увагу передусім на зовнішні форми релігійного культу.

Зміни у вистрої церкви на латинські взуор показує «Генеральна візита кленіцької церкви пуд титулом Вознесеня Господа Нашого Ісуса...» з 1727 р. (парохом бив тогди Матвії Міхнякевіч). Згуодно з протоколом візитації церква біла ще невелима старая і представлялась достатньо «з половиною купола, пуд драничним дахом ще тримаючимся». Окремо од церкви стояла дзвунніця, побудована з штирох стовпуов, з прогнітим вже дахом. Завішених біло на юой п'ять невеликих дзвонуов. Прицерковни могілкі обведени білі парканом з замиканю на замок брамою, прикритою дашком. На могілках стояв великі за розміром дерев'яни хрест, прикрити на верхові жерстю (емальованою бляхою), з додатковим залізним крижом – така форма дерев'яного хреста з кованим крижиком на верхові зустрічається й тепер. До бабінця (притвору) входилось через «двери великі, на завісах, з замком внутришнім і другим, привіщуваним». Між притвором і навою двери не біло. Хор окреслено як достатні. Нава «велика, на взуор латинського костьола». Опис інтер'єру (середіни) показує великі зміни, коли порувняємо з типовим церковним вистроєм. Найбуольш значущи тут демонтаж іконостасу – «Царських Воруот, ані Деісуса нема. Апостоли – Деісусови образи – раз но по стінах порозміщувани. Перед крилосом два образи, якби намистни, з олтарыками убого прибраними». Круом того згадується боковий олтар, лавкі, конфесіонал, «фонтанни дерев'яни дві з свяченою водою», циборіюм, круцифікси, дзвонкі при олтарові, комжи.

Обладнанє літургійними посудами й іншими металювими предметами не біло спеціально богате. Золотих предметув не згадано. Серебрание білі «келіх, патена, ложечка й гвезда». Серебрание прикраси міла тоже оправа Євангелії. Інши предмети і свічнікі білі мосяжни й цинови, а навіт желізни, як «свічнік желізни на ленцюгові завішени». Для цікавості варто згадати, што чуть не полови на церковних книг то білі ще рукописи.

У XVIII ст. Кленіцька парафія, приналежна Володимирсько-Берестейській єпархії, обимала села Кленікі, Трещуткі, Ліщини, Гуковічи, Рудці, Кожино, Ступнікі, Куозлікі, Городчин, Ляшкі, Градочна, Яново, Радькі, Буякуовщина, Камень, Максимювщина (або Максимювщина), Уснарщина, Новіни й Ковела.

В Кленіках біла ще філіяльна церква св. Міколи Чудотворця – тоже дерев'яна. Церкву тую послі перенесли до Козлікув, де й тепер стоїт вона на мальовничому берегові Нарви.

у XVIII ст. Наддніпранські землі Украјини, які обхопило повстання Хмельницького (1648 р.), унії не прийняли. На Пудляшшу при православієві вдержались монастирі в Білєску, Дорогичині й Яблочині. Сільські парафії однак односно хутко знайшлись в юрисдикції Уніятської церкви.

Ефектом пудпорадкованя Латинському костюлові було не оно уподобнюване орханізацијних структур Уніятської церкви до структур того ж костюла, але тоже зміни в обрядовості. Зміни способу одправляня богослужінь (м.ін. з проповідями й піснями по-пуольському), внутризниого вистроју церкви, «стју зытя» й освіты парохув были найбуольш помітні, тому й важні в поніатті тогдизниого сільського парафіяніна, зwertajuczoho uwahu peredusi'm na zowniszni formy religijnoho kultu.

Зміни у вистрої церкви на латинські взуор показує «Генеральна візита кленіцької церкви пуд титулом Вознесеня Господа Нашого Ісуса...» з 1727 р. (парохом був тогди Матвії Міхнякевіч). Згуодно з протоколом візитацији церква була ще невелима старая і представлала достатньо «з половиною купола, пуд драничним дахом ще тримajuчымся». Окремо од церкви стояла дзвунніця, побудована з штырох стовпуов, з прогнітым вже дахом. Завішених было на јој јјат невеликих дзвонуов. Прыцерковны могілкі обведены были парканом з замыканю на замок брамоју, прыкритоју дашком. На могілках стояв великі за розміром дерев'яны хрест, прыкриты на верхові жерстиу (емалованоју бляхоју), з додатковым залізным крижом – такаја форма дерев'яного хреста з кованим крижыком на верхові зустречает'ся ј тепер. До бабінця (прытвору) входиош чзез «дверы великі, на завісах, з замком внутризним і друhim, прывіщуваним». Міз прытвором і навоју дверы не было. Хор окреслено як достатні. Нава «велика, на взуор латинського костюла». Опис интер'єру (середіны) показує великі зміни, коли порувняјемо з типовым церковным вистројом. Найбуольш значущи тут демонтаж іконостасу – «Царских Воруот, ані Деисуса нема. Апостоы – Деисусовы образы – раз но по стінах порозміщуваны. Перед крылосом два образы, якбы намистны, з олтарыками убого прыбраными». Круом того згадујет'ся bokowyj олтар, лавки, конфесіонал, «fontanny дерев'яны дві з swjачзеноју водоју», cyborіјum, крyцифіксы, дзвонкі пры олтарові, комжи.

Обладнанє литургійными посудами й іншими металювими предметами не было спеціально богате. Золотых предметув не згадано. Серебрание были «киелих, патена, ложечка ј гвизда». Серебрание прыкрасы міла тоже оправа Јевангеліји. Иншы предмети і свічнікі были мосяжны ј cynowy, а навіт зелизны, јак «свічнік зелизны на лениуhowи завішзены». Дла цікавості варто згадати, што чуť не полови на церковных кних то были шче рукописы.

У XVIII ст. Кленіцька парафія, прыналежна Волюдимирсько-Берестейскју јєпархіји, обымала села Кленікі, Трещуткі, Лішчзны, Хуковичы, Рудці, Кожино, Ступнікі, Куозлікі, Хородчын, Лашкі, Храдочна, Јаново, Рад'кі, Бујакуювщзчына, Камєн, Максимювщзчына (або Максимювщзчына), Уснарщзчына, Новыны ј Ковєла.

В Кленіках была шче філіялна церква св. Микоы Чудотворця – тоже дерев'яна. Церкву тују послі перенесли до Козлікув, де ј тепер стојит вона на малownicзому берєhowи Нарвы.

Послі третього розподілу Речі Посполитої півночна частина колишнього Пудляського воєводства включена була до Пруського королівства й Кленіцька парафія вийшла до новоствореної уніятської Супрасльської єпархії. У 1807 р., згідно з постановами трактату в Тильжі, Більські і Дорогичинські повіти, як частина т.зв. Білостоцького округу, включені були до Російської імперії. В 1809 р. Супрасльська єпархія була ліквідована й назад включено Кленіцьку парафію до Берестейської єпархії.

Включення уніятських єпархій до Російської імперії започаткувало процес зміни, що уподобнювали Уніятську церкву до російського варіанту православ'я. З початком 1830-х літ почалося уведення до церков друківаних в Москві православних літургійних книг, православних священничих риз, знов заводились іконостаси (у Вознесенській церкві іконостас був збудований у 1836 р.). Зміни тіє, які м'єли одлатинізувати обряд Уніятської церкви і максимально наблизити його до обов'язуючих тогди правил Православної церкви в Росії, були водночас пудготовкою до об'єднання з Російською православною церквою, што одбилось остаточно у 1839 рокові. Факт той не зустрієв буольшого чинного спротиву, хоч прив'язанє парафіян до певних давнійших форм церковного обряду ще через якийсь час пригадувало про себе. Примієром того може бити спротив частини кленіцьких парафіян новому керункові околочерковної процесії ще у 1860 рокові.

У 1843 р. на теперишніх парафіяльних могілках станула дерев'янна церква Преображення Господнього. У 1914 р. на єїнім м'єсцьові збудовано муровану церкву, котора стоїт і тепер.

Posli tretioho rozpodielu Reczy Pospolitoji pwnuocna czastina kolisznioho Pudlaškoho wojewuodstwa wkluczona była do Pruskocho koroliwstwa j Klenicka parafija wujszła do nowostworenoji unijatskoji Supraslškoji jeparchiji. U 1807 r., zhuodno z postanowami traktatu w Tylży, Biłski i Dorohiczynski powiety, jak czastina t.zw. Biłostuočkocho okruhu, wkluczony byli do Rosijskoji imperiji. W 1809 r. Supraslska jeparchija była likwidowana j nazad wkluczono Klenicku parafiju do Berestejskoji jeparchiji.

Wkluczynie unijatskich jeparchij do Rosijskoji imperiji zapocatkowało proces зміни, szto upodobniuwali Unijatsku cerkwu do rosijskocho warijantu prawosławja. Z poczatkom 1830-ch liet poczałosia uwodinie do cerkow drukowanych w Moskwiє prawosławnych liturhijnych knih, prawosławnych swjaszczenicznych ryz, znow zawodiliś ikonostasy (u Woznesenskiej cerkwi ikonostas byw zbudowany u 1836 r.). Zmińny tyje, jakije mieli odłatynizowati obriad Unijatskoji cerkwy i maksymalno nabliziti joho do obowjazujuczych tohdy prawil Prawosławnoji cerkwy w Rosiji, byli wodnoczas pudhotowkoju do objednania z Rosijskoju prawosławnoju cerkwou, szto odbyłoś ostаточно u 1839 rokowi. Fakt toj ne zustriew buolszoho czynnoho sprotiwu, choc prywjazanie parafijan do pewnych dawnijszych form cerkownoho obradu szcze czerez jakis czas przyhaduwało pro sebe. Prymiєrom toho może byti sprotiw czastiny klenickich parafijan nowomu kierunkowi okolocerkownoji procesiji szcze u 1860 rokowi.

U 1843 r. na teperysznich parafijalnych mohilkach stanula derewjanna cerkwa Preobrazenia Hospodnioho. U 1914 r. na jejinum miesciowi zbudowano murowanu cerkwu, kotora stojit i teraz.

*Церква св. Миколи, што тепер стоїт на окраїні села Куозлікі, на мальовничому березові Нарви. За олтаром відно хрест, якій українська молодь поставила для вшановання 1000-ліття Хрищення Київської Русі.
Cerkwa sw. Mikoly, szto teraz stojit na okrajini sela Kuozliki, na malowniczymu berehowi Narwy. Za oltarom widno chrest, jakij ukrajinska molod' postawila dla wszanowania 1000-liťtia Chryszczenia Kijuwškoji Rusi.*

Церква Преображення Господнього на кленіцьких могилках. Традиційний дерев'яний хрест на могилі Івана Одріюка з Ліщин, якій загинув в часі війни (1944 р.). ❖ Cerkwa Preobrażenia Hospodnioho na kleničkich mohilkach. Tradycyjny derewjanny chrest na mohili Iwana Ondrijuka, jakij zahinuw w czasi wojny (1944 r.)

Згідно з даними з 1847 р. кількість парафіян досягнула тогди числа 2.299 осуб, з чого до священічного стану зараховано 7 осуб (в тому числіє 4 мужчин).

Окруом ново збудованого іконостасу внутрішнє обладнанє парафіяльної церкви Вознесеня збогачувалось новими предметами. М.ін. билі куплені дзвони вагою 680 кг, нови ікони (Положеня Ризи Богородиці, Св. Тройці, св. Миколи, Рuzдвa Христового), панікаділо, пасхальни трисвічник, напестольни хрест, семісвічник, сєребраная чаша і мнуого іншого.

У 1876 р. церковна влада Літуовської православної єпархії (центром било Вільно), в складі якої перебивало тогди Пувнуочне Пудляше, назначила нови межі Кленіцької парафії, які обималі села: Кленікі, Ліщини, Гуковічи, Городчин, Кожино, Ступнікі, Куозлікі, Ляхі, Яново, Градочна, Пудтіневічи, Буякуовщина й Малиє Тіневічи. Парафіян било тогди 2.712 осуб.

З приводу кєпського стану мнуоговікового будинку парафіяльної церкви, 31 серпня 1879 року проголошено аукцію (переторт) на побудову нової церкви і парафіяльних будинкув. Освятієне нової дерев'яної церкви одбилось вже у вересньові 1883 року. Побудовано їїє за гроши зобрани парафіянами (13 тис. рублюов) і невеліку державну дотацію (795 руб.) по-сусієдські з попередньою – посередіні села.

Той досить велікі дерев'яний храм, побудовани за взорами з Росії, не одзначався спеціальною красою, але імпоновав вієрующим сусієдних парафій, так што в недовгому часі подубобни церкви збудовано в Нарві й Лосінці.

Тогди тоже почалі збираті будовляни матеріял на нову, мувану церкву в Куозліках. Причинівся до того передусієм одін з парафіян, Онтіп Місіюк, заслани у 1863 рокові в Сибір, скуоль по якомусь часі став присилаті гроши на будову. Решту потрієбної на тоє суми зобрано з митних

Zhuodno z danymi z 1847 r. kuolkost' parafijan dosiahnuła tohdy czysła 2.299 osuob, z czoho do swjaszczeniczoho stanu zarachowano 7 osuob (w tomu czysliє 4 mužczyn).

Okruom nowo zbudowanoho ikonostasu wnutrisznie obladnanie parafijalnoji cerkwy Woznesenia zbohaczuwałoś nowymi predmetami. M.in. byli kupleny dzwony wahoju 680 kh, nowy ikony (Położenia Ryzy Bohorodici, Sw. Truojci, sw. Mikoły, Ruzdwa Chrystowoho), panikadiło, paschalny tryswiєcznik, naprestolny chrest, siemiswiєcznik, serebranaja czasza i mnuoho inszoho.

У 1876 р. церковна влада Літуовської православної єпархії (центром було Вільно), в складі якої перебувало тогди Пувнуочне Пудляше, назначила нову межі Кленіцької парафії, якіє обымали села: Кленікі, Лішчзини, Гукувічы, Городчын, Коژیно, Ступнікі, Куозлікі, Лачі, Яново, Градочна, Пудтіневічы, Буякуовщызина і Маўїє Тіневічы. Парафіян було тогди 2.712 осуб.

З прыводу кєпського стану мнуоховіковoho будынку парafijalnoji cerkwy, 31 серпня 1879 року проholoszeno aukciju (peretorh) na pobudowu nowoji cerkwy і parafijalnych budynkuw. Oswjatiєnie nowoji derewjanoji cerkwy odbyłoś wże u weresniowi 1883 roku. Pobudowano jijiє за hroszy zобрany parafijanami (13 tys. rubluow) і neweliku derżawnu dotaciju (795 rub.) po-susiєdski z popередnioju – poseredini sєła.

Той досыт' велікі дерєwjанны храм, побудованы за wzorami z Rosiji, ne odznaczuwasia specijalnoju krasoju, ale imponowaw wiєруjuczym susiєдних parafij і w nedowhomu czasi podubobny cerkwy zbudowano w Narwi j Łosinci.

Tohdy toże poczali zbirati budowlany materijał na nowu, muwanu cerkwu w Kuozlikach. Pyczyniwisia do toho peredusiєм odin z parafijan, Ontip Misijuk, zasłany u 1863 rokowi w Sybir, skuol po jakomuś czasi staw prysylati hroszy na budowu. Resztu potriєbnoji na toje sumy zобрano z mytnych

оплат за сплавлюване Нарвою дерева. Наміру збудованя в Куозліках мурованої церкви не довелі однак до кунця, дякуючи чому стоїт тут, вписана недавно в реєстр історично-культурних паметок (забиткув), дерев'яна церква перенесена з Кленікув.

З початком 1880-х літ на території парафії почало шірей розвиватись російське церковне шкоольніцтво. У жовтні 1884 року створюються перши т.зв. школи грамоти. Не мілі вони ще своїх власних приміщень, а учителювали в їх – місцьови батюшкі і випускнікі народних школ (училіш) з місцьової молоді. В шкоольному рокові 1884/85 школи грамоти існували в Гуковічах, Кожині, Ступніках, Куозліках, Ляхах, Городчині, Янові й Градочнуй. У 1890 р. існувала тоже школа в Тіневічах. Училиось в тих школах огулом коло 250 діті – хлопцюв і дівчат.

В статях про Кленіцьку парафію, публікованих в церковних журналах, пудкреслювалось зрозуміне батькуов і заангажоване їхніх діті при здобиваньові освіти, зазначаючи водночас, што на поширені освіти скористала й сама парафія, бо одержала три церковни хори, якіє своїмі співами прикрашуют святочни Богослужіня.

На зламі ХІХ і ХХ ст. число парафіян досягнуло 3,5 тис. і систематично збуольшувалось. Парафія міла тогди 69 десятин землі, з чого 64 рольнічої. На її території існували 3 школи церковно-парафіяльні, 1 школа Міністерства освіти й 9 школ грамоти.

Велікі заколот в житьові, як Кленіцької, так і інших парафій Пудляша, принесла Перша світова вуйна. По перших перемогач, російські вуйська змушени билі німцями одступаті на схуод. Пов'язане било тоє з практично примусовою евакуацією православного, українського й білоруського, населіня до Росії. З причини того т.зв. беженства буольшость парафіян покінула свої села й поїхала на схуод. В самому селі Кленікі остало оно двісім'ї – значит виїхало буольш як сто (коло 850 осуб).

Коло 1920 року буольшость вивезеного до Росії українського населіня Пувнуочного й Полуденного Пудляша вернула до своїх рудних хатуов. Так било і в Кленіцькуй парафії, яка у 1936 р. начислювала вже 3 тис. віруючих, проживаючих в селах Кленікі (1.064 особи), Істуок (91), Ляхі (191), Куозлікі (192), Городчин (200), Градочна (191), Яново (171), Тіневічи Малиє (197), Радькі (50), Сапово (45), Гуковічи (125), Ліщини (58), Кожини (58), Сапово (45), Гуковічи (125), Ліщини (58), Кожини (58).

Парафіяльна церква Вознесения Господнього, яка стояла в Кленіках у 1880-х – 1970-х роках ❖ Парафіяльна церква Вознесения Носподніо, яка стояла в Кленіках у 1880-х – 1970-х роках

оплат за сплавлюваня Нарвою дерева. Наміру збудованя в Куозліках мурованої церкви не довелі однак до кунця, дякуючи чому стоїт тут, вписана недавно в реєстр історично-культурних паметок (зabyткув), дерев'яна церква перенесена з Кленікув.

З початком 1880-х літ на території парафії почало шірей розвиватись російське церковне шкоольніцтво. У жовтні 1884 року створюються перши т.зв. школи грамоти. Не мілі вони ще своїх власних приміщень, а учителювали в їх – місцьови батюшкі і випускнікі народних школ (училіш) з місцьової молоді. В шкоольному рокові 1884/85 школи грамоти існували в Гуковічах, Кожині, Ступніках, Куозліках, Ляхах, Городчині, Янові й Градочнуй. У 1890 р. існувала тоже школа в Тіневічах. Училиось в тих школах огулом коло 250 діті – хлопцюв і дівчат.

Училиось в тих школах огулом коло 250 діті – хлопцюв і дівчат.

В статях про Кленіцьку парафію, публікованих в церковних журналах, пудкреслювалось зрозуміне батькуов і заангажоване їхніх діті при здобиваньові освіти, зазначаючи водночас, што на поширені освіти скористала й сама парафія, бо одержала три церковни хори, якіє своїмі співами прикрашуют святочны Богослужіня.

На зламі ХІХ і ХХ ст. число парафіян досягнуло 3,5 тис. і систематично збуольшувалось. Парафія міла тогди 69 десятин землі, з чого 64 рольнічої. На її території існували 3 школи церковно-парафіяльні, 1 школа Міністерства освіти й 9 школ грамоти.

Велікі заколот в житьові, як Кленіцької, так і інших парафій Пудляша, принесла Перша світова вуйна. По перших перемогач, російські вуйська змушени билі німцями одступаті на схуод. Пов'язане било тоє з практично примусовою евакуацією православного, українського й білоруського, населіня до Росії. З причини того т.зв. беженства буольшость парафіян покінула свої села й поїхала на схуод. В самому селі Кленікі остало оно двісім'ї – значит виїхало буольш як сто (коло 850 осуб).

Коло 1920 року буольшость вивезеного до Росії українського населіня Пувнуочного й Полуденного Пудляша вернула до своїх рудних хатуов. Так било і в Кленіцькуй парафії, яка у 1936 р. начислювала вже 3 тис. віруючих, проживаючих в селах Кленікі (1.064 особи), Істуок (91), Ляхі (191), Куозлікі (192), Городчин (200), Градочна (191), Яново (171), Тіневічы Малиє (197), Радькі (50), Сапово (45), Гуковічи (125), Ліщини (58), Кожини (58), Сапово (45), Гуковічи (125), Ліщини (58), Кожини (58).

Села, котори в разни час належали до Кленіцької парафії на пуольській вуйськовуй мапі міжвоєнного періоду. Варте уваги тое, што захована тут оригінальна форма назви 'Кленікі', а тоже 'Градочна' і 'Городчин'.

Seta, kotory w razny czas należeli do Klenickojej parafiji na puolskuj wujskowuj mapi międzywojennego periodu. Warte uwahy toje, szto zachowana tut oryhinalna forma nazwy 'Kleniki', a toże 'Hradoczna' i 'Horodczyn'.

но (338) і Ступнікі (51). Православної молоді, яка училась у школах в Кленіках, Кожині, Городчині й Градочнуй, било тогди 442 особи.

Зменшились тогди парафіяльні земельни володі'ня, бо в 1926 рокові вивласнено державою 37 га церковної землі. Все ж такі парафіяльною власністю оставало друге 37 га землі, в Кленіках і Ліщинах, з чого заселених било 6 га, а 4 га займали парафіяльні могілкі.

Трагічні події Другої світової вуйни і послівоєнни виїзд кількох сім'юв до Совітського Союзу привелі до короткочасного зменшення числа ві'руючих в парафії, бо при кунцові 1940-х літ досягало воно 2700 – 2800 осуб. Знов державною владою окроєно парафіяльні ґрунти – до 11,7 га. Всьо тое не зменшило однак активності парафіян, якіє у 1946 р. збудовалі нови парафіяльні дуом, а в 1952 р. тоже дуом для псаломщика.

У 1959 р. парафія начислювала вже 3.161 ві'руючих, однак поглиблюючийся од 1960-х літ процес мігрованя сільської людності, передусім молоді, до мі'ста, спричинів нове зменшінє куолькості парафіян.

Закуончине у наступнум номерові

Юрій ГАВРИЛЮК
Сучасни фотографії – автора статті

(197), Rad'ki (50), Sapowo (45), Hukowiczy (125), Liszczyzny (58), Kożyno (338) i Stupniki (51). Prawosławnoji mołodi, jakaja uczylaś u szkołach w Klenikach, Kożyni, Horodczyni j Hradocznuj, było tohdy 442 osoby.

Zmniejszyłiś tohdy parafijalny zemelny wołodi'nia, bo w 1926 rokowi wywłasнено derżawoju 37 ha cerkownoju zemli. Wse ż taki parafijalnoju własnostiu ostawało druhiє 37 ha zemli, w Klenikach i Liszczynach, z czoho zaselenych było 6 ha, a 4 ha zajmali parafijalny mohilki.

Trahiczny podi'ji Druhoji switowoji wujny i posliwojenny wyjizd kilkoch si'mjuw do Sowi'tského Sojuzu pryweli do kortkoczasnogo zmenszenia czysła wi'rujuczych w parafiji, bo pry kunciowi 1940-ch li't dosiahało wono 2700 – 2800 osub. Znow derżawnoju władoju okrojeno parafijalny ґrunty – do 11,7 ha. Wsio toje ne zmenszyło odnak aktywnosti parafijan, jakije u 1946 r. zbudowali nowy parafijalny duom, a w 1952 r. toże duom dla psalomszczyka.

U 1959 r. parafija naczysluwała wże 3.161 wi'rujuczych, odnak pohyblujuczysia od 1960-ch li't proces mihrowania sil'skoji ludnosti, przedusi'm mołodi, do mi'sta, spryczyniw nowe zmenszynie kuolkosti parafijan.

Zakuonczynie u nastupnум nomerowі

Jurij HAWRYLUK

Ни літай мотелю по-під білим стельом...

Світ комах в українських говірках Підляшшя, ч. IV

Проводження з попередніх чисел

жук – žuk – кузака, жук
множина – кузакі

Жуки це одна із найбільших груп комах і живих істот взагалі – ряд нарахує понад 400 тисяч видів. Вважається, що кожна п'ята тварина на Землі це жук.

Популярним підляським словом на означення жука, передусім маловідомого, є *кузака*. Д-р Василь Сегень з Білостока, який досліджував підляські говіркові назви комах, зауважує, що назву *кузака* вживають як загальне окреслення комах. Однак не всюди, тому що, наприклад, у селах гміни Чижі *кузакою* називають лише жуків, які повзають (*полі зла якась кузака*). Як підкреслюють деякі підляшани, слово *жук* з'явилося в їхній говірці під впливом польської мови. Інші кажуть, що *жук* то бив чорни, *вуон летав* (Збуч).

Білоруський дослідник із Білостока пояснює, що слово *кузака* східнослов'янського походження, та воно збереглося в польських говірках. Для прикладу, форма *кузака* зустрічається в українській говірці села Остромечево в Берестейському районі в Білорусі, в якій означає малого жука, комаху. Її етимологію дослідники виводять від слова «коза» (схожість вусиків комах на роги тварини).

хрущ – chrabąszcz – хрущ
множина – хрущів

Загальною назвою жука з червоно-бурим забарвленням є в українській мові *хрущ*. Згадує про нього в

одному зі своїх найпопулярніших творів Тарас Шевченко:

Садок вишневий коло хати,
Хрущі над вишнями гудуть.

Назва *хрущ* звуконаслідувальна та походить від праслов'янського *chrestiti*, що означає «видавати тріск, хрускіт». Удалося її записати на підляських селах. Вона притаманна також білоруській літературній мові та українським говіркам Берестейщини та Волинсько-го Полісся.

Окремі види хрущів часто завдають шкоди сільському господарству. Деякі види перебувають під охороною.

коник – pasikonik – *стрикоза*, *коник*
множина – *стрикози*, *коники*

Коник це популярна комаха з довгими ногами, що стрибає й крилами утворює сюржітливі звуки. До коників справжніх відносять понад 6400 видів комах. Вони поширені на всіх континентах, крім Антарктиди.

Більшість коників харчуються рослиною їжею, деякі мають змішане харчування, зустрічаються і хижаки, які знищують кладки комах, тлю, гусениць, метеликів, жуків, кліщів, дрібну сарану. Їжа деяких видів коників виключно рослинна: вони їдять траву або листя дерев (наприклад, беріз і каштанів), а деякі з них відзначені як серйозні сільськогосподарські шкідники, що шкодять сільськогосподарським культурам та деревним породам.

На Підляшші загальним окресленням коника є *стрикоза* (напр. Збуч, Чижі, Шостаково) або *коник* (Білкі).

Деякі старші жителі *стрикозою* звуть також сарану, тобто шкідливих комах, які знищують посіви сільськогосподарських культур: *Стрикоза то така велика, зельона на збуожу скаче* (Збуч). Це питання вимагало б, однак, детальніших досліджень.

Кожен вид коників видає індивідуальні звуки: *Вуон сцєрікає так хороше* (Збуч). Стрекотіння видають тільки самці, а у самок звукового апарату немає. Цвірчання коників можна почути вдень, після обіду і ввечері. Вночі коник співає приблизно до третьої години.

Підляське слово *стрикоза* вказує на зв'язок зі словом «стрекотати», тобто «видавати стрекіт, скрекотати, скрекотіти». В українських та білоруських говірках слова *стрикоза*, *стекоза* означають бабку, тобто хижу комаху з довгим тонким тілом і двома парами великих прозорих крил, яка літає над водою. Як зауважує д-р Василь Сегень, назва *стрикоза* спершу позначала саме бабку, але з огляду на схожість звуків, яку видають коники, почали так звати також цю зелену комаху.

цвіркун – świerszcz – *цірікач*
множина – *цірікачи*

Цвіркун добре відомий перш за все своїм скрекотливим співом. Від його голосу в говірці села Пасічніки-Стебки в Гайнівському повіті звуть цю комаху *цікірач*: *Вуон маленькі. Як влізе де туд помуост, то ввечери тре тими ногами і цєрікає, цєрікає. Дном ні, а приде вечур, то цєрікає цір-цір-цір* (Марія Максим'юк).

Всяка стрикоза й інша зелена комаха по Підляшші лазить...

Василь Сегень фіксує назву *цірикач* у говірках південної частини Білосточчини на означення коника зеленого. Це суто підляське говіркове слово. У «Словарі української мови» Бориса Грінченка з початку ХХ століття знайдемо схожу назву – *цірчок*.

метелик – motyl – *мотиль, матиль, мотилік*

множина – *мотилі, матилі, мотилікі*

Комах із двома парами крил, вкритими дрібними лусочками, які зумовлюють яскраве і різноманітне їх забарвлення, у підляських селах звуть найчастіше *мотилями*. У селах гміни Чижі це *матиль*. Назву *мотилік* можна почути наприклад у Білках. Наведені форми, як і загальноукраїнська *метелик*, походять від прасл. *motyl' (пор. чеськ. motyl, пол. motyl «метелик»), яке є похідним від *mesti, *motati se «кружляти, рухатися ривками» через особливості польоту цих комах.

Форму *мотиль* в українській мові вважається зараз діалектною. Фіксують її словники української мови, у тому числі відомий «Словарь української мови» Бориса Грінченка з 1907-1909 рр., у якому можна знайти багато архаїчних уже українських форм, дуже часто ідентичних з підляськими або дуже схожих на підляські.

Метелики – одні з найкрасивіших комах у світі з чарівними візерунками на крилах. Це один із найчисленніших рядів комах. За кількістю видів – їх більше 156 000 – вони займають друге місце, поступаючись лише жукам. Представники метеликів поширені на всіх континентах, за винятком Антарктиди. У Біловезькій пуші нараховують аж 1609 видів цих комах.

Метелик символізує передусім легкість. У підляському фольклорі він з'являється хоча б у ліричній пісні з села Микуличі:

Ни літай мотелю по-під
білим стельом
Не роби порошу на мою постелю.

нічний метелик – śta – *матилка, мотилка*
множина – *матилкі, мотилкі*

Нічні метелики – це доволі умовна назва, яка, радше, окреслює спосіб життя, ніж якусь систематичну приналежність. На відміну від денних родичів, яскраво і різнобарвно розфарбованих, нічні метелики тьмяно-мішковинного кольору. Коли залишити ввечері вікно відчиненим, вони масово злітаються до помешкань, де горить лампочка, працює телевизор. Єдиної думки з приводу того, чому вони так роблять, немає.

У підляських селах цих комах звуть найчастіше *матилками* або *мотилками*. Форма *цьма*, яку фіксує д-р Василь Сегень, це полонізм. Варто при нагоді згадати, що підляське слово *тьма* ніяк не відноситься до нічного метелика – воно означає велику кількість, дуже багато чого-небудь (*тьма їх там біла*).

вуховертка звичайна, щипавка звичайна – skorek pospolarity (szczypawka) – *щипавка, щипавка, в сраці рогі; кузака*
множина – *щипавкі, щипавкі*

Щипавка, тобто характерна комаха з придатками у вигляді кліщів на задній частині, це тепло- і вологолюбива тварина, яка веде прихований нічний спосіб життя. Вдень вона ховається в різних щілинах, під корою дерев, камінням, чому сприяє їх пласка форма тіла. Нерідко оселяється в житлі людини, якщо там підвищена вологість. Це дуже сильна комаха – вона утримує вантаж, який в 200 разів більший за її власну вагу.

На Підляшші цю комаху найчастіше звуть *щипавкою*. У Збучі кажуть про неї не надто гарно: *той, што в сраці рогі*.

Її укуси радше неприємний ніж небезпечний (*пече як вона укусіт*), проте вуховертка кусає тільки захищаючись.

паломена зелена, щитник зелений – odorek zieleniak – *бзділь, бзділь*

Паломена зелена це популярний зелений клоп, який поселяється на різних листяних деревах, а також на ягідних чагарниках (віддає перевагу малині) і в трав'янистих рослинах. Харчується тваринної і рослинною їжею, іноді може шкодити посівам зернових культур.

Підляська назва цієї комахи (*бзділь, бзділь*) відноситься до її запаху. Проте неприємний аромат паломена зелена виділяє лише в момент небезпеки, тобто, коли людина схопить комаху в руку і злегка стисне її між пальцями.

Людмила Лабович
Фото авторки статті

Література:
Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. I, Wrocław 1980.

Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny, t. V. Leksyka 1, Warszawa 1995.

Bazyli Siegień, *O pochodzeniu nazw owadów w białorusko-ukraińskich gwarach przejściowych na Białostoczczyźnie*, w: Białostockie Archiwum Językowe, Białystok 2008.

Борис Грінченко, *Словарь української мови*, Київ 1907-1909.

Олексій Кононенко, *Українська міфологія. Символіка*, Харків 2017.

Людмила Чирук, *Підляшшя-Берестейщина-Волинське Полісся: спільна мовна територія трьох країн (на матеріалі назв комах)*, w: TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych, Lublin 2010, t. V.

«Мій світ» Василя Альбічука у Любліні, але з замовчуванням української складової цього світу...

Ім'я Василя Альбічука відоме всім, хто цікавиться історією живопису у Польщі. Цей українець з Підляшшя посів заслужене місце у підручниках мистецтва своєю оригінальною неповторною творчістю. Її провідною темою став його власний город у рідній Дубровиці Малій, де він народився і де закінчив своє життя. Хоч у Польщі В. Альбічук досить відомий, а на Південному Підляшші вважається чи не найвизначнішим місцевим художником, проте переважно замовчується його культурно-етнічна і національна приналежність. Влітку цього року виставка картин В. Альбічука була презентована у Любліні, столиці адміністративного регіону, до якого входить Південне Підляшшя. Ця гарна і цікава виставка вписалася, на жаль, у течію промовчування українськості визначного підляського художника.

Люблінська виставка творчості Василя Альбічука, вернісаж якої відбувся 28 червня 2019 р., незвичайна, оскільки це перша виставка мистецької спадщини художника після її реставрації, а також – як не дивно – найбільша досі презентація творчості в столиці воєводства. Реставраційні роботи були проведені лише минулого 2018 року завдяки дотації польського Міністерства культури та національної спадщини. Загалом піддано тоді реставрації 95 об'єктів: олійних картин, акварель, зошитів із записками В. Альбічука. На виставці представлено артефакти з колекції Музею Південного Підляшшя у Білій на Підляшші, який має найбільшу колекцію спадщини підляського художника.

Люблінська виставка, яку назвали: «„Мій світ“». Города і пейзажі Василя Альбічука з колекції Музею Південного Підляшшя у Білій на Підляшші», презентувалася у галереї Воєвідської публічної

бібліотеки ім. Ієроніма Лопацинського в Любліні. Її організаторами були обидві культурні установи, тобто: Воєвідська публічна бібліотека ім. І. Лопацинського в Любліні та Музей Південного Підляшшя у Білій на Підляшші, а партнером стало Повітове староство в Білій на Підляшші. Виставка презентується під почесним патронатом очільника воєвідського самоврядування – Маршалка Люблінського воєводства Ярослава Став'ярського. Її куратором була Агнешка Мікшта, музейниця і дослідниця з більського музею.

Виставка гарно оформлена, дає уяву про мистецьку спадщину підляського художника. Очевидно її домінантою є картини В. Альбічука, які представляють города та підляські пейзажі, проте можна там

побачити також ранні рисунки художника, акварелі, зошити з записками та поезією (не всі знають, що В. Альбічук був також і поетом), його особисті речі. У центрі, напроти входу до галереї, можна було побачити картину «Мій світ», яка дала назву всій виставці.

Вернісаж виставки, який відбувся у п'ятницю 28 червня, пройшов урочисто. Серед виступаючих були очільники обох установ-організаторів виставки: директор бібліотеки – Тадеуш Славецький та директор музею – Віолетта Яжомбковська. Взяв слово віцемаршал Люблінського воєводства Даріуш Стефанюк, який раніше був президентом Білої на Підляшші. Звичайно, зі словом до присутніх звернулася також і куратор виставки – Агнешка Мікшта. Всі підкреслювали оригінальність творчості В. Альбічука, а також її значення для регіону. На презентації зібралось гарне представництво культурного і наукового середовища міста Любліна. У залі скромненько присіли також і представники української громади.

Кожен із учасників вернісажу дістав гарний, кольоровий кільканадцятисторінковий каталог виставки. Поміщено у ньому короткі тексти почесного патрона, директорів обох установ-організаторів виставки та два тексти кураторки – А. Мікшти: біографію В. Альбічука та нарис про його творчість у контексті любові художника до природи. Каталог видала Воєвідська публічна бібліотека ім. І. Лопацинського в Любліні, редагували та опрацювали каталог Ева Гадріан та Павел Д. Знамеровський.

Відтак виставка стала гарною подією культурного життя Любліна. Є подією важливою також у підляському контексті, оскільки в адміністративній столиці регіону представлено творчість художника з Підляшшя. Проте цю гарну карти-

ний відвідувач виставки зміг би помітити, що в одному із експонованих зошитів є вірші В. Альбічука саме українською мовою.

До речі, треба чесно визнати, що таке промовчування українського характеру культурної спадщини регіону не є у місцевих реаліях нічим надзвичайним. Це радше стандарт, коли при презентації культурної спадщини Південного Підляшшя (також, а може зокрема, у діяльності публічних установ) переважно не вживається цього невігідного і некоректного слова на літеру «у». Навіть місцеву говірку, яку мовознавці вже досить добре дослідили і щодо якої безсумнівно констатували, що це північноукраїнські говори, у місцевому публічному про-

ну пеє один контекст – послідовне промовчування факту, що Василь Альбічук належав до українського культурного простору, що саме українська мова і культура були його рідним, природнім простором. Це тим більш разюче, оскільки В. Альбічук належав до цієї частини місцевого українського православного етносу, яка мала сформовану модерну українську національну ідентичність. Відтак, у випадку В. Альбічука при примовчуванні українського культурно-етнічного контексту (що часто трапляється в контексті Південного Підляшшя) не можна навіть вживати аргументу про його національну невизначеність, оскільки він чітко, також у своїй поезії, яку писав рідною українською мовою, засвідчував свою українську ідентичність.

У жодному із виступів під час відкриття виставки не прозвучав навіть натяк, що В. Альбічук належить до іншого культурного простору ніж теперішня більшість у регіоні. Тим більше не було використаним у контексті художника це важке слово «український». Звичайно, згадки про українську культурно-етнічну приналежність художника чи його ідентичність не знайдемо також і у каталозі виставки. Єдиною інформацією у поміщеній в каталозі біографії В. Альбічука, яка могла б вказувати на приналежність до іншого, ніж польський,

культурного простору, є згадки, що народився він „w chłopskiej rodzinie wyznania prawosławnego” (с. 4) та „Został pochowany na cmentarzu prawosławnym” (с. 5), а слово „ukraiński” у його біографії з'являється лише у фразі „konflikt polsko-ukraiński” (с. 4). Варто також відмітити, що слово „Українці” вжито у каталозі ще у довідці про Більський повіт, поміщений на кінці видання. Там знайдемо речення: „Od lat zgodnie żyli tu Polacy, Białorusini, Ukraińcy, Tatarzy i Żydzi...” (с. 16). Тобто маємо тут з одного боку замовчування українського контексту, з іншого створювання ідилічної картини минулого... Лише дуже уваж-

сторі переважно називають «халацькою мовою». Це все стосується також і постаті самого В. Альбічука, якого приналежність до українського культурного простору переважно промовчується, а іноді навіть заперечується.

Хтось міг би сказати: «не перебільшуймо, таке всюди буває, найважливіше, що показали творчість визначного художника, а хто хоче – зрозуміє, яка правда про нього». Хтось використає інший аргумент: «це ж виставка картин про природу, не є необхідним підкреслювати національність чи культурну приналежність художника». На мою думку така аргументація – це лише

спроба обдурити самого себе, щоб уникнути неприємної ситуації, яку безперечно викличе вказання на замовчування культурної приналежності В. Альбічука. Для порівняння уявімо собі ситуацію, що десь у світі аналогічно промовчували приналежність до польського культурного простору художника, який не лише говорив польською мовою і жив у польській культурі, але мав польську ідентичність, про яку заявляв у своїй творчості. Можна передбачити, яке щире (і оправдане) обурення польської громадськості викликала б така ситуація десь там у світі...

На жаль, промовчування факту приналежності до українського культурного простору великого пласту культурної спадщини Південного Підляшшя, у цьому числі творчості Василя Альбічука – це вияв ширшого явища, яке помітне у регіоні. Це спроба формувати незгідний з історичною правдою і дійсністю образ регіону, образ, який має відповідати певній концепції, у якій немає місця на відкрите ствердження, що є тут вагомий пласт української культурної спадщини.

Цікаво склалося, що якраз цього дня, коли відбувався вернісаж виставки В. Альбічука «Мій світ», до Українського Товариства, що діє саме у Люблині, прийшов лист від люблінського відділення Верховної контрольної палати Республіки Польща, яка – виявляється – саме проводить контроль під назвою „Ochrona materialnego dziedzictwa kulturowego mniejszości ukraińskiej”. Поставлено у цьому листі цікаві запитання, наприклад: „Czy Samorząd Województwa Lubelskiego współpracował w latach 2016-2019 (I półrocze) z [...] Towarzystwem Ukraińskim w Lublinie w zakresie ustalenia potrzeby na cele związane z ochroną dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych?” чи „Czy i jakie macie państwo potrzeby w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego (materialnego i niematerialnego) mniejszości narodowej?”. Як то часом цікаво, коли життя само пише відповіді на запитання, які хтось ставить...

Григорій КУПРІЯНОВИЧ
Знімки автора статті

Поет, що жив над Бугом

(Про українські вірші Степана Сидорука та їх мовну форму)

Степан Сидорук народився 3 серпня 1919 року в селі Ставки над Бугом, помер у лікарні 15 квітня 2012 року у Володаві. У Ставках прожив своє довге та працювате життя, як власник сільського господарства, і як помітний учасник громадсько-культурного життя свого середовища. Був він відомим народним поетом та малярем, суспільно-культурним діячем та радним у гміні Рожінка, займаючи там пост голови Комісії освіти та культури. Дописував про сільські справи до таких часописів, як: «Agrochemia», «Rolnik Lubelski», «Pszczelarstwo». Степан Сидорук усе своє життя цікавився бджільництвом практично і теоретично.

Крім семи класів початкової школи, Степан Сидорук закінчив рільничий курс. У Ставках організував театральний гурток, який підготував, між іншим, водевіль *Wesele z Różanki*, з яким підляські народні артисти їздили виступати до Холма, до Красноставу, а навіть до Ченстохови. Опис цього водевіля і сценарій Степана Сидорука був виданий у Кракові 1986 року, як *Wesele Różanieckie*. (Село Рожінка знаходиться недалеко Ставок біля Володави. Згадана публікація була видана друком польською мовою: *Wesele Różanieckie*, «Notatnik Klubowy Ośrodka Kultury Wsi ZMW. Scena Ludowa», Kraków 1986).

Протягом багатьох років поет співпрацював з Комітетом у справах радіо і телебачення в анкетних дослідженнях. Мав у своєму домі на хуторі у Ставках бібліотечний пункт, належав також до кореспондентів *Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego*.

Притаманні йому були два творчі зацікавлення: малярство і література, та особливо поезія. Його вірші високо оцінювали літературні критики і тому Степан Сидорук був прийнятий до літературної секції «Stowarzyszenia Twórców Ludowych» – загальнопольського об'єднання народних умільців з центром у Люблині.

Після вдалого для нього конкурсу, що був організований варшавським журналом «Regiony», поет про генезу своєї поетичної творчості сказав: «Мій шлях до поезії, до писання веде через рідну хату, де у зимові вечори я слухав казок і співанок, які виконували сусіди та знайомі, що збиралися прясти й поговорити. Ця атмосфера в рідному домі мусила вплинути на вразливість й уяву молодого людини».

Свої твори Степан Сидорук писав польською та українською мовами. В його українськомовній поезії можна віднайти місцеві діалектні елементи, які походять від мовної системи його рідної надбужанської південнопідляської говірки.

Вірші Степана Сидорука, писані польською мовою, були друковані у таких виданнях, як: «Kamena» (Холм), «Regiony» (Варшава), «Biuletyn Informacyjny Stowarzyszenia Twórców Ludowych» (Люблин), «Zielony Sztandar», «Chłopska Droga», «Kurier Lubelski» та у багатьох збірниках народної селянської поезії, які видавало протягом багатьох років Товариство народних умільців (Stowarzyszenie Twórców Ludowych). Осібною збіркою вийшов з друку том його польськомовних віршів і прози у 1988 році (чергові антології народної поезії: *Wieś Tworząca*, *Gruszo polna graj na wietrze*, *Nad oltarzem pól. Antologia religijnej poezji ludowej Lubelszczyzny*, Lublin 1986, *Ziarna wiecznej nadziei*, Lublin 1994). Збірник його віршів на релігійні теми – у 1995 р. (S. Siduruk, *Chleb nowej dojrzałości*, 1995, комп'ютерний друк).

Степан Сидорук писав метафізично-релігійні твори, сприймаючи навколишню дійсність та світ, в якому жив – як дар від Бога. Тому брав участь у конкурсах народної релігійної поетичної творчості, де здобував перші нагороди.

Вірші, писані українською мовою з деякими підляськими місцевими живомовними елементами, поет друкував на сторінках «Нашого слова», в альтернативному «Нашому голосі», в «Українському календарі», у часописі «Над Бугом і Нарвою», в «Українському альманасі» (1996) та «Українському літературному провулку». У 1983 році в упорядкуванні та зі вступним словом Михайла Лесіва, була видана друком у Видавництві УСКТ поетична збірка *Над Бугом*. У 2005 році у Люблині, вийшла збірка *Журавлі стелять гнізда над Бугом*, яку упорядкував Тадей Карабович.

Твори Степана Сидорука мали і матимуть для читача пізнавальну та естетичну вартість. Можна їх також сприймати, як якийсь посередній документ місцевого українського підлясько-холмського мовлення над Бугом (М. Лесів, *Поетія рідної хати*, «Наше слово» 1980, № 24, с. 5). У цій справі своє слово сказав інший північноукраїнський поліський поет, що жив у Варшаві – Остап Лапський (1926-2012), якому у 2002 році попали в руки Сидоруків найновіші вірші, оформлені Іваном Ігнатюком (1928-2013) у добірку *Проминання*. Ця добірка друкувалася згодом в «Українському літературному провулку» у 2002 році, під авторським заголовком *Журавлі гнізда стелять над Бугом*. Остап Лапський писав тоді: «Сидорукова збілочка *Проминання*, 42 сторінки, у мене в руці, з якої я її не випустив, аж поки всю не прочитав, не збрешу, від початку до кінця, бо ж явилася вона мені трохи чи не історичним документом-свідченням Південного Підляшшя, потоптаного сусідським чоботом, як і сусідським чоботом потоптано моє Полісся – Берестейщину, себто близьку до Володавської земельки Кобринську землю» (*Молода українська поезія. Остап Лапський рекомендує*, «Наше слово» 2002, № 6 (2323), с. 7). Остап Лапський щиро рекомендував до друку оці Сидоруків найновіші вірші, між іншим і тому, що вони становили документ території, на якій занека традиційна українська культура.

У цих віршах знаходимо, як було вже сказано, деякі прикмети рідної говірки Степана Сидорука. Саме Ставки були одним з пунктів, мова яких увійшла до матеріалів *Атласу української*

мови (т. 2, Київ 1988). Матеріали ці записував у 1967 році Михайло Лесів, від самого Степана Сидорука, як носія цієї говірки. (*Атлас української мови*, т. 2. *Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі*, Київ 1988, де на с. 100 подано інформацію, що пункт № 658 належить селу Ставки, Холмського воєв. ПНР, з якого матеріали для *Атласу* записував працівник Люблинського Університету Михайло Лесів).

В поезії Степана Сидорука знаходимо багато проблемних та рефлексійних віршів з деяким філософсько-релігійним осмисленням. Поет прагнув словом та піснею єднати людей, писав для людей. З-під його пера, як «з-під сокири щодення радість життя виринала» – казав він в одному філософському творі. Він цінував рідну мову та пісню, у вірші *Журавлі* дав на це приклад, де прирівняв себе до соловейка, який «дрібненький і низько літає», але «рідно пісню поверх серця він для всіх співає».

У віршах зі збірки *Над Бугом* (1983) поет заторкував такі вагомні проблеми, як проминання життя та постійна зміна поколінь у світі. Також скептично висловлювався про нове та псевдомодерне. У Сидоруківих віршах відчуваємо захоплення красою природи, критичне ставлення до пересадного прив'язання людей до грошей, похвалу доброї наполегливої праці. У багатьох його віршах відчитуємо прив'язаність і любов до рідного. Поет описував своє Підляшшя і свою Холмщину «дідів потом удобрену», де «каждий батька слід відбився і застиг», де «мати мови рідної нас вчила» і де серце у грудях сильніше б'ється для батьківщини.

З оцих роздумів виникала інколи надія, але і смуток та жаль за минулим, дещо ідеалізованим. Рідна пісня підтримувала мовну тяглість. Поет описував з деталями стару хату, свідка старовини, про яку часом люди забувають:

*Ось про тебе тільки явір,
коли лист злітає,
стару думку, давню пісню
тихенько співає.*

В поезії Степана Сидорука сумував Буг, журилися верби, що пісень менше, нудьги більше, але піддаватися глибокій журбі поет ніколи не рекомендував. В оптимістичній тонації писав про свою зустріч у люблинській домівці УСКТ, куди був запрошений на поетичний вечір у 1981 році, де для нього «рідня пісня зацвіла весною».

Коли мені було треба у 1995 році, написати щось нове про відомого мені

віддавна поета, я написав до нього листа. І він мені відповів, інформуючи про останні його публікації, які я використав у статті про Степана Сидорука у черговому випуску «Українського альманаху» на 1996 рік. Він писав, між іншим, що «видрукував на ксероксі том своїх віршів п. з. *Вибрані вірші*, т. 2. 1991». Кілька його поезій було поміщено в антології народної метафізичної та релігійної поезії п. з. *Зерна вічної надії* (польською мовою), Люблин 1994.

У цьому листі інформував також, що останньо видав збірку віршів на релігійні теми п. з. *Chleb nowej dojrzałości* (як комп'ютерний видрук 1995). Далі довідуємося з його листа, що він написав повість *Час мінє коней в бігу*, яка є «белетризованою автобіографією за роки 1918 – 1946, в якій зарисовано важніші історичні та суспільно-звичаєві моменти», а машинопис вислав автор до редакції часопису «Над Бугом і Нарвою». Автор мав тоді також 115 сторінок машинопису *Надбужанських оповідань*, повість п. з. *Шершні щораз голосніше мовчать* (відносилася вона до 1980-их років) та *Акули виходять на жирування* (про 1990-ті уже роки). Згадані прозові твори становили важливий документ з найновішої історії, з життя конкретної людини у конкретному місці й часі та в обставинах даного моменту.

Степан Сидорук у цитованому листі виразив своє задоволення з того, що появляється «Український альманах», в якому ми «повинні залишити по собі майбутнім поколінням якусь інформацію (згадку) про наші справи та нашу діяльність».

В поезії Степана Сидорука виражено рефлексійні думки про життя, яке має свої етапи – дитинство, молодість, дозрілий вік та старість з багатим досвідом, але з неміччю і смутком. Він писав затурбований, що щось кінчається у житті, а продовження традицій свого рідного не завжди впевнене. Описував навколишню природу, яка його тишила, особливо у пору надії на оновлення – весною та в інші пори року, що наводили рефлексійні роздуми. Відчуваємо в деяких його віршах жаль за минулим та похвалу місця свого проживання, де «стільки чарівності уночі, і на світанку». Трапляються жартівливі сприймання навколишнього світу. Поет зі зрозумінням описував людські вади, критикуючи їх навіть дуже серйозно. Усе те й дещо інше вчитуємо з віршів Степана Сидорука. Але чи можна, чи випадає резюмувати поезію? Може все-таки ліпше й корисніше читати її та й відчувати!

Мова віршів поета, як ми вже писали, українська з деякими діалектними підляськими говірковими вкрапленнями. У його віршах знаходимо прикмети рідної для нього української надбужанської говірки, у якій автор зростав та жив. В поодиноких словах трапляються деякі звукові діалектні відмінності від загальноукраїнської мови, які творилися на Підляшші протягом тривалого часу. Дозвольте, що на ці найбільш помітні мовні явища зверну увагу:

– на місці голосного **-а** появляється інколи **-е**, особливо у формах іменників середнього роду: лататте, шматте...

– голосний **-е** переходить в **-о** частіше, ніж у загальноукраїнській мові, наприклад, цьоє всьо, з тягаром, дошом, писаром, з душою...

– зауважуємо деякі різниці у переході **-о** в закритому складі в **-і**; іноді таке **-о** не змінюється в **-і**, напр., неговорлива, на столці, пошла, одвезли і це можна зарахувати до архаїчних й одночасно діалектних явищ, а буває й таке, що **-і** появляється на місці **-о** навіть там, де в літературній мові заміни **-о** на **-і** немає: молідь «молодь», пізволити, мніго, а це явище можна назвати гіперпоправним у відношенні і до літературної норми;

– на місці загальноукраїнського **-і** в ненаголошеному складі появляється досить часто **-и** (прибижи, тая диліяниця «діляниця», стричати, відиди, на межі) або **-е** (летав «літав», відлетають, деліте «діліть», понеміли) притаманне поліському говірковому мовленню;

– коли на місці загальноукраїнського **-і**, що походить зі староукраїнського «ять» (ѣ), маємо голосний **-а**, то вже без сумніву це форма, яка появилася під впливом надбужанських мовних зв'язків та ширших лінгвістичних контактів: присядали, цалий, вцале, оцаліла...

– приголосний **-г** не зник у слові тогдішній (дні), а в формі гінший попереджає початковий голосний, як протетичний звук;

– зі звукових явищ звертає ще на себе увагу **-а** замість **-е** у словах пшаниця, пшаничний (лан);

– у дієприкметниках типу світлющі, фосфоризующі, затулюючих вбачаємо залишки присутності церковнослов'янської та російської мов **-щ** (**шч**) замість українського **-ч**, наявні на Підляшші у церковній практиці та у XIX ст.

З граматичних явищ звертають нашу увагу такі морфологічні відмінності у відношенні до загальноукраїнської норми:

– форми місцевого відмінка однини іменників середнього року з закінченням **-ю** (замість **-ї**): в полю, на заклунню, в проминанню, форма родового відмінка множини селянів (замість селян) і столітій (замість століть);

– залишок двоїни дві слова;

– у формах орудного відмінка однини прикметників і займенників жіночого роду появляється закінчення **-ю**: літнею порою, свею Угеркою;

– прикметники, дієприкметники та займенники мають порівняно часто нестягнені довші закінчення у формах жіночого та середнього роду однини і множини: комаха дрібная, житня стіна, прядуха старая, на чорнявую косу, жовтоє лататте, випраноє шматте, на новос кочовище, мателики нічний, селянській діти, материнській соки, недільній бляски, надричній верби. Такі форми, як правило, допускаються до вживання в поетичному українському стилі, а, крім цього, вони мають своє підґрунтя у місцевому мовленні.

– з дієслівних характерних для мови Сидоруківих віршів прикмет, звертає увагу спосіб вираження майбутнього часу: ме дути, ме стати, муть пити; форма неозначеної форми могчи (замість могти), а також уживання зворотних дієслів, в яких постфікс **ся** стоїть інколи перед основною формою даного дієслова (в чому не можна виключити зовнішнього мовного впливу, але також давньої форми, що існувала також у Галичині): ся погублять, за щоб ся не взяли.

Звичайно, пильний читач Сидоруківих віршів знайде можливо детальніші мовні форми, чи звукові та граматичні відмінності, які може назвати ненормативними з точки зору загальноукраїнської мови.

Читач знайде також поодинокі слова, яких не фіксує словник сучасної української літературної мови, бо в словниках вони зафіксовані як діалектні чи розмовні або провінційні. Вони вживалися автором, бо він знав їх відповідну форму, як свою місцеву живомовну. До таких слів ми вибрали деякі з помічених тут віршів: біднотина, бусинь «лелека», вчуття «почуття», встебити, дороговказуни, жушмо «багато», коб «якби»,

їдло «їжа», котюра «котюга», нех «нехай», «хай», носюра, посупий «захмарений», пазерний «хижий», противлеглий «протилегний», приганути «пригадати», суморак «сутінок», не з тіля, не з сіля, шалавіла, шамрити «шелестіти», щилюби «щілини» і може ще деякі. (Деякі діалектні живомовні слова, що появились у віршах Степана Сидорука, пояснюють видавці у: С. Сидорук, *Над Бугом*, Варшава 1983).

До розмовної мови і до елементів ненормативних супроти загальноукраїнської мови зараховуємо також запозичені слова, як, бляски, вельони, гілі, дзика, льос, поета «поет», пречуття, пацір «щоденна молитва», ружанець, сеймувати та інше.

Степан Сидорук вживав у своїх віршах іноді типово «класичні» слова, які функціонували у літературі XIX та XX століття. В його поезіях появляється Аполлін, Амор (наймімо Амора), Купідин, Велзевул, гідра, плебс, а з найновіших запозичень зустрічаємо навіть викенд.

Поодинокі імена у поезії Сидорука, різні за походженням, але на цій території вони реалістичні – і Павлик, і Люся, і Сірожа, якого поет, українізуючи, перетворив на Сірка.

До явищ народнопоетичних у віршах Сидорука належать не тільки поодинокі живомовні діалектні слова і форми, але й такі стильові ознаки, як здрібнілі форми слів (чїпонька вложили), чи паралелізми, наприклад:

*Ой чом у мойому садочку
Ясень не хитається,
Ой чом моя дівчина
Не приходить, не вертається?*

Поет вживав точні найчастіше рими, і полюбляв експресивну ритмічність. Багато його віршів нагадувало ритмізовану стилістику української народної поезії. З його творів виникало, що він знавець давньої та сучасної української літератури, з якої черпав натхнення. Його уява про світ була народна, і порівняно сучасна, поетична і водночас реалістична.

Вірші Степана Сидорука говорили про важливе у житті та про навколишню дійсність світу і мови, в якій вміщалося немало місцевої надбужанської культурної традиції.

Михайло ЛЕСІВ

Фото Ю. Гаврилюка (XII.2006 р.)

Повертання до Вільна

Восени 1920 року Червона армія увійшла до Грузії й наблизилась до Тифлісу. Наша сім'я мусила виїхати з Грузії. Вибору не було: залишився лише один шлях – по морю. Батько продав меблі й ціле обладнання помешкання, найбільше мені було шкода доброго рояля. Ми поїхали в Батумі, а звідтіля на італійському пароплаві до Європи. Всі каюти були вже заняті й нас помістили в каюті, де, звичайно, спав персонал пароплаву. Каюта була досить велика, там змістилась ціла наша сім'я (7 людей) і пан А. Петренко. Але це приміщення було на кормі пароплава біля машинного відділу, стіни тряслись від моторів, від яких був постійний гуркіт. А за цю каюту треба було заплатити як за другий клас. Здається, що це був один з останніх пароплавів, який ще вистин спокійно виплисти з Батумі.

Пароплав плыв поздовж турецького побережжя Чорного моря, але рідко зупинявся в пристанях. В першій турецькій пристані палубу заповнили нові пасажери та їх багажі, їхали там туркені замотані в довгих широких одягах і закриті чадрою, біля них лежали величезні мішки з майном, товклись діти й вівці. На палубі тяжко було знайти місце, щоб подивитись на берег. Я не пам'ятаю, скільки днів тривала ця подорож з Батумі до Істамбулу. Біля Істамбулу в Галіполісі ціла пристань була заповнена військовими кораблями, пароплавами, різними малими кораблями. Це були рештки білих армій, яким пощастило втекти від більшовиків.

Наш пароплав зупинився в пристані Константинополя і ми могли один день піти подивитись на місто. Бачили ми могутній храм Ая-Софія, змінений тепер на мечет і могли зайти в сере-

дину, коли скинули черевики. Найбільше враження на мене зробив турецький військовий музей, поміщений в візантійському храмі Святої Ірини. Там я побачила реліквії Запорізької січі: зброю, прапори, одяг козаків. Я знала про заporожців з історії й з літератури, але то було щось ідеальне. Ці шаблі й списи, бунчуки і стяги були чимсь конкретним, не можна було заперечити, що вони існували.

Дальшою країною, де зупинився пароплав, була Греція. В пристані Афінів пароплав стояв навпроти Акрополя, але нас не пустили на берег, бо ми не мали візу. Ми лише здалека бачили місто, а так хотілось подивитись хоть збіжно ці відомі з історії місця. Після зупинки в Афінах, пароплав увійшов в Коринтську затоку і декілька годин посплу плыв у вузькому каналі поміж високих білих стін. Перша пристань в Італії, куди наш пароплав прийшов, була Бріндізі, але ми їхали аж на кінець рейсу пароплава – до Венеції. У Венеції ми пробули пару годин, подивились храм Св. Марка і сусідню площу. З чічероне ми перейшли Палац Дожей. Тоді після війни було мало туристів і чічероне просто хапали кожного чужинця, щоб заробити пару лір. В маленьких крамницях навколо Площі Св. Марка були виставлені гарні речі: кружева, тиснені й мальовані шкіряні вироби, але ніхто це не купував. Палаці над каналом Гранде були брудні й запусені, гондоли здебільшого стояли прив'язані при березі. Скрізь, однак, було можна спокійно ходити і все уважно оглянути. У Венеції ми перейшли на невеликий пароплав, який нас довів до Трієста. Пароплав дійсно малий, море було неспокійне, порядно гойдало і більшість пасажирів дістало

морську недугу. Таке-то було неприємне закінчення нашої довгої подорожі по кількох морях: Чорне море, Мраморне, Егейське й Адриатичне.

На пароплаві, з яким ми їхали до Італії, їхав старшина – чех, що був майором чехословацьких легій. Він виявився дуже приємною людиною. І він був у Грузії, як представник чехословацької влади. Пан майор під час подорожі пересвідчував батька, щоб ми їхали до Праги, бо там зможемо спокійно жити, доки не буде можливість повернутись на Україну. Але батько не хотів у еміграцію. Він обов'язково хотів повернутись до Вільна (тоді це була Литва). Ніби доля нам визначувала, що нам краще було їхати до Чехії, бо наш багаж чомусь із Трієстру післав замість Відня до Праги. Лише за декілька тижнів ми дістали наші речі.

У Трієсті, після довгої подорожі морем, ми сіли на потяг і поїхали в Австрію до Відня. Ми мешкали за Віднем, у Медлінгу. Це було передмістя Відня сполучене з містом електропотягом. Там були родинні доми з садками. Ми жили в малому пансіоні, де мали дві кімнати й засклену веранду. Наша господиня мала господарку: тримала курки, кролики, мала город. Тому вона могла нас порівнюючи добре стравувати, бо після війни у Відні було тяжко з продуктами. Лише в неділю вона давала нам м'ясо, яке було з кроликів. У Відні у тому часі була вже група українців, жив там поет Олександр Іванович Кандиба – О[лександр] Олесь, В[іктор] Піснячевський та інші батькові знайомі. Олесь тоді жив сам у Відні, його дружина Віра Антонівна і син Олег залишились на Україні в Києві.

Закінчення на 41 стор.

Abdullah Frères, Vues de Sainte Irène, Constantinople 1891

Церква св. Ірини – найстаріша серед збережених християнських церков колишнього Константинополя. Збудована у IV ст. н. е., деякий час була головним храмом міста (381 р. н. е. працював тут Другий вселенський собор). Після захоплення Константинополя османами (1453) перетворена на арсенал, відтак, у 1908 – 1978 рр., діяв тут військовий музей (зараз концертний зал).

З циклу «Наленчівський букет»

Музика

Ношу
Глибоко в грудях
Музику
Твоїх очей
Безсоння ночі
Пливе
До причалу
Віночком
Білих конвалій
Дівоча краса
Гордо сія
Непонятним смаком
замани.

Материнство

Білий лебідь
Сторожить гніздо.
Жде терпеливо
На той день,
Що дарує
Звершень час,
Вірному щасливцю.
Стелить лебідка,
Теплим крилом
На дзеркалі
Тихого озерця,
Ласкаве
Материнство.

Гадалка

В дорозі...
Стара циганка
Ворожила,
Дівоче серце
То рай
І пекло
В боротьбі життя
Запеклій.
Любов не є вірна,
Доля
До останньої ноти
Уві всіх своя.
Остається
Гіркий ковток.
Хотя
Твоя зоря,
Ще світиться високо
Над вершечком вишні,
То юність
Непомітно остига
У піснях колишніх.

Мосточок

Наленчівський парк
Вигравав
На листях горобини
Задумливу мелодію
З запахом шипшини.
В спідничці міні
Неспішно
Вона йшла,
Цокала обцасом
Мов дзвіночок
На пружині.
На річці
За ставком
Мосточок над водою,
Мужчина
З зонтиком
Зупинивсь на ньому,
Приглянулась,
Подумала,
Почервоніла.
Хто зна –
Чий гріх носила?

Танець

Розгладжую
Мов пух
Грудь
Твою
Дозріва
Під серцем
Ждання нетлінне
Обережне
Інтимне
Твоя долонь
В моїй долоні
Запалюємо
Іскорку розкоші
Поцілунком
Еротичного танцю
Нашої
Ночі.

Фотознімок

В дикому саду
За Балигородом,
Лемкинї голос
Мене чарував,
Свавільним
Співом дівочим,
Подихом
Солов'їної ночі,
Ох!
Щоб мав я
Щастя
Якого не маю...
Остався
Молодості фотознімок
Колишній,
Мов пелюсток білий
Весняної вишні.

Реальність

Місяць
Серебряну скрипку
Перед порогом кладе,
Життя
Голубою глиною
Мостить старину.
Блякне
Кольор слова,
Значення
Міняє форму,
Входимо
В тупик.
Ідея,
Що втратила
Булаву і корону,
Щезає
Мов блискавка
Без грому.

Зустріч

Ждеш мене
На мості
Зустрічей
І розставань.
Делікатно
Розхиливши уста,
Хочеш
Щось сказати.
Дивлюся
В очі,
Бачу
Твою душу,
Уповиту...
Еротики серпанком.

Щастя

На листочках
Ожин кучерявих
Стелиться
Тепле
Проміння сонця
В повазі
По ставу
Пливе
Лебідь білий
На дзеркалі
Води
Мов на тарелі
Вмивалась чайка
Щастям ранковим.

Доля

Пережите
Мов цвях
До грудей
Прибите
Від вдачі
До невдачі
Безповоротне
Проминання
Мить долі
Жив у неволі
Безпощадний
Безмежний час
Як сокира
Березового соку
Щастя краплинку
Плекав
У мріях
В надіях
Та вітер
З чужого загона
Латині насіяв.

Ключик

Відімкнули,
Переступили...
Перстеником
несміливості
Увійшли
За фірточку
Інтимності.
Райське яблуко
Очі.
Грудь
З запахом перфум
Білого ліфчика.

Промайнула основа
Мов недописаний
Лист.
На білій
Павутинці
День розвісив
Мокру оскому
Під вінець.

Свобода

Люблю
Слова барвисті
Рідної мови,
Люблю
Предків пісні
Про мужицьку долю,
Люблю
Церковний
Молитовний розспів
Празничною порою,
З ним
Лечу душею,
Мов білий лебідь
По підляському
просторі...
Над луками з очеретом
Чую гомін волі.

Флірт

Інтимний
Вальс пливе
З грудей
З-під серця
Аж станемо
Такими
Як вродила
Мати
Любов заставить
Дівчину
Білий вельон
Одягати.

Стрижень

Безвольно
Ставимо слід
На стежині
Проминання
Доля
То течія
Різблена днями
Пливе життя
З'єднане
Мостоми
Ми з тобою
Йдемо
По однім
Із них
Сполучені
Устами.

Спомин

Під іконами
Сушене зілля
Мов намисто
Бабуся
Місить тісто
А в серці
В материнським
Біль щемить
Вона
Згадує сина
Що з фронту
Не вернувся
Деся
В землі чужій
Мов камінь польовий
Лежить німий.

Недозрілість

Долі гойдалка
Завішена
На змінних
Струнах,
Тліє жалем...
По роках
Поверта
Спомин,
Про весняне латаття,
Про блузку білу,

Про рожеве,
Прозоре плаття –
Про першу любов
В поцілунку
Гарячим,
Щирім
Вічно незрілим.

Шепіт

Свавільний
Інтимний
Розігрітий
Устами
Чарівний
Смак любові
Шепіт радості
Мов з ниточкою
Човник
Поміж
Тобою та мною
Сенс
Існування
В основі.

*Наленчів,
19-21 листопада 2018 р.*

Іван КИРИЗЮК

З давних часів – Спогади Людмили Красковської

Закінчення з 39 стор.

Олександр Іванович дуже турбувався за них, намагався через Червоний хрест дістати їх до Австрії чи допомогти їм посылками, але нічого не міг зробити. О. Олесь часто приїздив до нас в Медлінг. Звичайно, ми діставали страву від господині. Але в неділю бабуся варила її для інших гостей. Пригадую, що крім Олесья приїздив ще О. Кушнір [імовірно, журналіст і видавець Володимир Кушнір – ред. НБіН], Ю[рій] Сірий [псевдо письменника і видавця Юрія Тищенка – ред. НБіН]. На Різдво 1920 року ми мали малу ялинку. Олесь привіз нам книжку «Чмелик» Короліва-Старого, А. Гасенко [правильно Юрій Гасенко – ред. НБіН] свою книжку «Найя з джунглей».

Навесні я з братами їздила електричкою до Відня. Годинами ми тинялися по місту й оглядали стару частину Відня (ратушу, костел Св. Стефана), ходили до музеїв, найчастіше бували у природознавчому музею. Разом із кимось зі знайомих ми були у палаці Шенбрун і гуляли в його чудовому парку. У Відні вже був універсальний магазин Герн-Грос. Ми

перший раз побачили таку крамницю, де було стільки різноманітних речей і з цікавістю все розглядали. Хоча тоді з грошами у батьків було скрутно, мама дала нам трохи корон і ми могли купити собі на пам'ятку деякі дрібниці в цьому магазині. Взагалі життя було дисить одноманітне і всі ми чекали, коли поїдемо дальше до Вільна.

Коли ми жили в Медлінгу, батько виїздив з Відня, щоб одержати дозвіл на в'їзд до Вільна. Літом 1921 року ми переїхали з Австрії до Німеччини в Берлін. Умови життя в Берліні були значно гірші як у Медлінгу. Вся наша сім'я, крім батька (мама, дві бабусі й троє дітей), мешкали в одній кімнаті. Помешкання було на четвертому поверсі у великому домі в робітничій ділянці. В Берліні було ще кепське становище з продуктами. Ця доба мені залишилась у пам'яті: хліб з маргарином і кава (ячменна) зі сахарином. Не пригадую вже, з чого бабуся спромоглась тоді варити обіди. У Берліні ми жили два-три місяці, поки батько їздив до Ковна і там старався про наш переїзд. Ситуація неочікувано зробилась дуже склад-

ною, бо якраз у цьому часі Польща захопила Вільно й проголосила, що це «Литва сьродкова». Отже дозвіл на приїзд до Вільна могла тепер дати лише польська влада.

У Берліні ми, діти, знову ходили по музеях, а головню до Зоологічного парку. Це була найбільша радість. Ми ховали кожний кусник хліба чи листки капусти, щоб підгодувати своїх улюблених звірят. Нарешті ми вирвались з Берліна, але подорож до Вільна була дуже тяжка. По-тягом, з різними пересадками на кордоні, ми доїхали, нарешті, до Ковна. Там у знайомих ми кілька днів відпочили. Сполучення між Ковном і Вільном не було й ми дальше поїхали на двох звичайних драбинчастих возах з конями. Так ми переїхали недавно литовсько-польську границю і, нарешті, добрались до Вільна. Це було восени 1921 р. Останнього разу ми звідти виїхали у 1915 році. За цей час ми побували в багатьох країнах.

Людмила КРАСКОВСЬКА

Попередні частини спогадів у числах 1, 3, 6 за 2017 р., 1 за 2018 р. та 2 за 2019 р.

ЧИТАЦЬКА ТРИБУНА – TRYBUNA CZYTELNIKÓW

Nazywam się Marta Fatyga, mieszkam w małej i urokliwej wiosce Bokince Królewskiej, 40 km od Białej Podlaskiej. Mam męża i dwóch wspaniałych synów.

Poezją interesowałam się od dziecka. Już wtedy pisałam wiersze, były bardzo dojrzałe i wiele mówiły o bogactwie przeżywanych uczuć i specyficznym widzeniu świata. Z powodu trudności, jakie napotkałam, będąc młodą poetką, porzuciłam swoją pasję na wiele lat. Wróciłam do pisania już jako dojrzała kobieta, mając ogromny bagaż doświadczeń. Debiutowałam w 2017 r. w „Tygodniku Podlaskim”. Wówczas nawiązałam współpracę z Grzegorzem Michałowskim, redaktorem naczelnym „Podlaskiego Kwartalnika Kulturalnego”. Dzięki temu mogłam doskonalić swoje umiejętności. Kolejne wiersze były drukowane w „Maładosti” (2018, Mińsk, Białoruś) i antologii „podlaskie hosanna”.

Ostatnio przeżywam fascynację wiarą prawosławną, to mój powrót do korzeni, jak również wiara mojego ojca. Zaowocowało to wierszem „W ciszy”. Jest on szczególnie bliski mojemu sercu.

Poezja to filozofia życia, pisana sztyfrem.

To podróż w czasie i przestrzeni, gdzie nie obowiązują żadne normy i zasady.

Tu mogę być sobą, schowana za metaforą słowa.

Pejzaż

Jesień podlaska
Wrześniowa mgielna
najpiękniejsza

Pani na włościach
Złoceniami w pąsy
Chaszcze rozświetla
Szeleści
Wzdycha
I krąży

To niczym malarz
Pijany
Z rozmachem stwórcy
Bez umiaru
Bez opamiętania
Z pomrukiem
Wichrowym
Wrzosa lawendowe
Maluje
Hen
Za pejzaż
Za horyzont

I słowa więzną
W poszarpanym błękitcie

* * *

sercem wrosłam
w podlaską ziemię

gdzie
powietrze żywiczne
wrzosowe
głaskane wilgotnym
wschodem
gdzie czas
w babie lato wplątany
dojrzewa
pod krzewem łochyni
na bokińskich bagniskach

gdzie chaty
zgrzybiałe
nad Luteńką
klęczą

tam wrastałam
na gościńcu leśnym
w lipcową ciszę

zasłuchana w świerszcze

W ciszy

Prijdite do mene wsi
strudżeni i obtiażeni
i ja zaspokoju was
(Mt.11,28-30)

Na chwilę przed Paruzją
Przebrzmiał Kanon
Dziewięciu pieśni

Cisza
Z żywicznym poszumem sosen
Z rozkapany deszczem
Otuliła
Prawosławne cementowe
Groby

Umilkły waśnie

W cieniu
Starej cerkwi
Skupieni
Czekają

I tylko
Żołnierze radzieccy
Z dala bezimienni

Hospodi pomiluj

Tych
Których mam w pamięci

*Cmentarz prawosławny
w Choroszczynce, 2019 r.*

З хроніки подій над Бугом і Нарвою

Рейд «Підляшшя»

3 серпня пройшов одноденний щорічний рейд «Підляшшя», проведений молодіжною ланкою Союзу українців Підляшшя. Це ініціатива туристично-краєзнавчого характеру, яка від багатьох років проходить як байдарковий сплав річкою Нарвою. Цього року любителі активного відпочинку на природі – майже 20 осіб – зустрілися в Загороді в Козликах над Нарвою, де почався сплав, та поплили до Страблі. Загалом подолали приблизно 23 кілометри.

Традиційно байдарковий сплав закінчився спільним вогнищем та співанням українських пісень у музею під відкритим небом у Козликах.

Музичні діалоги над Бугом

3 серпня у Мельнику пройшли ХХІХ Загальнопольські презентації культур національних меншин «Музичні діалоги над Бугом». Виступили під час них ансамблі, які виконують музику: білоруську, єврейську, польську, ромську, російську та українську. Показали фольклорні колективи з гміни Мельник: «Криниця» з Радивилівки, «Новина» з Мощони Королівської, «Вереси» з Вилінова та «Мельничани» з Мельника. З українською музикою, яка поєднує народні пісні з сучасними молодіжними ритмами, виступили підляські гурти «Черемшина» з Черемхи та «Гойраки» з Більська.

Архітектурно-етнографічні майстер-класи

7-13 серпня в осередку Товариства спадщина Підляшшя в Пухлах та в інших підляських місцевостях проходили архітектурно-етнографічні майстер-класи для мо-

лоді. Це одна з багатьох дій дволітнього проекту товариства «Школа архітектурних традицій Північного Підляшшя».

У рамках тижневих майстер-класів молодь записувала історії старих підляських хат, збирала говіркові слова та творила словник говіркової лексики, пов'язаної з темою традиційної дерев'яної архітектури та спо-

собу будування домів, фотографувала характерні для Підляшшя хати (на фото). Зустрічі проходили в селах: Телушки, Нове Березово, Чижі, Локниця, Підрічани, Плески та Саці. Учасники майстер-класів відвідали музеї підляської дерев'яної архітектури в Біловежі та Козликах, оглядали колишні цвинтарі, плавали байдарками річкою Нарвою. Окрім

того вони брали участь у зустрічах із місцевими теслями, експертами від архітектури, етнографії, підляської говірки, фольклору, журналістами, що проходили в осередку Товариства спадщина Підляшшя в Пухлах над Нарвою. На підсумування майстер-класів молодь започаткувала сторінку в мережі ФБ «Drewniane Podlasie» («Дерев'яне Підляшшя»).

Серпнева зустріч у Добриводі

10 серпня у світлиці в Добриводі пройшла серпнева зустріч з фольклором села. У програмі майстер-класів Товариства спадщина Підляшшя знайшлося вивчення жнивних і ліричних пісень. Ведучою була місцева співачка Ніна Явдосюк, якій допомагали Валентина Климович та Варвара Яким'юк.

Зустріч відбулася в рамках проекту «Добривідська музична традиція» за кошти Міністра культури і національної спадщини РП з Фонду промоції культури.

Співачки з Добриводи в Люблині

16-18 серпня в Люблині відбувся «Ягеллонський ярмарок». Під час концерту «Ретрадиція» польська співачка Катажина Гронєц виступила разом з жінками з підляського фольклорного колективу з Добриводи.

«Гілочка» виїжджала в Україну

17-20 серпня учасники українського дитячо-молодіжного ансамблю «Гілочка» з Черемхи, разом з керівник Іриною Вищенко, перебували в Рівному в Україні. Молодь вчилася нового репертуару під оком фольклориста Юрія Ковальчука та відпочивала. У програмі поїзд-

ки в Україну було оглядання пам'яток Рівного та перебування в Почаївській лаврі.

Майстер-класи пройшли в рамках проекту Союзу українців Підляшшя «Діяльність аматорських артистичних колективів» дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

Зустрілися на «Меандрах»

20-25 серпня в Загороді в Козликах над Нарвою проходили майстер-класи українських пісень «Меандри 2019». Це захід, який від кількох років притягає в мальовниче місце над Нарвою любителів традиційного співу. Тим разом народних поліських пісень учила учасників Алла Ковальчук, етномузиколог, учасниця відомого колективу «Горина» з Рівного.

«Меандри» пройшли з ініціативи Даріуша Кришпинюка з Білостока, дякуючи організаційній допомозі Товариства друзів скансену в Козликах.

«Розголос» у Загороді

24 серпня в Загороді в Козликах над Нарвою відбувся «Розголос» – співочий конкурс на найкраще виконання підляських традиційних пісень, поєднаний з концертом і танцювальною забавою. Це продовження «Шанси на Оскара», яку в минулих роках організувало в Білостоці Товариство спадщина Підляшшя (на фото).

У конкурсній частині заходу учасники виконували пісні трьох сіл: Добриводи, Кожина і Малинник. Оцінювало їх журі, в якому знайшлися народні співачки з Добриводи і Малинник. Сільські майстрині народного співу виступили також з концертом пісень зі своїх місцевостей у клуні.

У «Розголосі» взяли участь передусім солісти, дуети і тріо. Головні нагороди отримали: терцет Уршу-

ля Герасим'юк, Емілія Шабаловська і Адам Томашук, а також дует Олександра Іванюк і Даріуш Кришпинюк. Журі присудило також два вирізнення для: дуету Катерина Воевода і Евеліна Филип'юк та солістки Вікторії Гаць.

У рамках «Розголосу» з концертом народних українських пісень виступили учасники майстер-класів «Меандри 2019», що проходили в Загороді. На завершення відбулася танцювальна забава в клуні, яку повів ансамбль «US Orchestra» з Києва.

Окрім Загороди співочий конкурс «Розголос» проходив також в інших містах Польщі, між іншими у Варшаві, Любліні та Вроцлаві.

Захід провели Товариство спадщина Підляшшя та Товариство друзів скансену в Козликах дякуючи коштам з Національного центру культури в рамках програми «ЕтноПольща 2019» та дякуючи підтримці Підляського воєводства. Координатором проекту була Улита Харитонюк, яка в рамках програми «ЕтноПольща 2019» організувала також майстер-класи спі-

ву в Малинниках, Добриводи і Кожині, майстер-класи для дітей у Вуорлі і Біловежі, а також танцювальні забави з капелою «Батарейя» у Кошелях і Погорільцях у гм. Біловежа.

«Схід культури – інший вимір»

29 серпня – 1 вересня у Білостоці проходив Фестиваль «Схід культури – інший вимір». Це великий мультикультурний проект, який відбувається у трьох містах Східної Польщі – Ряшеві, Любліні і Білостоці. У його рамках проводиться багато різноманітних проєктів. Це концерти, презентації вистав, фільмів, виставок, артистичні дії, покази моди, артистичні прогулянки, заходи для цілих сімей тощо.

Під час цього річного фестивалю свою творчість презентували митці різних національностей, у тому числі народів, що колись співтворили та й зараз співтворюють культуру Підляшшя. Під час останньої едиції дуже помітним було, зокрема, українське мистецтво.

Першого дня фестивалю в Галереї «Арсенал» у Білостоці відбувся вернісаж виставок двох визначних сучасних українських митців: Миколи Рідного «Вовк у мішку» та Влади Ралко «Привид свободи. Версія». Того ж дня у клубі «Фама» у Білостоці Театр «Золоті ворота» з Києва показав виставу «Отелло».

30 серпня можна було дивитися іншу п'єсу українською мовою у виконанні театру з України. Того дня в залі кіно «Форум» в Білостоці Київський академічний театр драми і комедії на лівому березі Дніпра виступив з виставою «Погані дороги». Цей спектакль – це один із перших висловлювань про війну на сході України на великій театральній сцені.

31 серпня в кіно «Форум» у Білостоці можна було дивитися білорусько-українсько-естонський фільм «My Granny from Mars». Під час вечірнього концерту у «Фамі» виступили Фелікс Шиндер і «Гроші вперед» з Одеси, група, що виконує одеський рок-н-рол.

У Зубахах відкрито світлицю

30 серпня в Зубахах у гміні Черемха відбулося відкриття сільської світлиці. Одним з його елементів був концерт фольклорних колективів. Виступили: український дитячий ансамбль «Гілочка» з Черемхи та жіночі фольклорні гурти з Вільки Терехівської та Черемхи-Села.

«Дике є прекрасне»

30 серпня в Біловезжі відбувся захід «Дике є прекрасне. У старому лісі для клімату» («Dzikiе jest piękne. W starym lesie dla klimatu»). Були розмови, майстер-класи, дискусійні панелі, зустрічі, концерти, прогулянки старим лісом – все присвячене природі та темі збереження Біловезької пущі. У рамках заходу виступив ансамбль «Черемшина», який заспівав разом з білоруським музикантом Тодаром та українською співачкою з Рівного, Людмилою Востріковою.

Почався новий навчальний рік

2 вересня почався новий 2019/2020 навчальний рік у Польщі, 25-ий з українською мовою як рідною в підляських садках і школах.

Цього року уроки української мови в регіоні відбуваються у Дитячому садку №9 «Лісова поляна» в Більську, в українських класах Початкової школи ім. А. Міцкевича в Більську, у Шкільно-дошкільному комплексі в Черемсі, в Громадській початковій школі св. Кирила і Методія в Білостоці, у міжсад-

кових групах при Самоврядному інтеграційному садку № 26 у Білостоці, від минулого року в Початковій школі № 9 у Білостоці та від лютого 2019 р. в Громадському садку «Ангелятка», що діє при Православній парафії Святого Духа в Білостоці. Невирішеним залишається питання подальшого існування міжшкільного пункту навчання української мови при Початковій школі № 9 у Білостоці, оскільки цього року на заняття записалося лише двоє дітей.

Загалом у цьому навчальному році української мови як рідної вчиться в Більську, Черемсі і Білостоці 415 учнів (стан на жовтень 2019 р.). Наприкінці вересня 2018 р. було дещо менше дітей і молоді, бо 411.

У Більську уроки відбуваються у двох освітніх установах. У Дитячому садку № 9 мови предків вчиться 143 дошкільнят. З черги в Початковій школі ім. А. Міцкевича в Більську, де уроки проходять в окремих українських відділах, українську мову вчивчає 156 дітей від першого по восьмий клас, з чого 19 першокласників. Зменшення кількості учнів (з 173) слід пов'язувати з остаточною ліквідацією гімназій.

У Черемсі уроки відбуваються у Шкільно-дошкільному комплексі. Не помінялася кількість дітей і молоді, які вчать мови своїх предків – як і минулого року на заняття української мови записаних 49 учнів.

У Білостоці в Громадській початковій школі св. Кирила і Методія українську мову вивчає 21 учень. Уперше в історії православної школи вдалося створити окрему групу на рівні першого класу, оскільки на заняття записалося восьмеро дітей (на фото).

Стабільною є ситуація міжсадкових груп при Самоврядному інтеграційному садку № 26 у Білостоці, де української мови як рідної вчиться, як і в попередніх роках, 11 малят з різних садочків і перших класів початкових шкіл. Найближчим часом вирішиться доля міжшкільного пункту навчання української мови при Початковій школі № 9 у Білостоці, оскільки слід мінімум троє дітей, щоб існувала група.

Мале зацікавлення навчанням у міжшкільному пункті пов'язане з розвитком навчання української мови в нових освітніх установах. У Громадському садку «Ангелятка», що діє при Православній парафії Святого Духа в Білостоці, української мови вчиться зараз десятеро маляток. Дуже добре виглядає ситуація в Початковій школі № 9 у Білостоці, де минулого року діти з першого і другого класів почали вчитися української мови як іноземної. Зараз українську мову в «дев'ятці» вивчає 23 дітей, у переважній більшості польського походження.

Загалом цього року української мови як рідної вчиться в окремих місцевостях: в Більську – 299 дітей з садка і

початкової школи, у Черемсі – 49 школярів та в Білостоці – 67 дошкільнят і учнів початкових шкіл.

Віра Ничипорук – нагороджена

5-8 вересня у Філармонії ім. М. Карловича в Щецині проходив 5-ий Турнір справжніх музикантів. Взяли в ньому участь виконавці традиційної музики – танцюристи, солісти-вокалісти, солісти-інструменталісти, співочі ансамблі та капели. Друге місце в категорії солістів отримала підляська народна співачка Віра Ничипорук з Малинник, керівник фольклорного гурту «Малинки».

Праці Новосільського в Супраслі

6 вересня в Музею ікон у Супраслі відбулося відкриття виставки «Новосільський: Художник – Філософ – Теолог», на якій презентовано сакральні проекти та ескізи Юрія Новосільського 1940–1998 років. Серед них – також ті, що ніколи не були реалізованими, а також вільні «нотки». Виставку можна було дивитися до **29 вересня**.

Європейські дні спадщини в Пухлах

7 вересня в осідку Товариства спадщина Підляшшя в Пухлах та над річкою Нарвою проходили заходи в рамках Європейських днів спадщини. Відбулися вони під гаслом «100 років архітектурної спадщини Підляшшя – що нам лишилося з описів Глогера і Хентніка». Їх метою було наблизити тему лісосплавів в розвитку підляської архітектури.

У програмі зустрічі була доповідь, поєднана з виставкою «Лісосплавники на Нарві». Відбулися також підсумки архітектурно-етнографічних майстер-класів, які проходили в першій по-

ловині серпня з участю молоді з Гайнівки і Білостока. Під час зустрічі можна було поспробувати самому витяти традиційні прикраси з дерева, та на завершення – поспівати лісосплавних (т.зв. орельських) пісень.

Зустріч провело Товариство спадщина Підляшшя за кошти Маршалка Підляського воєводства.

Зустрічі з народною традицією Добриводи

8 вересня у Добриводі відбулася чергова зустріч у рамках проекту «Добривідська музична традиція». Тим разом її головною темою був льон та його обробка. Майстер-класи народної традиції, поєднані з навчанням добривідських пісень, повела місцева співачка Ніна Явдосюк при допомозі Валентини Климович та Варвари Яким'юк.

Зустріч провело Товариство спадщина Підляшшя за кошти Міністра культури і національної спадщини РП з Фонду промоції культури.

«Підляшшя пахуче травами»

8 вересня у Підляському музеї народної культури у Василькові відбувся етнографічний фестиваль «Підляшшя пахуче травами». Це остання в цьому році подія в скансені, присвячена травам та їх використанню в минулому та сьогодні.

У рамках заходу відкрилися м.ін. фотовиставка «Дерев'яна сакральна архітектура на Підляшші» та виставка присвячена традиційній крайці. Були й майстер-класи з виготовлення крайок, майстер-класи з виготовлення натуральної косметики, а також кулінарні та етнографічні майстер-класи «Використання меду і трав у традиційній кухні Підляшшя».

У рамках фестивалю відбувся «Огляд капел та народних співаків Підлясько-

го воєводства», організований Воєводським осередком анімації культури в Білостоці. На сцені виступило 25 виконавців – співочих колективів, капел та солістів. Найважливішою нагородою стала можливість представляти Підляське воєводство на Загальнопольському фестивалі капел та народних співаків у Казимежі в 2020 році. З Підляшшя на фестиваль поїде м.ін. Анна Петровська з дочками.

Під час заходу відбувся й концерт минулорічних лауреатів конкурсу в Казимежі. З українським репертуаром виступив м.ін. фольклорний гурт «Родина» з Дуб'яжина.

Концерт у Козликах

9 вересня в Загороді в Козликах над Нарвою відбувся концерт фольк-гурту «Марвінок» зі Львова. Це ансамбль, до складу якого входять дівчата-етномузикологи, які збирають і досліджують український фольклор, та з метою збереження виконують давні українські пісні. У репертуарі «Марвінка» є обрядові та необрядові пісні з різних регіонів України.

Після виступу на Підляшші львівський колектив поїхав з концертами до Скандинавії.

Українські традиції Берестейщини

14 вересня в осідку Українського товариства в Любліні відбулася чергова зустріч у рамках циклу «Люблінські читання». Тим разом Віктор Місіюк, історик

та голова Української науково-педагогічної спілки «Берегиня» на Берестейщині, зачитав лекцію «Українські традиції Берестейщини – в минулому та сьогодні» (на фото).

Організаторами заходу були Українське товариство та Підляський науковий інститут.

У Супраслі про Богдана Мартинюка

14 вересня в Супрасльській академії відбулася зустріч, присвячена діяльності Громадської комісії догляду за пам'ятками церковного мистецтва в 1983-1999 роках та постаті померлого минулого року Богдана Мартинюка (1939-2018), засновника та голови товариства. Очолювана Мартинюком комісія заслуговує на увагу, оскільки це був найважливіший осередок, який займався документацією і консервацією церковних пам'яток. Упродовж її діяльності було проведено ремонт та консервацію понад 50 капличок, дзвіниць і церков, упорядковано понад 30 цвинтарів, врятовано понад 2 тисячі кам'яних надгробків, введено багато об'єктів до реєстру пам'яток старовини, серед них цвинтар коло Нового Березова на Підляшші. Окрім того комісія проводила фотографічну інвентаризацію пам'яток, організувала малярські пленери, виставки, а також художні конкурси для наймолодших.

Під час зустрічі в Супраслі відслужено панахиду за Богдана Мартинюка. З кон-

цертом українських пісень виступив Український ансамбль пісні і танцю «Ранок» з Більська. Можна було також послухати доповідей про діяльність комісії, постануть лікаря, громадського діяча та опікуна церковного мистецтва, а також потребу збереження місць культу. Про консерваторські праці на прикладі дзвіниці в Сідлиськах Томашівського повіту розповів Іван Хвещевський. Під час зустрічі можна й було подивитися дві виставки: фотографій «Церкви біля підніжжя Західних Бескидів» та «Пам'ятки церковного мистецтва в малюнках дітей – конкурсні та пленерні роботи з 1985-1999 рр.».

Нагородили «Малинки»

14 вересня під час Воєводських обжинків Підляського воєводства фольклорний колектив «Малинки» з Малинник отримав третю нагороду в конкурсі на найкращий обжинковий вінок. Жінки з малиницького гурту приготували на конкурс традиційну підляську перепелицю.

100-річчя Товариства «Рідна Хата»

15 вересня в Холмі відбулися врочистості, присвячені 100-річчю Товариства «Рідна Хата», організації, яка відіграла ключову роль у національному житті Холщини та Південного Підляшшя у міжвоєнний період. Роки діяльності товариства (1919-1930) були часом найбільшого розвитку українського культурного життя на Холмсько-Підляській землі в новітню добу у мирний час.

Ювілейні урочистості почалися у православної кафедральній церкві св. Івана Богослова в Холмі. За літургією було вознесено молитву за покійних лідерів та діячів «Рідної Хати». Відслужено також панахиду за діячів товариства.

Після церковної частини заходу урочисті проходили в Холмській публічній бібліотеці ім. Марії Пауліни Орсетті у Холмі. Відбувся там Науковий симпозіум «Товариство “Рідна Хата” на Холмщині та Південному Підляшші: 1919-1930». З доповідями виступили: підляський історик Юрій Гаврилюк з Більська («Початки модерного українського національного життя на Холмщині та Південному Підляшші у XIX та на початку XX століть»), д-р Григорій Купріянович з Люблина («Товариство «Рідна Хата» – заснування та розвиток діяльності на Холмщині та Південному Підляшші у 1919-1930 роках»), проф. Мірослав Шуміло з УМКС в Люблині («Антін Васильчук (1885-1935) – перший голова Товариства “Рідна Хата”»), Віктор Місіюк з Берестя в Білорусі («Український національний рух на Берестейщині в 20-30-ті роки XX століття») та д-р габ. Роман Висоцький з УМКС в Люблині («Ліквідація Товариства “Рідна Хата” в 1930 році – кейс-стаді»).

Під час урочистого концерту з нагоди 100-річчя заснування Товариства «Рідна Хата» заспівали: хор Львівського суспільно-культурного товариства «Холмщина» та вокальна група Українського ансамблю пісні і танцю «Ранок» з Більська, яка виконала народні пісні з Підляшшя. З підсумковою лекцією «Товариство “Рідна Хата” (1919-1930) на Холмщині та Південному Підляшші: значення та місце в історії з перспективи 100 років» українською та польською мовами виступив д-р Григорій Купріянович.

Останнім пунктом програми відзначень було вшанування пам'яті першого голови Товариства «Рідна Хата» Антона Васильчука біля могили родини Васильчуків на православному кладовищі в Холмі. Над родинною могилою відслуже-

но литію за Антона Васильчука та інших членів його сім'ї, згодом до могили родини Васильчуків покладено квіти.

Холмські відзначення 100-річчя Товариства «Рідна Хата» організували Українське товариство та Підляський науковий інститут у співпраці з Почесним консулом України в Холмі Станіславом Адам'яком, Холмською публічною бібліотекою ім. М. П. Орсетті у Холмі, Львівським суспільно-культурним товариством «Холмщина», Фундацією «Партнерство та співпраця» (Холм) та Союзом українців Підляшшя. Урочистості проведено завдяки дотації Міністра внутрішніх справ і адміністрації РП.

Пісні з Добриводи в Білостоці

19 вересня в Галереї ім. Слендзінських у Білостоці відбулися додаткові майстер-класи, провіджені в рамках проекту «Добривідська музична традиція» за кошти Міністра культури і національної спадщини РП з Фонду промоції культури. Була то чергова нагода, щоб навчитися пісень з Добриводи, ознайомитися з місцевою українською традицією та послухати про багаті народні звичаї. Зустріч повела місцева співачка Ніна Явдосюк, якій помагали Валентина Климович та Варвара Яким'юк.

Польсько-український обмін молоддю

21-29 вересня на Підляшші перебувала група молоді з Сумської області в Україні. Візит відбувся в рамках проекту Польсько-українського обміну молоддю. Була то чергова ініціатива Марка Хмелевського, українського активіста, солтиса Вуорлі та голови місцевого Сільськогосподарського гуртка, пов'язана з організацією відпочинку та культур-

ної програми на Підляшші для української молоді та знайомству поміж дітьми з України та україномовного Підляшшя. Темою цього річного візиту українських гостей був традиційний рушник, відбулися також кулінарні майстер-класи та зустрічі, присвячені підляському рукоділлю, м.інш. молодь мала можливість попробувати зробити традиційну крайку.

Міжнародний огляд паралітургічної пісні

22 вересня у православній церкві Святої Трійці в Сяноці відбувся V Єкуменічний міжнародний огляд паралітургічної пісні. Одним із його учасників був український фольклорний колектив «Добрина» з Білостока.

Поїздка підляськими селами

23 вересня відбулася чергова велосипедна екскурсія (на фото), організова-

на з ініціативи Юрія Плева. Тим разом група любителів підляських краєвидів перебувала в Кноридах, де Євген Рижик, журналіст «Української думки», розповів м.інш. про місцеву чудотворну каплицю та показав цікаві місця неподалік від Кнорид, у тому числі вражаючі дуби. Велосипедна група відвідала також Ботьки, Дубно, Соб'ятино,

Сасини, Молочки та Вільку-Ваганівську, у якій про минуле розповів Мирослав Бужинський.

Конференція про польсько-українські зв'язки

24-25 вересня в Підляській книжниці в Білостоці проходила V Міжнародна наукова конференція «Одеса і Чорне море. Польсько-українські культурні зв'язки». Тим разом відбулася вона під гаслом «Міф Одеси у світовій культурі. Тексти. Медіа. Уявлення». Узяли в ній участь науковці з Польщі, Росії, Йорданії та України, у тому числі з Одеси, Києва і Рівного.

Конференцію організували Філологічне відділення Університету в Білостоці, Кафедра філологічних досліджень «Схід-Захід», Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, Підляська книжниця в Білостоці та Державний літературний музей в Одесі.

«Ткацтво інспірує»

25 вересня у Воєводському осередку анімації культури в Білостоці відбулися підсумки річного проекту «Ткацтво інспірує – конкурси, майстер-класи, дизайн», метою якого було збереження та промоція підлясько-

го традиційного ткацтва. У рамках проекту відбувалися ткацькі та художні майстер-класи, а також конкурс традиційного ткацтва та конкурс на найкращий предмет, що інспірований ткацтвом. На зустрічі підсумовано проект та нагороджено переможців конкурсу. Серед нагороджених знайшлися автори традиційних «переборів» з Південного Підляшшя (на фото).

Свято української пісні в Черемсі

28 вересня в Черемсі пройшли «Джерела – українські традиції і трансформації» – циклічний захід Союзу українців Підляшшя та Імінного осередку культури в Черемсі, який презентує різні форми народної культури. У програмі фестивалю знайшлися виступи, в основному, колективів з Підляшшя. Місцевий фольклор виконували: народні жіночі гурти з Вільки-Терехівської і Черемхи-Села, «Добриня» з Білостока, місцева «Гілочка», «Вервочки» з Вуорлі, «Ранок» з Більська. Виступив також ансамбль «Калина» з Рокитного в Україні. На завершення обряд обробки льону показав фольклорний колектив з Добриводи.

«Джерела – українські традиції і трансформації» пройшли в рамках проекту Союзу українців Підляшшя «Фестивалі української культури на Підляшші» дякуючи дотації Міністра внутрішніх справ і адміністра-

ції РП та підтримці Імінного управління в Черемсі і Імінного осередку культури в Черемсі.

Танцювальна забава з «Батареєю»

28 вересня у світлиці в Кошелях в гміні Вуорля відбулася танцювальна забава з капелою «Батарея», яка виконує традиційні мелодії з Польщі, Білорусі і України. У програмі зустрічі був також виступ фольклорного ансамблю «Малинки» з Малинник.

Забаву організувало Товариство Спадщина Підляшшя разом з Імінним осередком культури у Вуорлі.

Українською на виставках у Білостоці

28 вересня в Галереї «Арсенал» у Білостоці перебувала Анна Лазар, літературна та мистецька критичка, перекладачка з польської на українську, кураторка. Усі присутні могли пройти з нею виставками українських художників Миколи Рідного «Вовк у мішку» та Влади Ралко «Привид свободи. Версія», про які україністка розповідала українською мовою.

Концерти Союзу українців Підляшшя

29 вересня відбулися два концерти ансамблів «Гілочка» з Черемхи та «Калина» з Рокитного в Україні, організовані Союзом українців Підляшшя. Перший із них пройшов у відремонтованій світлиці в Мощоні-Панській. Другий був організований у Бациках-Ближчих (біля Сім'ятич).

Концерти проходили у рамках проекту «Фестивалі української культури на Підляшші» за фінансової підтримки Міністерства внутрішніх справ та адміністрації РП.

підготувала

Людмила Лабович

Фото Л. Лабович, Ю. Гаврилюк

Związek Ukraińców Podlasia w 2019 roku dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji RP realizuje następujące zadania:

1. Nagranie i wydanie płyty z ukraińskimi kolędami i szczeriwkami Podlasia
2. Audycje radiowe w języku ukraińskim „Ukraińskie słowo”
3. Wydawanie ukraińskiego pisma Podlasia „Nad Buhom i Narwoju”
4. Zimowisko integracyjne dla dzieci i młodzieży
5. Warsztaty kultury ukraińskiej dla dzieci i młodzieży „U źródeł”
6. Spotkania z podlaskim folklorem, tradycją i poezją ukraińską
7. Działalność amatorskich zespołów artystycznych
8. Festiwale kultury i tradycji ukraińskich na Podlasiu

